

84У127

Т 46

Наум
ТИХИЙ

Вибране

Наум
ТИХИЙ

Вибране

ПОЕЗІЯ

Київ
Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»
1990

ББК 84Ук7.5
Т46

До книжки ввійшли кращі твори з попередніх збірок відомого українського радянського поета, лауреата премії імені Павла Тичини — «Чуття єдиної родини», учасника Великої Вітчизняної війни.

Ідеали духовності, доброта як незамінна ознака повноцінно прожитого життя, історична спадкоємність поколінь — ось ті орієнтири, які ведуть автора багатолітнім творчим шляхом.

В книгу вошли лучшие произведения из предыдущих сборников известного украинского советского поэта, лауреата премии имени Павла Тычины — «Чувство семьи единой», участника Великой Отечественной войны.

Идеалы духовности, доброта как незаменимый признак полноценно прожитой жизни, историческая преемственность поколений — вот ориентиры, ведущие автора по многолетнему творческому пути.

Автор передмови *В. Я. Бровченко*

Редактор *О. С. Зелик*

1 1197631
1197630

4702640202—116

Т М205(04)—90 116.90

ISBN 5-308-00649-0

© Склад, передмова,
художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро»,
1990 р.

СОВІСНА ПОЕЗІЯ

Перед нами, читачу, том вибраних віршованих творів, з яким український поет Наум Тихий зустрічає своє сімдесятиріччя. Тут — його ратні і трудові дні і ночі, тут — його любов і ненависть, утвердження добра і справедливості та розвінчання ницості і зла, тут — «непоправний» його оптимізм і ледь позначені серпанком смутку роздуми про сепс життя... Одне слово, зі сторінок цієї книжки до нашого розуму і серця промовляє заклична поезія боротьби і тривожної надії. Я сказав би, до нас промовляє совісна, правдива поезія.

О справедливосте!
Пильнуй свої пости!
Пильнуй,
і з першим повітом тривоги
Швидкою допомогою лети,
Щоб врятувати й мить
життя людського!
(«До справедливості»)

Така його позиція, така філософія поета і громадянина, який з власного пекельного досвіду знає ціну життя, промірявши вогненні версти минулої війни, переживши з рідною землею і людьми, на ній сущими, і гіркі, трагічні періоди, і просвітлені етапи становлення, прагнень правди, справедливості, гуманістичного життєствердження.

Платон Воронько, Василь Швець, Олександр Підсуха, Борислав Степанюк... Він з цієї чоти поетів-фронтовиків, що йшли разом гонами війни і — згодом — нелегкими шляхами повоевння, молодість яких горіла, та не спопелилась у катаклізмах бойовищ, а стала їм гартованою підвалиною, гарячим підґрунтям їхньої творчої дороги. Пам'ять і чуття поетів цього покоління там, на полі бою, поки й топчуть ряст. От і Н. Тихому земля, де пролилась його кров, де полагли його побратими, нині бачиться так:

А там, на клапті тому, що не літо
Чи колоски ростимуть, чи трава,
І вічно буде з світом гомоніти
Їх мовою

душа моя жива.
(«Отой, під Сталінградом,
клаптик степу...»)

Прекрасні рядки. І не піднімається рука їх коментувати чи пояснювати, аби не сполохати птаха поезії, не обірвати високого голосу струни оптимістичного і водночас сумовитого світосприймання.

Чим далі від тих обпалених днів, тим болючішою стає солдатська пам'ять, тим переконливіше і правдивіше карбується віршований рядок. До небагатьох поезій, «привезених» поетом з війни (на фронті зв'язківцеві, згодом кулеметнику, ще згодом — командирові стрілецького взводу не часто випадало стрічатися з Музою), що не рік, що не збірка додавалися все нові й нові. Пам'ять, мовби випростуючись, оголювала карб за карбом, а дистанція літ дедалі наочніше розкривала те, що зблизька годі було розгледіти. Отож і через десять, і через двадцять, і через сорок два роки після війни з'являлися ніби писані по гарячих слідах «Билиця про залізних людей», «Села сорок першого року», «Той, хто виніс мене з-під вогню», а поряд з ними, природно, й спроби узагальнити пережите, глянути на нього з сьогодення: «Полеглі солдати», «Боець Нечитайло», «Старі солдати», «Лист», поеми «9 Травня в Забілоччі», «Меморіал»...

Навряд чи то буде перебільшенням, коли скажу, що написане про війну є своєрідним камертоном у творчості Н. Тихого, і не дивно, що це позначилося і на його «Вибраному». Поет то вибухає на «мінах» пам'яті, то роздумливо підсумовує пройдені етапи, то прагне зазирнути в прийдешність, надійно «базуючись» на нагромадженому досвіді людинолюбства, кривної сув'язі з рідною землею і народом.

З цього досвіду, з цієї сув'язі — і шкала моральних оцінок, та міра речей, яка визначає не лише те, «за що» і «про-

ти чого» поет виступає, а й диктує вибір тем, окреслює коло його творчих інтересів. Якщо спробувати (ясна річ, умовно) поділити доробок нашого автора за тематичними пріоритетами, то і за кількістю назв, і за обсягом написаного одразу ж за творами, присвяченими Великій Вітчизняній (крім поетичних, тут слід згадати й прозовий роман «Рахунок за сонце»), доведеться поставити твори про село. Є і серед них роман про сільську молодь — «В дорогу виходь на світанні». Але в ліричному тому романі Н. Тихий, певне, не спромігся виспівати всього, що було в нього на душі. Отож зі сторінок поетичного його «Вибраного» нам хлюпне хвиля любові поета до «сільської» України, до нашого селянина, творця хліба і добра.

То й справді,— треба глибинно відчувати природу як невіддільну від себе і вічносущу субстанцію, любити рідні степи, ліси, води, стражденну землю нашу, аби в кореспондентському блокноті поряд із гарячим газетним рядком пульсували, як жилки на скронях, поетичні рядки, що звеличують образ і душу трудової людини, яка, пройшовши через усі незгоди, страх і безправ'я, холод і голод, війни і чорні роки сталінщини, не зневірилась, не потахла духом, а продовжує дарувати світові сонячну зернину і чисту, як сльоза, першоджерельну пісню. Цією любов'ю наснажені сільські поезії Н. Тихого, з числа яких тут хочеться назвати цикли «Безкрає хлібне поле», «З кореспондентського записника», поеми «Дорога до току», «Катериновичі», «Планета, звідки хліб»...

Ще на початку свого літературного шляху Н. Тихий у низці поезій робив спроби осмислити суперечливість людського існування, трагізм, одвіку закладений у зіткненнях бажань і можливостей, безконечності Часу і кінченості буття. В подальшому теми «життя і Час», «людина і Час» дедалі більше й більше привертають його увагу («Роздум з годинником в руках», «Сад», «Далі — буде!», «Концерт у Домському соборі», «Безсмертя», «Немов жива — з сновиддя в яву — нить» та ін.) Вінчає ж цю віть творчих пошуків поета опублікована впродовж останнього десятиріччя триада

філософських драматичних поем — «Praemonitor», «Вулиця. Вечір. Голоси» та «Час — земний».

Взагалі філософський підтекст присутній і в любовній, і в пейзажній ліриці Н. Тихого; є він і в публіцистичних його віршах, яких притаманна поетові розважлива медитаційність не позбавляє, однак, наступальної енергії.

Це ми? Це справді — ми?

Порозверзали разом

Уста, десятиріччями залізно

Закуті страхом

(А ще — згідливістю,

А ще — лакузтвом, ницістю, а ще...)

Глаголь!

(«Це ми? Це справді — ми?»)

Це — про наш день, наше оповлення, наше воскресіння з його суперечностями і складнощами.

Нам, нам усе!

І — з надр гробем захланно.

Нам! Нам!

І — чезнуть кисень і вода...

Так хто ми тут?

Пришельці — не земляни?

Загарбників зачумлена орда?

(«Пришельці?»)

І це — про сьогоднішні наші тривоги, про те, що хвилює кожну свідому свого звання людину в нашій країні і на всій планеті.

І ще про один із примітних мотивів творчості Н. Тихого хочеться тут сказати. У багатьох його поезіях пульсує чуття справжнього братерства людей, не показного, не бутафорського, а кривого, високогуманного, чуття справжнього інтернаціоналізму.

Можна було б говорити про певну раціональність рядка у Н. Тихого. Однак житейське море думань і почувань поета, виваженість слова і образу, природність і простота письма сповнюють його вірші прозорістю і переконливістю, роблять їх явищем справді поетичним.

На мій погляд, суттєве й ось що: протягом довгих гонів (п'ятдесят творчих літ!) Н. Тихий не зрадив своїй творчій манері, не кидався у «модні» формальні пошуки й експерименти. Він був і залишається вірним обраній поетичній «платформі», глибинній заземленості рядка. Саме заземленості, а не приземленості, бо його вірші мають разом з тим високе небо філософії, людинолюбного утвердження дійсності і майбуття.

Буває в поета і природний у його віці «сивий настрій», однак не він є визначальним.

І геть з плечей гнітку поклажу літ —
За хвилику я воскресну молодим!

(«Давній дім»)

Саме так. Поезія ніколи не буває старою. Час не владний над нею. Тож хай нині і прісно воскресають м о л о д и м и поети в створених і грядущих своїх совісних піснях.

Володимир БРОВЧЕНКО

*ВІРШІ
ТА ПОЕМИ*

Із збірок
«Щоб не вигас вогонь»
(1989),
«Понад озимим полем»
(1984)

* *
*

Як совість не буває потаємна,
Як щирість не одводить ясних віч,
Так і Життя:

на ймення кожну річ,
І світле світлим зве,
і темним — темне.

Воно відверто б'є й відверто любить.
Дарма — чи в тіні ти, чи на виду,
Життя й на мить

з очей тебе не губить,
І, поки ти із правдою в ладу,
Тобі одвітне.

Рано а чи пізно
(Й що б не точилось —
бій чи підла гра)

Життя, все чесно зваживши,
залізною

Стає на боці права і добра.
Бо як би не старались нище й темне —
Ішли б в штики чи кланялись доземно,—
Для нього день — то день, а ніч — то ніч!
Як совість не буває потаємна.
Як чесність не одводить строгих віч.

1982

Не наробивсь іще,
                                          іще не наскрізь потом
Проїло шкіру, ще ось на долонях
Є клаптики для свіжих мозолів.
О голово моя — оббитий сонях,
Усе при нас — і знахідки, й гіркоти,
А є ще, є ще у запасі скількись днів?

Робив, робив, робив,
                                          і — не вгасив охоти
(О мить, як в тілі дзвони втоми дзвонять!
Хто щастя вищого в житті зажив?!)
Але поглянь —
                                          то ж не мана спросоння! —
Все та ж, все та ж стоїть гора Роботи,
Немовби склавши руки я при ній сидів!

Не дасть ні жить мені, ні вмерти ця турбота.
Тож бийтеся ще, живчики, у скронях,
Щоб я хоч крихту бескида здолів!

Не наробивсь.
                                          Іще не наскрізь потом
Проїло шкіру; ще ось на долонях
Є клаптики
                                          для свіжих мозолів!..

1986

ПОНАД ОЗИМИМ ПОЛЕМ

Осіньної зажуреної днини —
Мов то не літа, а життя вінець,—
Веде мене за криком журавлиним
Понад озимим полем путівець.

Що я шукаю на оцім,
                                          в задумі
Притихлім полі? Чом зове й зове
Цей небокрай у сіро-синій стумі,
Відкіль небавом вечір напливе?

Він все зітре... Негодною намокла,
Важка пільма сховає назавжди
Ячання журавлів, іще незмовкле,
Письмо їх крил незгасле...

А сліди?

Від всього в світі щось лишитись мусить —
Вплестись у пряжу, що життя пряде.
Вітрець на грядку краплю з гілки струсить,
І — паросток із зернятка гряде.

А що залишиться по тім ячанні?
Прозора крапля жалю?

А по ній?

А втім,— чого тут критись? — в тім питанні
Не чийсь ятрився біль, а власний, мій!

Мене в моє тривожне передзим'я
Допитував дарований мені
Судьбою Час: що встиг в житті,
                                          із чим я

Зими суворі зустрічаю дні?

А я мовчав... Мов з холоду — затерпло
Усе в душі. Що я сказати міг?
Що встиг в житті... Яким нараз нестерпно
Малим зробилося усе, що встиг!

Ну, працював... Ну, вийшло так, що клунок
Діставсь мені на спину нелегкий...
Ну, жив за свій, не за чужий рахунок...
Та слід який? Урешті — слід який?

Чи певен я хоча б, що розплатився
За свій, сказати, від долі буханець?
...Я йшов і йшов. Кудись у вечір вився
Понад озимим полем путівець.

Чи розплативсь... То — з голосу гордині.
Бо й поле — запитай його лишень —
Не знає та й сказати не схоче ніні,
Я к и м воно свій жнивний стріне день.

Все там, за Часом. Ці ростки озимі,
Жалкі й прекрасні в слабості своїй,
О, як воно намучиться ще з ними
В зимову стужу й в літній суховій!

Воно усе — й тепло, і соки щирі,
І душу їм усю віддасть, а там...
Потому поле буде ждати й вірить...
І в тім його священна правота,

Щоб вкласти все, ще й зверху добрий лишок,
І — хай виносить Час свій рішенець!
...Я притомивсь... І чуйно біг свій стишив
Понад озимим полем путівець.

Я йшов понад Чеканням. Бо озиме
І є у сутності своїй жданням.

А задуми, діла людські? Над ними
Хіба не той же Час владар?

Чи й нам

Не те ж судилось: працювати й вірить,
Що недаремно користаєм вік?!
І журавель, відлинувши у вирій,
Немарно свій у небі сіє крик.

Комусь він кане в серце, як росина,
І добру й мудру зродить в нім печаль,
І, може, щось нове збагне людина
Й нову одкриє за літами даль.

Та й ось же, ось нового віку обрис,
І жде зерна
                                  й твоїх трудів щирець...
Кінця нема!
                                  Біжить, біжить за обрій
Понад озимим полем путівець...

1981

* *
*

Щойно тільки світало — вже сонце заходить...
Я ж ледь-ледь доорав, а ще сіять, скородить.

Щойно жайвір співав, ген півні уже піють.
Що сьогодні не встиг, те лиш завтра посію.

Чи й досію? Скородити ж дня вже не стане.
Щойно схід зарум'янивсь — вже захід рум'яний.

А росток із ріллі не проб'ється дочасно...
Щойно день розгулявся, — дивись, уже гасне.

Ледь посходило тільки — коли ще зіпнеться?!
Щойно йшло в нас про ранок — про ніч уже йдеться.

Ще зерно не наллялось, коли ще доспіє?
Щойно лиш розвиднялось — уже поночіє.

А ще жати-збирать, ще возити в стодолу!
Щойно вгору глядів — стало гнути додолу.

А іще ж молотить, а іще ж млинкувати!
Вчора був молодий, а вже, глянь, — сивуватий.

А іще ж до млина путь лежить неблизенька!
Мав сто літ у запасі — лишилася жменька...

Про одне лиш молю: не стомись, моя мріє!
Щойно тільки світало, а вже вечоріє...

1981

У ВЕЧІРНЬОМУ ВІКНІ

Там що, вулкан проснувсь?
Чого мені

Так нагло в душу вдарила тривога?
На кого йдеш, скажи, супроти кого,
Пожежо у вечірньому вікні?

Сідає сонце, кажеш? Як щодень?
Чому ж така заграва хмура й грізна?
Бо не чекав? Бо похопився пізно,
Забувши, що по дневі ніч гряде?

Що ніч гряде... Та не забув'я, ні:
Давно за плічми чую подих Міри.
То це прощальне вогнище-офіра
Палає у вечірньому вікні?

Яке бісівське гульбище вогню —
Кипіння, сплески, вибухів відноги!
І все ж... Не стримаюсь — метнусь у нього
Та хоч би найдорожче схороню.

Що рятувать найперш? Юнацтва дні?
Про друзів пам'ять? Милі серцю зшитки?
Подумать дай, не палахти так швидко,
Пожежо у вечірньому вікні!

А ще ж були: дитинство і село,
І правий бій, і кровне братство взводу,
Й любові біль...

Та навіть горя шкода,
Бо і воно ж мое, мое було!

То як це все в обійми, у одні?
І де сховати, од вогню прикрити?
А решта? Хай горить?

О білий світе,
Увесь же ти в вечірньому вікні,

І увесь, до крихітки, мені болиш,
Довіку невіддільно мій!

Одначе
Там полум'я спадає ніби... Значить,
Це — випроба? Сказать, примірка лиш?

Все! Вгомонися, серце! Вдалині
Вже геть погасли сполохи червоні.
Галактик незворушна безсторонність
Зіходить у вечірньому вікні.

Яка в тих далях зимна яснота!
Зірок і порожнечі магнетичність...
Оце ж — звикай! — твоє прийдешнє: вічність
(Здається, так, наївностє свята?).

Аж ось і усміх... В яві, не у сні.
Тож знову плечі — під старі турботи.
Лише бринить росинка —
перл скорботи —
Сльозою на вечірньому вікні...

1986

* *
*

Мов вибухла, граніт вцербивши, міна,
Й зметнувся, заметавсь
вогонь рвучкий...
Це — міна пам'яті,
отут віки
Їй падати і вибухатъ щоднини.
Й влучати в совість,
сипать свіжу сіль
На давні рани, на притихлий біль.
Усе забути можна — й кров і муки:
Свої карби
в живій душі несем.
Та з чим зрівнять,
чим зміряти розпуку
Розстання з Білим Днем?
Ту грань, коли вони його втрачали,
Коли щосил
на рятівні причали —

В життя, в життя
з п'ятьми, із смерті рвались?!

. . . . .

Їх спрагою, якої не вгасити,
Трагічним безпросвіттям їх прощань,
О міно пам'яті,
пали і рань,
Аби живі
могли достойно жити.

1986

* *
*

ДО СПРАВЕДЛИВОСТІ

Це так, у підсумку ти справедлива,
Історіє...

Влягаються буруни,
І знову славлять Орлеанську діву,
І правий, правий знов Джордано Бруно!
Страшних кострищ змітаючи золу,

Приходиш ти, і рано а чи пізно
Звучить, як віщий грім, на осуд злу
Твій вирок грізний.

Геть, геть із пам'яті, багаття навісне!
А втім, стривай... Там — серце спопеліле.
За далечню століть чи ми збагнем,
Як корчилось воно і тіпотіло?

Що пам'ятник?

Святій запізній дар,
Він простоїть віки, повитий терном,
Але живій і смертній Жанні д'Арк
Двадцятої весни він не поверне...

...Доорюю схилене моє чоло,
Суворих років пам'ять невблаганна!
О, скільки їх у небуття пішло,
Полтавських Жанн і київських Джордано!
З кипіння й шалу зборів і —

ні звістки,
З палких обіймів щойно і — не жди...
Партійці сиві, юні активістки,
Де ваші загубилися сліди?

О справедливосте!

Пильнуй свої пости!

Пильнуй

і з першим повівом тривоги
Швидкою допомогою лети,
Щоб врятувати й мить
життя людського!

1957

КОМІСАР З МОГО ДИТИНСТВА

Найчастіш їх малюють в шкірянці,
із шрамом

Через всю щоку
або навскіс чола.

А він ходив
у потертій шинелі
Чи в обтріпаній ватянці —
для тепла.

Він міг би, звичайно,
й шкірянку носити:
Присилали й одяг йому —
на «пайок».

Але тільки надійде «пайок» той,
відразу

Він когось та знаходив:
— Зайди-но, браток!

Ану приміряй.
Дивись, мов на тебе

Й шита, їй-право.
Твоя! Не скидай! —

І марно було відмовлятись.
— Чудило!

Я ж, бачиш, не голий. Носи — і край!

Так само й свої «пайкові» продукти
Віддавав він до крихти
найбіднішим із вдів.

І якщо це комусь
нині здасться наївним,

То з пісні ж бо
не викидають слів!..

Перед Леніним
він чувся за все в одвіті!

Воював із бандитами.

Згуртовував комнезам.

Я забув сказати: на лиці в нього шраму

Не було;

йому груди перекреслював шрам.

Та дізнались про це, як його обмивали,

Бо не напоказ, бач,

той шрам він носив.

Завалений

невідкладними справами повіткому,

Він — в прямому розумінні —

в повіткомі й жив.

Вечорами пік у «буржуйці» бульбу.

І спав

із маузером в головах.

(Частіше — не спав:

прострелені легені

Доривав,

бухикаючи по ночах).

А розвидниться — знову пірнав у роботу.

Часи, що й казати, серйозні були,

І жить було треба

тільки для діла,

І, траплялось, питали: «А для себе коли?»

Він відказував з усмішкою,

фігурально

(Та до слів — ще й завзятий помах руки):

— Ось поставимо

на ноги

Радянську владу,

Отоді й перевзуємося, братки!

За кряжами літ
це легендою стало.
Та щоразу,
як хтось ті роки спом'яне,
Кортить похвалитись,
що така Легенда
По кучерях
колись погладила мене.

Він загинув
морозної січневої ночі —
Його вислідила банда,
як із зборів вертав.
Зі скривавленого замету,
з трьома кулями в тілі,
Він — поки не вийшли патрони —
стріляв...

А слова його
в повіті зробились паролем.
Ми й в школі повторювали залюбки:
«Ось зробимо
(чи виконаєм) те-то і те-то,
Отоді й перевзуємося, братки!»

Саме так: «Переможемо, аж тоді станемо жити!..»
В Сталінграді,
де й бруківку розтоплював огонь,
Коли першими в атаку вставали комуністи,
Я згадував комісара
з дитинства мого.

І донині
я тим себе іспитую:
Чи мене б він
при стрічі
назвав братком?

...Так він звав своїх друзів,
бійців-комунарів,
На котрих
у бою покладався цілком.

1983

ПАМ'ЯТІ МНОГИХ...

З роками й поминки стають —
мов ювілеї.
І часом на засіданнях врочистих
Не відрізниш пошани від елею,
Сердечний біль від хитрувань нечистих.

Дивись, і заздрісник, ще повний злоби й досі,
І «друг», що потай ніж встромляв у спину,
Небіжчику гучну хвалу возносять...
Та тільки ж ми самі хіба не винні?
Ми, доброзичливці, ми, без лукавства чесні,
Чи не траплялося, що ми із вами
За метушнею повз вогонь чудесний
Проходили блаженними сліпцями?

Живий — завжди боржник,
і непотрібно всує
Ділити за життя вінки лаврові.
Але живому... Як, бува, бракує
Живому
теплого людського слова!

Тепер — хто щиро,
хто, затисши совість в жменю,
Поклони б'єм перед погруддям в ніші,

Немов митець — подібно до женьшеню —
Чим більш в землі пролежав,
тим цінніший...

1957

КИЇВ. ТРАВЕНЬ 1986-го

В ті дні, коли у Києві нараз не стало
Дітей малих,
не тільки вулиці — серця
Зненацька спорожніли...
Й хто з нас до кінця
Зміг обійняти, що це означало?

Зміїлися чутки, що слідом за четвертим
І третій блок зайнявсь — от-от рвоне і він.
Та страх за себе змовк,
бо — що, ну, що твій скін,
Як в п а р о с т к и пахнуло жаром смерті!

Хто міг сказати —
лиш полякав? А чи — спалив?!
Коли спалив,
то нащо сонцю уставати?
Щоб диво дня явить?
Не треба більше див,
Як нікому з них буде дивувати!

Й стьмянів нам білий світ,
дарма що сонце сяло,
І овид зник з очей
поза кряжами лих.

...Повік носить нам карб
тих днів, коли не стало
У Києві дітей,
дітей малих.

1986

ПРИШЕЛЬЦІ?

Стривайте-но, вона і справді н а ш а,
Планета ця під назвою Земля?
Накинулись жадібно: повна ж чаша!
Бери! Черпай! Корчуй! Тягни! Пиляй!

І труїмо поля (чи й справді — шкода?),
Ліси стинаєм (стане ще, ачей?).
Безсовісній потребі на догоду
Останні шати рвем з її плечей.

Нам, нам усе!
І — з надр гребем захланно.

Нам! Нам!
І — чезнуть кисень і вода...

Так хто ми тут?
Пришельці — не земляни?
Загарбників зачумлена орда?

Сплюндруєм все, що дасться,
вип'єм, виссем,

А як зоставуться лиш кості й пні,
Гайнем назад, у міжпланетні висі?
Таж нікуди вертати! Ми — земні!

Чого ж ми так?
Чи — зі старою рядом

Бадьоро дріботить Земля-лоша?
Загоним цю, — на неї пересядем,
І знов — чернай-бери,
й гуляй, душа?

Вже є — стривожились, уздріли, вчули
Близьку — як не прокинемось — біду.
Та хай нас тисячі, що схаменулись, —
Мільйони, як і вчора, ще в чаду.

І поки засідають семінари,
Прийдешню прозираючи пільму,
Ростить діру в озоновому шарі
Аерозолів їхніх каламуть.

І поки тут — «зелені», там — «грінціси»
Клянуть лихих губителів з трибун,
Землі щоднини додається лисин,
Усохлих рукавів і свіжих дюн...

То як нам далі? Голосніш кричати,
Рвучи
сумління летаргічний сон?
На сполох бить?

Чи — Всеземний Закон
З мечем (з мечем!) поставити на чати?

Коли б не пізно...
В нього стане сили
Вгасити оргію брання
й спинить
Ці юрмища, з жадоби очманілі,
Бодай над прірвою
в останню мить?

1988

* * *

*

Платонові Вороньку

Ще перебіжку, нум, ще перебіжку, іще!
Міна за міною поле нещадно товче.
Кулі дзижчать... Ось черкнуло висок гаряче...
Ще перебіжку, нум, ще перебіжку, іще!

Скільки вже літ ці набої — за нами услід!
Чуєте,— знову свистить... Недоліт? Переліт?
Хтось там не встав...

Мов жарина — сльоза по щопі.
Падають хлопці — ровесники, браття, бійці...

Друже, тримайсь! На моє обіприся плече,
Й — ще перебіжку, іще перебіжку, іще!

Як би війна не махала над нами мечем,
Не піддамося! Іще перебіжку, іще!
Скільки б вона не палила по нас навздогін,
Доки при зброї ми,
з шляху не збить наш загін!

Хай, поки й віку, не вийти вже нам з-під вогню,
Ще перебіжку — назустріч прийдешньому дню!
Ще перебіжку!

...Ах, як розкошує весна!
В світі — по обрій — полів і доріг далина.
В небі он хмарка, вагітна веселим дощем..

Ще перебіжку, нум, ще перебіжку, іще!

1981

МЕМОРІАЛ

Публіцистична поема

ІНТРОДУКЦІЯ

Коли б здійняти з світу кільця літ,
Сувої болю й втіхи, цвіту й тління,
Отут, де нині бронза і граніт,
Розгрузле поле вздріли б ми осіннє.
Над ним пороховий стелився б дим,
Гармати вражі били б із-за річки,
Й в окопах, повних місивом глевким,
Нудна цигикала б об каски мжичка.

Десятий (чи який там?) артналіт...
Стовпи вогню над полем побурілим...
Отут, де нині бронза і граніт,
Бійці, скоцюрбившись, махру курили б.
В сирих шинелях, чоботах сирих,
Неголені, зчорнілі від утоми,
Вони атаки ждали б, і при них
Дрімали б їхні долі невідомі...

Коли б здійняти з світу кільця літ
І від кінців вернутись у начала,
Отут, де нині бронза і граніт,
Півднини канонада не вгавала б;
А потім німці б рушили,
і бій

Рвонувся б, заметався б гарячково,
Й в траві, од крові й кіптяви рудій,
«Вперед!» — коротке вибухнуло б слово,
Й хитнувся б враз і випростався б світ,
І хлопці б кинулись у вир пекельний,
Мов оберегою — від смерті й бід,
Прихищені тонким сукном шинельним,

І бігли б, і з розпечених стволів
З вогнем навпіл їх звага клокотала б,
І степ від їх пориву б стугонів,
І Перемога понад ним світала б.

Коли б здійняти з світу кільця літ
І в бій вернутись той — один із тисяч...

Отут, де нині бронза і граніт,
Не всім, хто впав, судилось знов звестися,
Останній крок. Навік останній слід.
Остання люта втіха — радість болю.
Й стихали. Й тяжко приростали к полю...

Отут, де нині бронза і граніт.

МІСЦЕРОЗТАШУВАННЯ

Тут бронза, граніт, непорушні знамена камінні,—
Застигла крижиною хвиля в потоці невпиннім.
Тут бронзовим полем біжить нерухомо піхота
За бронзовим танком — на бронзове полум'я з дота;
Тут бронзові хлопці із бронзових б'ють автоматів
В німому салюті над прахом полеглих солдатів...

Це — в нинішнім дні — не погасле, не згоне вчора,
Тужби острівець на весільно-веселім просторі.

Це — шани мовчання,

це — пісня з каміння й металу

Бійцям, що навалу відбили,

що світ врятували.

А поряд — село, поза котрим тяглась оборона:
Правління. Сільмаг. Над сільрадою прапор червоний;
З розливу садів — перископи антен над дахами
Й чотири дороги — як в пісні — з села ручаями..

До сіл і до селищ навкружних біжать ці дороги,
А там і до міст через степ добігають розлогий...

А що ті міста, всі ті селища й села навсебіч
Дороги й стежки до сусідів

це шлють і від себе,
То — вийде — стоїть він на самій середині світу,
Цей меморіал,

де печальна задума граніту,
Де бронзовим полем біжить нерухомо піхота
За бронзовим танком — на бронзове полум'я з дота,
Де бронзові хлопці із бронзових б'ють автоматів
У вічнім салюті над прахом полеглих солдатів;
Де вітер гойда-нагинає тополі та клени,
Але зворухнути не в силі камінні знамена...

ПІДГЛИБИННЕ

Стою при каміннім знамені
Край могили, де сплять солдати.
Як болять вони,

як їх багато

У мене!

Я крізь радість — в тім травні ще! —
Думав і думав про них.
Все, що досі манило здаля,
В очі глянуло зблизька;
Та останній постріл
Підбив остаточну ризку,
На мертвих нас поділивши
І — на живих...

Поділив нас,
Учора о д н а к о в и х ще
солдатів

(Бо кожен із нас
Міг упасти за день чи за мить),
І сталось, що ми
Перед ними немов... винуваті,
Що лишилися — жить.

Відтоді він зі мною, зі мною,
Зі мною, цей біль.
І повік не придумати,
Як примирить ту нестерпну
Неузгоду чуттів,
Що стинаються в серці отерплім,
В кожен порух судьби
Досипаючи сумніву сіль.

Ми були нерозлучні —
Один-бо крутив нами вир.
Ті ж самі довбали нас бомби
І артнальоти.
І в оточенні разом,
І під лютим вогнем перед дотом,
Але я уцілів.
Вам — зносить не прийшлося голови...

І ось я, вважай,
Вас на ціле життя пережив
(Що ж то важить ця безліч років,
Коли й день не дрібниця!).
Я любив. Працював.
Я дітей підійняв, як годиться...
А чим,
        чим я кращий за вас,
Що оце заслужив?..

Я змовк... Ах, якби хтось хоч словом озвався в одвіт!
Сріблївсь од роси (чи сивинами?) тужний граніт.

...А бронзова бігла все й бігла незрушно піхота
За бронзовим танком — на бронзове полум'я з дота,
І бронзові хлопці з гарячих своїх автоматів
Стріляли, будили у братській могилі солдатів...

БЕЗКОНЕЧНІСТЬ

Не тільки ті бронзові хлопці їх будять,—
Щодня тут печаль їх будила жива.
По травці, по листю, по мерзлому груддю
То мати прибуде, то прийде вдова.

Чи глянеш, бувало, Дев'ятого травня,—
І к о ж н у в святковій вгадаєш юрмі:
Їх вирізнять просто було між людьми
По мітці, що горем покладена давнім.

Тепер їх все менше і менше щороку —
То сили не ті вже, то вийшли літа.
Онукам (та й правнуків рясно, нівроку!)
Свої вони в спадок лишили свята.

Хай менше плачу буде в полудень нині,
Та Пам'ять (а цим же вона і жива!)
Уже обжилася в новім поколінні!
Але — помовчім, бо прийшла

УДОВА

Здрастуй, недіжданий, ладо милий!
Не знаю, чи тут ти лежиш, чи не тута.
Я стільки літ по тобі тужила,
Що мусив сюди, на мій голос, прийти.

Було — я чекала, було — виглядала...
Як довго надію я в серці гляділа!

Пашіла вві сні та горнулася тілом
До тіні, що, ледве проснусь,— пропадала.

Уже відіснилось, уже відгоріло.
Вже й соромно тую спогадувать муку
(От-от віддаватимем заміж онуку...),
Та не відболіло ще, не відболіло!..

Завмерлі тополі, незрушні знамена камінні.
При братській могилі німе удови голосіння...
Це — меморіал, тут на варті Тривога всечасно:
Тут рани незгойні, пожежі, віддавна не згаслі.
Тут бронзовим полем біжить без упину піхота
За бронзовим танком — на бронзове полум'я з дота,
І будять поснулих у братській могилі солдатів
Настійливі бронзові хлопці, б'ючи з автоматів.

ПРОЯВА

Та — чекай! — може, то ви самі і є —
Пробудилися, вийшли і — забронзовіли?..
Ось знайоме обличчя... Та тільки — чиє?
Не згадаю... Насунула хмара, й стемніло.
А оце підборіддя? Ця гостра брова?
Чи он — вуса...

Ні,— диво! Це ж диво, їй-право!
Хлопці з нашої роти!..

— Друзяки! Братва!
Опанасе! Зурабе! Арсенію! Славо!

Розгубились, мовчать.

Мене ж тіпає дрозж.
Аж нарешті чиїсь ворухнулися губи:

— Чуєш, хлібом як пахне! —

Я скинувсь: — Петро?!

Хто ж бо, хто, як не ти, мій напарнику любий! —
І з розгону — до нього.

Та він же й спинив;
Раптом гримнув Петрів застережливий голос:
— Не лети, гей! Під ноги дивись, бо тут колос! —
(Я завмер ошелешений).— Мало ж не збив!

Я лайнув себе: сам же я бачив його,
Біля стели тонкий колосок самосійний!..
А тоді пригадалось: ледь вщухне вогонь,
А Петро вже про ниви — спрагливо й замрійно...
Я сказав: — Ти такий же, як був!

— Ми, брат, всі,
Всі такі, як були,— обізвався хтось зліва.
— Ти — Микола? —

(Я глянув: гвинтівка в росі,
Але пальці сухі; у напрузі, тремтливі...)
— Упізнав, значить... Слухай, побудь тут; вночі,
Та коли ще так тепло і тихо, як нині,
Нас, буває, навідує сам Паганіні;
В нього скрипка погоном на лівім плечі...
Чи... зажди, не погоном... Вже тисяча літ,
Як не чув, як не бачив я скрипки живої...
— А заграв би, узявши?

— Та ні, мозолі
Зашкарубли на пальцях у мене від зброї...

Тут в розмову утрутився жвавий Зураб:
— Ти про нас все питаєш, то й нас же порадує.
От скажи, між турбот живучи та між зваб,
Ти себе... ну, тодішнього в спішці не зрадив?
Пам'ятаєш, я марив про зоряну вись
(Я ж не знав, що провалля дістанеться чорне!),
А почами зірки тут пливуть... Рукотворні!
Це ж оті, що мені вони снились колись...—
Враз усі сколихнулися, звихривши вітер,

Загули: — Розтолкуй!

— Чусм стільки вже літ...

— Чи то правда — новий появивсь, кажуть, Гітлер?

— Ви пильнуйте, бо знову підпалить весь світ!

Я обняв їх, і — вибухло серце, й тим вибухом-скриком
Жарко сповнило груди, усе обпалило ество:

— Чом так баришся довго, о людство премудре

й велике,

Ну, коли утвердиш ти нарешті добра торжество?!

Ти поглянь — велетенські які простелив кладовища

Угодований злотом

війни ненажерливий крук.

Хто злічив, скільки в тебе відтято всевміючих рук!

Хто полічить, на скільки голів ти зробилося нижче!

А вітер все дужчав; клонились тополі і клени,

Та не зворухнулись завмерлі камінні знамена.

І бронзова бігла, як перше, незрушно піхота

За бронзовим танком — на бронзове полум'я з дота.

І бронзові хлопці, затисши в руках автомати,

Стріля...

Ні, урвали пальбу, бо з'явилася

МАТИ

Неквапно обніжком ішла вона, юна,

З дітям в сповиточку,

І тихо травневі питалися вруна:

— Синочок чи дочка?

— Синочок! — хвалилась вона і горнула

Малятко до лона.

Та ось ув очах їй сльозина сяйнула

І впала, солона.

Це бронзове поле, ці бронзові танки,
Застиглі солдати...
Бабуся — чута не раз — колисанка
Взялась їй звучати:

Синочку і ви, його браття послулі,
Чи всіх назову я!
Скосили, поклали осколки та кулі
Вас в землю сирую...

Донині ще ця колисанка тут кружить;
Торік при Ганнусі
Востаннє ці тужні слова, вже недужа,
Шентала бабуся:

Якби я діждала тебе, коб уздрила
На ріднім порозі,
Лілея на кризі б розквітнула біла
При лютім морозі.

Якби ж ти вернувсь, як молила-благала
У тузі глибокій,
Водиця вином тобі в келиху стала б
За довгі ці роки...

Камінні знамена. Незрушні солдати —
Навік, остаточно.
І тільки билиною хилиться мати
З дитям в сповиточку.

Не знаю, про що вона думає зараз,
Що мовити хоче,
Мені тільки видно, як хмара, як хмара
Заслала їй очі.

Не знаю, чи ще їй звучить в цю хвилину
Бабусина пісня.
Та як вона тисне до лона дитину,
О, як вона тисне!..

СВЯТО

...А потому колони ступили до меморіалу —
І тутешні, свої, і сусідські із сіл недалніх.
І таклюдно і весело враз,
так врочисто стало
І — печально.

Промовляли промови — гарячі і щирі;
Поклонялись полеглим, належне й живим віддавали.
Я ж дививсь-роздивлявся:
як мало уже нас, як мало!
Не зупиниш той вічний вирій...

Клали квіти до стел
і до прізвищ на скорбнім граніті,
І нехай там незнані були — не було забутих.
І в червоних краватках
стояли на варті діти,
Рученята піднісши
над головою в салюті.

І в'явилось: отак воно буде й в наступному віці,
Після нас...
Ну, а ми...

Ми — як скаже Годинник недремний —
Доженем свої роти, у бронзові строї вдягнемось
Та й на світ і на свято
дивитися будемо звідси,
Де вітер гойда-нагинає тополі та клени,
Але зворухнути не в силі камінні знамена;

Де бронзовим полем біжить нерухомо піхота
За бронзовим танком — на бронзове полум'я з дота;
Де бронзові хлопці із бронзових б'ють автоматів,
Вікам повідаючи про нездоланних солдатів,
Що на смерть стояли,   щоб смерті відбити навалу,
Що в землю лягли,   та — життя на Землі врятували.

1985

І мечуться вибухів сліпучі кущі,
 І на обрії
     оранжеве колишеться мрево,
 І кров —
     темно-вишнева, коли з рани хлющить,—
 Крізь накрути бинта
     просвічує рожево...

А під ранок дотліває пожарина руда,
 І в свіжій воронці,
     між закурених стебел,
 Іржава, з окалиною,
     мертвонароджена вода
 Осіннім віддзеркалює
     весняне небо...

І знов ти на руїні, і — на дрізки човни
 Твоїх radoцiв, мрій,
     бо біда ще не скінчилась...
 Ці сни... Ці страшні кольорові сни!
 Хоч би не так часто вони мені снились!..

1982

ДЕНЬ — ТАКИЙ, ЯК ЦЕЙ...

Нараз постало: день — такий, як цей,
 Із сонечком, із снігом ніздруватим.
 Поза окопами — город і хата,
 Облупана, без вікон і дверей.

Ми взводний тил облаштували в ній;
 В дворі криниця є, то й порядкуєм:
 Умились, погодилися — раюєм!
 Йй-право, й кабель ось потік хутчій.

(Учора в нас котушку посікло —
Якийсь мудрець лишив коло землянки;
Тож ми з Славком її штукуєм зранку,
Неждане користаючи житло).

Й на «передку» антракт...

Лише, бува,
Мов хто сипне дрібний горох на деко,
Відстука чергу кулемет далекий,
І знов накотить тиша степова.

Гляди, війна скінчилась? От якби!..
Якби... Ще ждати — ждаників не стачить.
Та думка зачепилася, одначе,
Й не відпускає вже, що хоч роби.

Посипало-пішло «нестройове»..
Ось-о зима конає. Ще день-другий,
І вийде їй відставка — у яруги
За снігом цим подзьобаним спливе.

То що, весни діждались?

Он, диви,
Дві смужки в сніговій чорніють каші:
Це — щоб порадувати! — двоколка наша
Чорнозем показала нам живий;

Ген виріс із заметів чагарник,
Підставив сонцю бороду кудлату;
Ось капотить зі стріхи, мов на хату
Перлини сипле добрий чарівник...

Ні, годі сумніватись, це — весна!
І враз торкнувся серця щем одвічний..
Дивлюся, й Слава мій притих незвично.
І дума, знаю, в нас із ним одна.

Вона в душі на самім споді;
                                                            й слів
Сахається (ану слова зурочать?!),
Вона й собі назватися не хоче,
А вже комусь відкритись — поготів.

Це — спраги крик німий: дійти б, дожить
До дня, як залунає: «Перемога!»,
Це — через невідомості тривогу
Промінчик забобонний: «Пощастить!»

Ну, чом же ж ні?!
                                                    І пустки дух гіркий
Мов вивітрився раптом із оселі,
І комір непросохлої шинелі
Так лагідно горнувся до щоби;
І — наче станув, спав тягар з плечей...

...А Славу вбило чи не за годину.
Біг'на прорив. І — засікли. І — міна...
В передвесняний день — такий, як цей.
Такий, як цей...

1988

«АНТОН ІВАНОВИЧ СЕРДИТЬСЯ»

На критім току, що вже, мабуть,
Забувся, як пахне зерно,
Опівночі — після повірки —
Нам крутять цивільне кіно.

Давно ми в кіно не бували.
Та, видима річ, не подив * —

* Подив — політвідділ дивізії.

Аби показати картину —
З окопів призвав нас сюди.

Наш полк тут на доформуванні
(Та й зміли ось кіптяву й сіль).
«Антон Іванович сердиться» —
Так називається фільм.

У титрах завважив: «Комедія».
Немов не на часі... А втім,
Як ще ми живі, то, природно,
Належить сміятись живим.

Над чим?
...Донька таточка дурить:
Співає не те, що він хтів.
А цей композитор безвісний
Дратує його поготів.

Он в'яжеться слідом за нею,
А та лиш зирне — він щеза.
Йй-право, сміха!
Та — стривай-но! —
Чом в оці набрякла сльоза?

Чому перехоплює подих?
Із чого він взявсь і відкіль,
Оцей нестерпучий у грудях,
Солодкий нетанучий біль?

Та ми ж в довоєннім! Ми вдома!
І нас не займає в цей мент,
Що враз стукотання зеніток
Вплелось в акомпанемент.

Хіба ж то зенітки? Це стукіт
Старого — за клубом — движка!

...— Сержат Семибратов, на вихід! —
Хтось зично з причілка гука.

Напружуюсь знову: не зіб'єш!
(Хоч кривдно, нехай йому грець:
Все ж він продививсь півкартини,
Дали б додивиться й кінець!)

Та — цур! — відволікся! На хвильку,
А шкода і хвильки!

Ні, ні,
Я там, я все там, на прекраснім,
Святковім отім полотні!

«Гражданка»... Любов... Ну, і, звісно,
Страждання...

Тепер, з далини,
Яке ж бо щемливо-наївне
Й вабливе оте «до війни»!

Яке воно просте й затишне,
Як пристрасно кличе: «Вернись!»

Ну, хто б не хотів?
Та про це ми
Пізніш поговорим колись.

Ми вдосвіта займемо знову
Рубіж серед твані й куги...
Ви ж сердьтесь чимдовше,
Антоне
Івановичу дорогий!

1985

ТОЙ, ХТО ВИНІС МЕНЕ З-ПІД ВОГНЮ

Той, хто виніс мене з-під вогню...
Я зустріну його — й не спиною;
Може, з ним по сусідству живу,
А у гості, гляди, й не позву;
За столом опинившись одним,
Говоритиму — ніби з чужим...

Мав шукати б його без кінця,
Я ж не знаю, який він з лиця;
Мені б скрізь його кликати-гукати,
Я ж не відаю, як його звать...

Непритомного нісни мене,
Не гадав він, чи хто спом'яне,
І, коли санітарові здав,
Свого прізвища він не назвав.

Може, ви (ну, скажіть!), може, ти
Знову сонце мені засвітив?

...Вибух раптом затьмив його й стер.
Я вмирав. Я для роти вже вмер,
Бо вона відійшла... Неживі
Залишились на жухлій траві...

Він об мене спіткнувся,
той солдат,
І — на стогін вернувся назад.

Що тим зойком сказав я йому
Крізь важкої нетями пільму?
Але він... він усе зрозумів
І вчинив, як його я просив.

Може, ти постаравсь,
може, ви,
Щоб з війни я вернувся живий?

Хто роздмухав ті іскри життя,
Що вже гаснули без вороття?

Хто з безодні дістав їх мені,
Ці вже геть перекреслені дні?
Хто сипнув мені з чудо-руки
Ці, було, вже пропащі роки,
Ці поля, ці стіжки і стежки,
Ці підйоми, провалля й містки;
Мое щастя і камінь важкий —
Цю божественну муку — рядки?
Хто? — питаюсь я,
вдячний по скін.

Знати б хоч,
що вернувся і він!..

1984

СТАРІ СОЛДАТИ

На старість ми немов назад, в окопи,
Вернулися. І з смертю віч-на-віч
Знов стоїмо.

То серце раптом схопить,
То рани заболять, і цілу ніч
Не спиш — достоту в бойовім дозорі.
А час... Ну, біг би трішечки хутчій!
Проте вже онде блякнуть в небі зорі,
А не іде — де й дівся? — змінник твій.

Ти ж «Звіт» складаєш. Всякого було...
Не з медом часто?.. Звикли і до того.
Не шрами й зморшки — то твої дороги
Тобі навик врізьбилися в чоло.
Та чи кого здивуєш цим?

Мільйони

Пройшли шляхами тими, і в усіх
Такі ж сліди негод, вогню і лих.
Не мітило життя лише сторонніх!..

«Не був стороннім», — відзначаєш в «Звіті».
І раптом Совість, що й вночі не спить:
«На тілі шрами? Хай!.. А твій у світі
Ти вкажеш слід, як Час позве на спит?»

Не при житті — він потім суд свій судить.
І що ж, ми прийдем. Без хвальби і лжі.

Та поки нас гукнуть, —
в землі по груди
Стоять нам на довічнім рубежі.

Спасибі — ніч минає, ще раз дніє,
А ми, як перш, мнемо ногами прах.
Гляди, ми й не помрем — закам'янієм
Із зброєю в натомлених руках.

«НЕВІДОМА»

Поема шаноби

Ну, скільки цій бабусі? Дев'яносто?
А чи й всі сто?

Щоранку о дев'ятій
Вона, ледь-ледь ступаючи (подагра!),
Приходить в скверик і на ту, що й завше,
(Неподалік фонтана, попід кленом)
Сідає лаву...

Тут до неї звикли:
До капелюшка, що із моди вийшов
Десь у тридцятих чи й того давніш,
До парасольки в будь-яку погоду,
До ридикюля, до пенсне...

Уламок,
І не вчорашнього, а поза-поза-
Колишнього...

Вже років із п'ятнадцять,
Як перестала в скверіку з'являтися
Остання її подруга, й відтоді
Вона сама...

Звичайно, підсідають:
Бува, знайомі навіть (із молодших),
Та не засиджуються, бо — про що
Із нею бесіду вести?

І, видно,
Бесідників і їй не дуже треба:
Їх вистачає в неї. Ось погляньте —
Вона всміхнулася комусь, котрогось
Бровою сварить, а оце — завмерла,
Не дише — слухає, й сльоза поволі
По зморшках котиться...

Все з нею, з нею!

Усе і — всі! Й нічого не змінилось!
У тім житті, в яким вона витає,
Все виглядає, як тоді, і стільки ж,
Як і тоді, для неї важить кожна
Мала подробиця — чийсь погляд, усміх,
Слівце, що прохопилося зненацька
(А мо' й навмисне кинуте, як натяк),
Чутки, секрети (як оцей, скажімо,
На всю гімназію: учитель Сто-ич
Закоханий по вуха в директрису!),
Останні звиви моди (вчора в Л-ських —
Вона їх доньку музики навчає —
Розповідали, що з весни в Парижі
Все менше видно дам у кринолінах...).

Тепер уже й не віриться, що справді
Був час,—

літ сорок п'ять чи й більше тому,—
Коли усе це стерлося, здавалось,
Навіки щезло з пам'яті... Неправда,
Ніщо не стерлося, ніщо не щезло;
Все тільки зачалося до часу,
А зараз лиш гукни, й вони слухняно
Приходять, дні й труди її колишні,
І все — події, зустрічі, гостини —
Живим скресає видивом у згадці,
Чи й ні, не в згадці,

все — мов осьде! — знову
Кипить круг неї, діється із нею!..

...Сьогодні вранці молодий Курчавін
Негадано освідчивсь їй в коханні.
Та ще в яких словах, як романтично!
— Мадмуазель, нарешті провидіння
Навчило смілості мене... Я змучивсь!
Щоночі в сні вас бачу, марю вами!..

(Син повітового судді Модест Максимович Курчавін (1887—1915); того літа — петербурзький студент на вакаціях, з осені 1914 року й до дня загибелі — доброволець у діючій армії).

Ах, цей красунь Курчавін! Йї казали,
Що він за ким лише не волочився!
Тому вона вдала, що поспішає
(Хоча не на урок — з уроку йшла),
А потім шкодувала, бо, йї-право,
Він з нею... Ні, із нею був він щирий —
В очах таке шаленство палахтіло!..

Йї взагалі щастило на безумців.
Один стрілявся навіть із-за неї.
Усю весну він анонімно вірші
Йї слав щодня.

«Прекрасна «Невідома»!

Це з вас, я знаю, свій шедевр безсмертний
Писав Крамської! Та й геніальний пензель
Не всю красу зумів...»

Було і смішно,
І лячно водночас; а ще — кортіло
Узнати, хто таємничий цей піїта?
І враз відкрилось — Федя Петрусенко
З реального... Хлопчисько: був за неї
Молодший років на чотири, певне.
Лише про це вона йому й сказала:
— Федюню, я зворушена, та тільки ж
Я застара для тебе... Ти ще ж хлопчик... —
А він вночі собі прострелив груди...

(Факт документально не зафіксований. В біографічних матеріалах підтверджується, однак, що професор, доктор фізико-математичних наук Федір Савелійович Петрусенко (1893—1978)

справді в 1901—1907 роках навчався в NN-ському реальному училищі).

На щастя, обійшлося. За літо хлопець Поправивсь (це вона ледь-ледь не вмерла, Настрашена, а він одбувся шрамом). Батьки ж тим часом продали будинок І спішно вивезли його з NN...

Ні, їй не красень і не відчайдушний Поет судився. Доля задля неї З неближньої губернії уперто Вела в NN того, кого чекала.

А почалося в них, як це нерідко В житті буває, з казусу:

він спершу

Їй здався казна-ким...

Та й то — це ж треба!

Три дні — з уроку на урок — за нею Ходив, немов приставлений. Тут осінь, Періщить дощ, а він в легкій візитці Й в солом'яному канотье!

Щоправда,

Тримався звіддалік, цілком пристойно.

Та скільки це триватиме?!

Нарешті

Не витримала — підійшла, рішуча...

Вони — не раз сміялися потому, Той день пригадуючи.

Він не став

Приховувать — признавсь: колись улітку, В оцьому строї бувши, він уперше Її побачив, ну й... боявсь, що в іншим Йому не пощастить... Та й, окрім цього: Чи підійшла б вона сама до нього,

Коли б він був, як всі, при парасольці
Й в касторовім пальті?

Донині в шафі
Той капелюх висить і та візитка...

А ще стоїть у шафі старовинний
Пошарпаний теодоліт,

навиліт

Пробитий кулею.

Це — в двадцять першім,
Коли комуні землю нарізали,

Бандит похибив п'яний,

із утинку

В «ч е р в о н о г о» стрілявши землеміра.

(Т а к у дописі, вміщеному в губернській газеті. Нагадавши, що землемір М. М. Вербицький, попри своє непролетарське походження, ще за царату часто обстоював інтереси селян-бідняків, а зараз взірцево й безстрашно — що засвідчено його поведінкою під час нападу банди — служить в радянських земорганах, автор допису — сількор Правдивий зазначає, що в повіті т. Вербицького давно і заслужено називають «червоним землеміром»).

Про наскок той ще довго говорили
В повіті, та й в губернії. А Коля
Страх не любив, коли, було, при ньому
Хтось нагада про нього.

«Чим не диво?

Герой! Куди тому Кузьмі Крючкову! —
Парирував сердито.— Не захлипав,
Не кинувся тікати — вставляй в багет!»

А з нього й справді... при його здоров'ї
(Хто краще неї все те знав?) який там

Із нього був герой?! Все кашляв, кашляв,
Частенько з кров'ю (через те й до війська
Не призивавсь — білобілетник чистий).
Вважай, самим характером тримався...
«Я впертий!» — часом жартома хваливсь,
А й був упертий, ще й який! Траплялось,
Всю ніч бухикає, аж перед ранком,
Украй знесилений, засне нарешті,
А встане, як давно завів, — о шостій
(Якщо не мав потреби встать раніше),
І не вмовляй його, бо «лежебоцтво»
(Такий у нього термін був), як зрада, —
Найтяжчий гріх!

А ще він надзвичайно
Вразливу совість мав. «Живеш на світі,
То й світ піддержуй, — говорив. — Інакше
В нахлібниках опинишся!»

І дійсно —
Не ждав, щоб звали, — сам на поміч кидавсь:
Не міг стояти збоку, коли йшлося
Про праве діло, — прилучавсь негайно!
А вже як взявся, то з цілого серця,
І не відступиться, нехай там що!

Кирюші це дісталось у спадок —
Такий же совісний зростав і чесний,
І Коля саме цим найбільше тішивсь.
От — не дожив, не вздрів його дорослим...
У тридцять другім ранньою весною
Десь перемерз — на полі чи в дорозі,
І — пневмонія, і...

Тіві днини
Урвалось і її життя, бо щез
Майбутній час у нім...

Все, що для неї
В житті ще мало статися, зненацька

Летким димком знялося і розтало.
Тепер світало тільки для Кірюші,
І день для нього днівсь, і ніч до нього
Приходила, аби спочив і завтра
Йй знову світ весь замінити міг.

Коли він став студентом і поїхав
(Це ж тільки здумать: сам-один поїхав!)
До Києва (а там летять машини,
А там трамваї мчать... Там, йй казали,
Спокуси... та й спокусиць вистачає!),
Вона не стала довго міркувати —
Зібралася та й слідом подалася.

Було нелегко? Так. Півроку майже
В музичній школі спала під роєм!
І це було...

Але зате Кірюшу,
Кірюшу бачила! А перегодом,
Як йй дали кімнату, й зовсім райське
Життя настало — відтепер Кірюша
Знов дома жив. При ній, при ній щоденно!
Він впертий був, як батько, але й чуйний,
Як батько був: беріг, допомагав йй,
Все пильнував, аби не хвилювалась.
Затримається десь, то неодмінно
Подзвонить, попередить; здасть екзамен,—
Найперше мамі радість ту несе.

Лише в одному він її не слухавсь
І тим смутив, а часом навіть сердив.
Вона знайшла для нього наречену
(«Ти б глянув, Ніночка — це справжнє диво:
І мила, і вродлива, і розумна!»).
А він — то віджартується: «Гадаєш,
Мені вже час? Чи день ще погуляю?»

То, іншим разом, скажеш — і не гляне —
У книжку втупиться, мов і не чув...

Коли у сорок третім він озвався
(Одразу п'ять листів прийшло у грудні),
Вона того лиш з радості не вмерла,
Що не вмирають з радощів.

Затим

Настали знову дні ждання й тривоги.
Він часто їй писав, та ось же — пошта!
Були листи — по місяцю блукали,
Був лист один — сто днів ішов до неї!..
А втім, і це, як вдуматись, урешті
Навчало ждять і помагало ждять.
Вона навчилася всього:

й чекати,

Й читать в його листах поміж рядками
Утому, біль утрат (про це він, звісно,
Їй не писав)...

А ще вона потроху

Навчилась (потерпаючи душею,
Щоб не наврочити, щоб не сполохати!)
У повоєнне завтра зазирати.
Війна кінчалася. Бої точились
Уже у лігві ворога... Ну, скільки
Іще він огризатиметься? Може,
Узавтра й здійме руки, і тоді...
Вона ночей не спала: «Вже недовго...
Недовго ж, правда?

Доле милосердна,

Це ж правда, він повернеться? І знову
Все буде, як було...

Ні, буде краще!»

І виділося їй: Кирюша й Ніна
(Звичайно ж — Ніна! Іншої невістки

Вона не мислила!),
Кірюша й Ніна
Прийшли її навідать, ще й онуку —
Смішливу щебетуху з синім бантом —
Бабуні привели, щоб навтішалась...
Вона і тішилась — аж набігали
Такі легкі-легкі, солодкі сльози,
І серце тануло і завмирало
В передчутті неувялених див.

І якось раз не стрималась — усе це
В листі Кірюші виклала, й про Ніну
(Нехай звикає думати про неї!)
Ледь не сторінку цілу:

«Я за тебе

Хіба лиш не освідчилась, Кірюшо,
А що невісточкою зву, то певна:
Ти ще не раз мені спасибі скажеш!»

Отак і написала, і раділа,
Що вийшло в неї складно і дотепно,
І стала ждати, що ж він їй відпише.
«Знов віджартується а чи промовчить?
А може, справді, — вже ж таки дорослий! —
Подякує?» — чекала, прикидала...
А він (лічила дні: п'ятнадцять, двадцять...),
А він (тривожилася: скоро місяць!..),
А він... А він...

А він не відповів...

...Вона й тепер його, буває, сварить,
Що не послухався її, бо Ніна
Прекрасна дівчина — привітна, щира...

(Колишня викладачка музичного училища, нині пенсіонерка, Ніна Василівна Чиженко (до

заміжжя Левченко) й по сей день не забуває — навідує свою стару вчительку, а згодом — колегу...).

«А ти, Кирюшо, матір не жалієш,
Ти й досі сам як перст,— шепочуть губи.—
Як перст... Як перст...» —

І сльози, мов осіння
Мутна вода на зораному полі,
Звиваються по зморшках-борозенках
І кануть з сірих щік на темні руки,
На чорний ридикюль...

Вона згадає —
За мить чи за годину знову ясно
Відкриється їй чорна прірва правди.
Та їй не треба, їй не треба правди!

(Заступник командира полку майор Кирило
Миколайович Вербицький загинув на початку
березня 1945 року під Кюстріном).

Навіщо правда, як вона погасить
Останню іскорку?

Це ж так нестерпно,
Коли за ніччю провітку не видно.
За ніччю має бути день!

За ніччю
Повинен день прийти хоч на хвилину!

...Одружаться Кирюша. Правда, роки
Біжать, біжать...

Однаке це не страшно,
Бо роки, якщо добре їх гукнути,
Вертаються. Вона навчилась:
треба

Отак заплющитись, і ось...

І осьде...

Сьогодні вранці молодий Курчавін
Негадано освідчивсь їй в коханні.
Та ще в яких словах, як романтично!
— Мадмуазель, нарешті провидіння
Навчило смілості мене...

...Навшпиньках

Проходжу мимо, щоб не сполошити
Цей світлий ранок.

А в душі доземно

В шанобі уклоняюся безмірним
Стражданням, над якими він устав...
Горючий згусток горя, таємнича
Сполука розпачу й самоомани,
Зневіри й віри...

Справді неподільний,
Як перше,— нерозщеплюваний атом,
У котрім ані рисочки не зміниш,
Не виправиш повік...

Болючий атом

Історії...

Листопад 1982 — березень 1983

* *
*

День народження друга,
якого немає в живих...
Сидимо у кімнаті,
де голос його ще не стих;
На тих самих стільцях сидимо
круг стола, за яким
Стільки років уряд
ми цей день відзначали із ним.
Той же посуд,
те ж саме вино, що й завжди,
у пляшках,
Той же клен за вікном
із зірками на голих гілках...
Все як завше було,
тільки Час проминув,
тільки Час...
День народження друга,
якого нема вже між нас.

Ось отут,
де господарю й слід,
він сидів за столом.
Тут і келих чекає,
наповнений добрим вином.
За хвилину він зайде,
це ж свято його — не чиєсь!
Десь затримавсь, напевне...
Ну ясно, — затримався десь!..
Ми ж тим часом, однак...
почнемо, бо — чекати дарма:
День народження друга,
якого між нами нема.

Так, немає, нема;
це реальність гірка —
не слова.

Вже й жона його звикла
писати в анкетах: «вдова»...

Що ми знаєм про те,
як їй мається в домі оцім,
Де й донині все зветься,
як здавна наречено ним,

Де усе як було,
тільки Час проминув,
тільки Час...

День народження друга,
якого нема вже між нас.

Ми потроху, проте, перегодом забудем об цім:
Розтечуться розмови —
не буде ж застолля німим!

Хтось, гляди, пожартує,
і сміх на той жарт пролуна.

Хтось подумає: «Грішно!» —
та — визнай, на кому вина!

Це — життя!
Кожен порух диктується ним,
кожен звив.

День народження друга, якого...
Та був же він, жив!

Тим і сходимось ми в його домі в цей день,
бо за ним

Залишилась жива борозна,
що проклав він живим.

Все іде, як і мусить іти!

Та — помовч... Якщо все,
Звідки ж туга, душе моя,
чом вона ссе тебе й ссе?

Вільно тчеться розмова,
і солодко п'ється вино.
Та чому перед зором щоразу
це чорне вікно?
Там обнесений клен,
там на скрючені голі гілки
Нанизались (спитати — навіщо?)
холодні зірки...
Листопад... Це — ще осінь.
А втім, то — зима вже, зима.
День народження друга,
якого нема вже, нема...

1982

* *
*

Не раз було: на повен рот сміятись?
Та як сміятись —
у сусідів горе!

Не раз було: ридать на повен голос?
Та як ридати —
у сусідів свято!

Не раз було:
душив я сміх у грудях.
Якби ж то горя в світі менше стало!

Не раз було:
не міг я сльози втримать.
Свята ж довкруг не тихшають, нівроку...

1988

* *
*

З віків цей клич:

«Прекрасна мить, спинись!»

А я їй:

«Не спиняйся, мчися, мчись!»

Не крапка-спалах, ні,

прекрасна мить

У леті пасмом осяйним ряхтить.

Це — мисль,

що враз спурхнула з-під різця?

Порив?

Потік вогненний без кінця?

...Лиш промені незримого вінця.

...Лиш передсвіт розгадки, рішення.

...Лиш усміх чарівничого лица,

Що манить, зве

в затаєне своє...

А спиниться,

то — мармуром стає

Холодним, нерухомим, неживим,

Чи — кригою,

чи, як розтане дим,—

Золи кружальцем

сірим і німим...

Ні, ні, не зупиняйся,

прекрасна мить!

Ми — слідом, слідом,

щоб тобою жить.

НОСТАЛЬГІЧНИЙ ДИПТИХ

I

Цей віддалений запах відлиги,
Ледь вловимий, як передчуття!..

Ще не тиждень лежатиме крига,
Ще не раз тебе хижим виттям
Зимна ніч розтривожить,
зухвало,
Тіль заснеш ти, ф́орсуючи звук.

Та сьогодні так спрагнено-талим
Снилось-марилося наяву!

Розумію, це начебто дивно,
Коли старість вже кличеш на ти,
Так чекати весни, як паївне
Деревце, котре мріє цвісти.

А чекаєш (яких іще вигід?),
Виглядаєш (яких іще змін?)...
Цей віддалений подих відлиги,
Що в душі твоїй збурює він?

Я сміюсь: може, зникли свічада?
Я кепкую — чи з себе, чи з них? —
І не чую: надія-відрада
Божеволиться в грудях моїх;

І — мов легшають років вериги.
На хвилину? На решту життя?

Ах, цей запах, цей натяк відлиги!
Це оманливе передчуття!..

II

Зітхну: «Старий я!..»,
а в душі сміюся,

Що вірите мені. Це ж так, слова!
Я можу цілий короб в цьому дусі
Вам намолоть.

Під настрій я, бува,
Скажу ще краще: «Все вже, все позаду!»,
Й руками розведу: «Старезний дід!..»
А сам слідкую — як «пройшов» мій «хід»?

Частіш за все «проходить». Без завади.
Хто стримано зітхне, хто очі долу
З незручності опустить (чи — з жалю?).

Мені б гукнути: «Гей, я ще люблю!
Я спраги, спраги повен, як ніколи!»
Мені б сказати: «Люди! Я допіру
Лише дозрів і зрозумів сповна
Єство чуттів, бажань і змоги міру
Й яка хвилині радості ціна!»

Але — мовчу.

О світ незрячо-зрячий!
Чи й справді — істина у сивині!
Всміхнусь: «Я вже старий...»,
а серцем плачу,

Що вірите мені.

* *
*

Немов жива — з сновиддя в яву — нить,
Вабна стежина зве

й біжить, біжить...

Так марилося не раз: щоб понад плотом,
За котрим жимолость або малина,
Й щоб дух акації густий, як мед,
І річка щоб вилася й грала злотом,
І брід щоб був: обабіч очерет
І літепло ласкаве по коліна...

Іду, іду... Там далі стежка полем,
Тоді над яром і — за обрій, в ліс...

(Невже то й справді буде,
що колись
Ми підемо, щоб не вертать ніколи?)

Ступаю повагом — нехай надовше стане;
А вабляча — з учора в завтра — нить
Все далі кличе і біжить, біжить...
(Куди? В невідворотне? В неблаганне?)

Вже скоро яр, а нездалік
дугою
Ліси крайсвіту в синяву вп'ялись.
(Це справді, справді буде, що колись...
Ми підемо...)

Й враз хвилию крутою:
Зажди-но (ах, як затишно кругом!),
Піти? Й покинуть?
Сяйний цей огром?

Та ні ж бо, ні!

Так жаль всього — до крику!

А що, як вмить злетіти, розчинитись,

Та й... тут,

отут, над стежкою, лишитись

Навіки?!

1986

* *
*

Ці чорні, мокрі паркани,

Ці дощем розкуйовджені віти...

Це ж усе —

до народження знане,

А не можу ніяк надивитись;

А не можу ніяк насититись

Цим у т и ш е н н я ладом урочим!

Ще докрапує,

ще півсердито

Гроловиця з-за лісу гуркоче.

Й чимось пахне —

так клично, дурманно.

Житом?

Стежкою?

Мокрим листом?

Щось бентежно близьке

й невпізнанне

Колихнуло запону імлісту.

Щось? Чи — хтось?

Це ота невлівима,
Зачарована мить таємнича,
Коли звершене —
ще незримо,
А побачене —
ще незвичне.

Дощ докрапує,
хоч і скінчився;
Сонце — ось воно,
та ще у хмарі...

Щойно
заново світ народився
З коловерті яви і марень.

1983

ДАВНІЙ ДІМ

Хіба не диво? — він впізнав мене!
Та що впізнав?! — він виглядав мене!
Він лиш бігцем не кинувся навстріч,
А снів і марив мною день і ніч.

Коли б не снів,
чи так би він зрадив,
Чи так схвильовано заговорив?
Коли б не марив,
чи так жарко він
Розкручувати б став цей рій картин,
Цю веремію лиць, прикмет, речей,
Імен, усмішок, голосів, очей?

Він все запам'ятав, старий цей дім,—
З ким я дружив тут
і сварився з ким,
Чим клопотавсь,
чим тішивсь,
чим горів,
Які у серці сподівання грів,
Чие в жазі невтишній
по ночах
Бриніло ймення в мене на устах...
Ні, я не просто з далини вернувсь —
Я наче знов
у шал весни вернувсь,
В ті ночі,
в те палання,
в той політ.
І геть з плечей гнітку поклажу літ —
За хвильку я воскресну молодим!
І все це — він, цей півзабутий дім,
Цей пам'ятливий, добрий, давній дім!
А я ж...
навіть чи й рік прожив у нім...

1981

* *
*

Як тихо тут! Щербатих стрімчаків
Безладне стовпище... Шпичасті брили...
Нависле скелля — ніби чорні крила
Над ураганом, що закам'янів...

Не день, мабуть, стихія лютувала
У межигір'ї... Чий неситий шал
Перетрощив оцю армаду скал,
Ці бескиди згромадив у завали?

А зараз... тихо як! Бо — відлягло?
Бо, хоч не згоїлось, та — відболіло?
По схилу онде стежка в'ється біло,
Цівками з-між каміння б'є зело.

Пейзаж... Не кожен, хто сюди загляне,
Зчудований красою мимовіль,
Подумає, що то застиглий біль —
Це видиво природи первозданне.

Хоча... і ми ж без страдницьких вінців
На людей йдем, як щось і до знемоги
Згнітять, бува...

Втім, — цур! — без аналогій!
У мене усміх, усміх на лиці!..

1982

НІЧНИЙ ПОЇЗД. ЛІТО

Не тому, що в вагоні не спиться, —
Мені шкода проспати цю ніч.
Надивитися б,
ах, надивиться б
На красу, що біжить мимо віч!

Де ще буде таке:

чередою
То ярок, то діброви крило,

Знов місток, знову став срібноликий;
Полустанок... За стрілкою — гать.
Мені б тут залишитись довіку.
Чи з собою усе це забрать?

Забираю!

Містки і озерця,
Переїзди, рогіз край води...
А тут — очі лишаю
і серце
Ненаситне моє
назавжди.

1984

З КОРЕСПОНДЕНТСЬКОГО ЗАПИСНИКА

І. ДОЩІ

Мов на Венері живемо — суцільні хмари...
Й дощі, дощі — кінця їм не видать.
Уже хліба подекуди лежать;
Де й проростуть, бо у перервах парить.

В сусіднім домі радіо говорить:
«Жнива... зобов'язались... урожай...»
Бадьоро так!
Мабуть, про інший край,
Бо в нас природа
що іще натворить?

Природа... Йй у душу не залізеш:
Нескоро ще
її збагнемо лад.
У ноги б кинувся: «Хоч би не град!»
(З-за Бугу — он яке хмариння сизе...),
Послухає?

Був просвіт. На бригаді
Допізна жали
й вболівали всі:
«Роса б лягла!» (Погода ж по росі!).
Хто більш за них тебе достоїн, радість?!

А тут ось знов — у три нарати хмари,
Й щоб стало на погоду ждять дарма.
...Сиджу в готелі. Час кінчати нарис.
Та — сиро на душі. І слів нема.

*м. Ульяновка
на Кіровоградщині*

II. ПІСЛЯ ТРЕТІХ ПІВНІВ

Усе в свій час — і паросток, і квітка,
І дозрівання плоду, й листопад.
І все-таки...

І все-таки як швидко
Минає те, що не верта назад!

...Накидав ці рядки й зітхнув: наївність!
Ще й писана і чута безліч раз.
Ну, хто, досидівшись до третіх півнів,
Не дивувався: коли й промчав той час?

Отож і я... Вернувся пізно з поля
Й гортав, переглядав записники.
Враз — півні. Скинувся: треті?

Й мимоволі
Нахлинули думки. Про Час-таки.

Бува: ще свіже в згадці Свято Пуску,
А вже пішли чутки про закриття...
Та що про це?

Життя — нехай не пусто —
Але пройшло. Твоє — одне! — життя.

Тепер, хоч плач, не додаси, не зміниш
І риски в тім,

що за плічми лишив.
Палац чи хижку, котру звуть «Людина»,
Збудовано.

Там все — як заслужив.

Чи... ще не пізно

виполоть дрібноту
Амбітних «якань» та «суєтних «дай»,

І — як на полі:
                                                          видавсь неврожай? —
На той рік вродить — лиш вкладай роботу?!

Працюй! — кричу собі,— покіль природа
Дарує час
                                                          і зве іще сурма!
Всі виправдання в цім, всі нагороди.
А там — хай листопад,
                                                          і хай — зима!..

*м. Золотоноша
на Черкащині*

ІІІ. ЙДУЧИ ЧЕРЕЗ ДИТИНСТВО

Сьогодні я уранці до контори
Через дитинство йшов.
                                                          Я досі шляхом
Чималий гак накручував, а нині
Стара Максимівна, спасибі їй,
Секрет розкрила:
                                                          — Навпрошки тут можна.

Отож я йшов городами,
                                                          дитинством
(Воно воскресло враз); одно — не босий
І не бігцем — накульгував статечно.
А інше все було, як в давні дні.

Стежина перш вилася між грядками
Капусти, помідорів та квасолі,
Повз виструнчену по-солдатськи пшінку,
Щітки цибулі, кучерики моркви,
Тоді скотилася з горбка й стрибнула

Через канаву — раз і вдруге,
далі —
Лужком послалася до перелазу
І знов чиїмсь городом...

Ах, як тремко
Бриніло серце! Ні, я не почувся
Хлопчиськом знов (як пишуть
в цих випадках
Вигадники чудес); я просто навіч
Побачив знов ті геть забуті роки,
Що канули хтозна-коли, а я їх
Оце догнав, і йшов крізь них, і тільки
Не знав, куди іду...

І тут лучилось:
Здаля зачувся гуркіт, що навально
Накочувався, наростав до реву;
І — вертоліт проплив видимим громом
Над головою в мене...

І зненацька
Чудний мені закрався в душу сумнів.
В тих давніх роках, де в цю хвилю був я
Й де я над все в фантастиці кохався,
Не раз мені траплялося читати
Про літаки, що просто з даху будуть
Злітати без розгону й скрізь, де схочуть,
Сідатимуть...

До них було далеко.
Хто б міг сказати, в яким тисячолітті
Вони насправді з'являться, які
Прийдешні покоління їх побачать?

І ось я сам цей фантастичний витвір
Щоднини бачу!
(Хлопці-комбайнери

У жарт — не в жарт, а стверджують:
— Там Перший!

Шукає, де валки попроростали.—

Й то, може, правда:

ось новосанджарцям

Ще й як чуби в обкомі цими днями
За ті ж валки, що проросли, нам'яли!..)

Та я невільно відволікся.

Інше

Мене займало в ту чудну хвилину;

Зненацька сумнів підступив:

чи справді

Одна людина ми з отим хлопчиськом,

Який городом біг колись до річки?

Та й нащо з хлопчиком! —

із пововним

Газетярем в приношеній шинелі,

Котрий було попутньою підводи

Півдня розшукував, аби дістатись

В таку ж — за тридцять з чимось кілометрів

Від станції — Драбинівку, а потім

До ночі плив полями та гайками

На однокіннім кораблі-ковчезі,

Встигаючи за рейс усі на світі

Проблеми з возієм обговорити;

Так от, чи тим газетярем бідовим

Був я? Не вигаданий хтось, а я?

Якщо і то, і то був я,— їй-право,

Не знаю неймовірнішої долі.

Від личаків дожив до вертольотів

(І ті вже дивом перестали бути!),

До Зірки КЕЦ дожив (адже «Салюты» —

Поселення у космосі)!

Як в казці,

Віками роки обернулись. Е р и
Змінились при однім людськім житті!

Оце зі мною й ходить нині зранку;
Ні-ні й згадається, зігрів душу,
Й тоді здається, що усе до мене
Всміхається довкруг...

Отож і зараз:
Така святковість серце огорнула,
Що стриматись не зміг і ось накидав
Оці в записнику рядки.

Можливо,
Й наївні?
Що ж, нехай наївні...

*с. Драбинівка
на Полтавщині*

ІV. ВАГАРСЬКА ХИЖКА

Вік НТР в оцю вагарську хижку
Не заглядав, мабуть, і мимохідь...
Старий вагар товсту козячу ніжку
Зі смаком смалить, аж папір шкварчить.

Він в старомодних окулярах (дужки
Мов з дроту й скельця — в дротянім
кружку);

Всі меблі: стіл, стілець,
відро і кружка
На табуретці в ближньому кутку.

І не комп'ютер — давня рахівниця
Серед паперів на столі,
й на ній

Вершить каскад арифметичних дій
Господаря прокурена лівиця.

Аж я замилювався: як артистично!
А згодом здумалось: адже таким
Було тут все ще в ті доісторичні
Часи, коли ходив я молодим...

Признатись, навіть здивувався: поволі ж,
Поволі як іде сюди прогрес!
Хоч, може... (Техніка ж яка на полі!)
Уже й комп'ютери є в хижках десь?

А тік тим часом гуркотав. Стояла
Прозора тепла ніч, і йшли та йшли
Із степу зерновози...

І помалу
Мене задума й втіха поїняли.

Старовина? Нехай! Та це значливо,
Що тут, де хліб стає д о б р о м людським,
Отак, віч-на-віч, розмовляють з ним,
І час пливе, як вічність,— неквапливо.

Колись дадуть відставку рахівниці,—
Комп'ютер стане тонни рахувать.
Але не тільки жито від пшениці
Його навчать «на око» відрізнять.
Його...

Та ні, він сам збагне, кмітливий,
Що звіку все священне на току,
Що хліб

один поєднує щасливо
В собі й життя, й добро, і честь людську.

Хоч в порядку експерименту
на декілька діб!
Хай-но спробують, як воно жить
без дотацій татусів і мам.
Може, стане усе по місцях —
що своє, а що взяте?
Мо', збагнуть, що роботою,
потом купується свято?
А то — бачив професію? —
споживач розважальних програм!

м. Дніпропетровськ

VI. КОНФЛІКТ

Набичився... Бо глибше копанув,
Ніж вигідно йому.

«Хто дав вам право?!» —

Й поніс — про колектив, про піт людський
(Який, до речі, сам без толку точить
З причини вузьколюбості своєї,
А я той піт зневажу, бач, в статті),
Про те, що в пресі процвіта свавілля:
«Не вийде, ні, не вийде в вас, бо гласність
Не тільки для газет!»

Гляди, вже слідом
(Чому б не літаком?) летить сердита
На мене скарга (місяцями в нього
«Відлежуються» на столі папери —
Листи, заяви... Але цю бомагу
Він, думаю, негайно в хід пустив).

Ну, що ж, нехай! Послав? То й я при зброї:
І одіб'юсь, і здачі дам не скупю.

Та чи у цьому річ? Самі роками
Ми читачів до того приучали,
Що газетяр шука лиш те, що «пройде»,
І критикує лиш, як «дозвіл» є...
Чого ж тут ображатись? Той товариш
Був здібним учнем — добре все засвоїв...
А переучувать? То, певне, з себе
Потрібно починати... Чи не так?
Отож, добродію, мерщій за парту!

*У вагоні, вертаючи з відрядження
1984—1988*

ЯКИМИ БАЧАТЬ НАС МАРСІЯНИ?

Якими бачать нас марсіяни
(Якщо вони є
й якщо дивляться на нас)?
Певне, наші розлогі
їх дивують океани,
Що бунтують —
ніби тісно їм —
раз у раз;

Певне, гори земні,
що сріблясті піки
Встромили в голубінь піднебесних сфер,
Вони
за нескромний приймають виклик...
А тарелі морів наших?
Блюдця озер?

Чи й їх вони чарують,
як нас, манливі
(Тим більш,
коли дивишся на них здаля)?
А ліси? А річок
розгонисті звиви?
А луги? А заплави? Левади? Поля?

Правда, зараз
якийсь ніби злам у них стався —
Інші нині й річки,
і поля, й небеса;
Бач, двадцятий
обкурює їх, мов найнявся,
Громом-гуркотом душу із них витрися...

О двадцятий наш вік епохальних звершень!
Вік — творець і сівач!..

А проте, як жнець,
Він стократно себе, сівача, перевершив,
Бо ще ж зводить
своє й не своє нанівець.

Якщо є в марсіян
сучасні телескопи,
Достатньо потужні,
щоб зирнути у суть,
То видні їм
обпалені ліси Європи
Під їдкими дощами,
від яких вони мруть.

Якщо є в марсіян
чутливі радари,
Вони бачать — на Землі
скрізь одне і те ж:
То шахти для ракет, то секретні ангари,
То пункти стеження
з вежами й без веж.

Накопичено Еверести всілякої зброї,
Й що не день випробовуються
нові взірці.
Так і жди, що земля
щось недобре накоїть,
Бо за цим
може бути
лиш підступна ціль!

Ось пливе вона —
уособлення військової моці,
Дредноутом
проти іносвітніх стругів,

З кобурою Африки
при одному боці,
З кобурою Південної Америки
при другім...

А вже на континентах (на всіх!),
де не глянеш,—

Кулемети, гармати;
ще й танки димлять...

З опаскою дивляться на Землю марсіяни.
Через те, видно,
й в гості до нас не летять.

1988

* *
*

Радари квітів слухають зеніт.
Виходить, неспокійно й в лузі квітам?
Як туго небо напнуто над світом!
Як трудно дихає з напруги світ!

За лугом — розбушовані жита.
Без краю — хвилями — тривога сива.
«А ми дозрієм? А достоїть нива?» —
Настійно колос колоса пита.

Це перед тим витало і в саду;
Немов якесь провиддя лиховісне
Його займає, долу віття тисне...

Тепер онука полем я веду.
Вродило! Збіжжя росле та рясне:
Не кожен рік таке дарує жниво.

«А ми дозрієм? А достоїть нива?» —
Колосся? Чи — онук пита мене?!

О земле рідна! Як од війн і бід
Прикрить тебе?

Скажи — упасти тілом
На амбразури вогнедишний вилам,—
Впаду!

Лише б ж и в и й устояв світ!

Радари квітів слухають zenit...

1982

ЯК ПЛАЧУТЬ НЕЗРЯЧІ

- Мамо, як цей дядечко плаче?
- Ну, як... Вічками, як ти.
- Ні, мам, дивись, у нього немає вічок!
(Підслухана розмова)

А плачуть незрячі руками,
Коли їх, мов ті обереги,
Йдучи, наперед виставляють
Так ніжно й турботливо,

ніби

Від замахів злих прикривають
Невидиме щось, та безцінне,
Яке перед ними крокує.

Ще — плачуть незрячі ціпками,
Що жваво з асфальтом чи бруком
Говорять... О, як вони лунко
Веселий свій дріб розсипають
Під їхні думки невеселі!

Ще — лицями плачуть незрячі,
Як ними, ледь-ледь їх піднявши,
Чутливо і начеб несміло
Шукають — де сонце у небі?
«Ах, ось воно, ось воно!» —

усміх
Чи болісна зморшка — хто знає? —
Торка їхні стулені губи...

А ще вони плачуть — сльозами,
Що нам набігають на очі,
Що в наших серцях закипають,
Як дивимось в їхні обличчя,
Попалені люто війною,
У їх спорожнілі орбіти,
З яких вона сонце зогнала...

1984

Онде йдуть ще, в легенду відходять полки.
Стяги, стяги при обрії —

мов блискавиці.

Ряд за рядом бійці...

А розгледіти б лиця! —

Так вітри розгойдали в степу колоски...

Я ще бачу вас, хлопці!

Аж серце горить,

Аж сльоза заливає, засліплює вічі.

...Час летить, і все дужчий бере мене відчай,

Що вже стільки вдалось йому з пам'яті змити.

Вже ж для більшості нині
при слові «бійці» —
Хай в яркім ореолі пошани і слави,—
А в уяві встають лиш колони та лави,
Й — гімнастерки, пілотки, гвинтівки в руці...

Я кричу: «Й гімнастерки ж тоді,
на живих,
І новими були, і обпаленим дрантям!
І пілотки — хто просто носив,
а хто франтом
Нахиляв над усміхненим злетом брови!»

Я волаю: «А очі стомовні з-під брів?
А уста — у задумі, в розмові, у гніві?»
Хоч навіщо про це я? Пройдіть ось по ниві —
Ви ж тотожних не знайдете й двох колосків!

...Круто гуснуть над пам'яттю років дими.
Тяжко кружаться Часу зажерливі жорна.
Матері, що синів берегли неповторність,
Скорбний скарб свій
з останніми гублять слізьми.

То чи ждять, поки всі обірвуться кінці?
Віщій біль свій
непам'яті здать на поталу?

Покоритись,
що ті, з ким в атаку вставали,—
Гімнастерки, пілотки, гвинтівки в руці?

Ах, не даймо в безлико́сті щезнути їм!
Це — наївно?
Наївність нам прощена буде.
Хай із вікон, зі стін вони дивляться всюди,
В юрми збуджених площ
їх портрети несім!

Всім нам, всім,
ще й нащадкам на довгі віки
Необхідні їх погляди, усмішки, лиця!
...Онде стяги при обрії —
мов блискавиці.
Там ще йдуть — у легенду відходять полки.

1986

БОЄЦЬ НЕЧИТАЙЛО

Бовець Нечитайло — наш взводівський
правофланговий
(А за віком —
то «вищих» за вас і в полку не лічилося),
Про що не згадаю —
так ясно все видиться знову,
Немовби учора те діялось,
вчора лучилося.

Часом здасться: позову —
і почую прокурене: — Тута! —
(Скільки бивсь —
не зумів передужати дух ваш цивільний);
Чи долине крізь міни виття:
— Фріц в адресі наплутав! —
Й хтось, наляканий,
глянь, збадьориться,
всміхнувшись невільно.

Признаюсь, я вам задрив на це,
бо, сказати, по чину,
То — комвзводу, мені було треба
об тім клопотатись,

Щоб скоріш новачки обживались
і в спробну хвилину
Не скисали — тримались,
як мають триматись
солдати.

А вони: щойно гримне,
очима до вас — не до мене,
А вони: я гукну,
та з окопу зведуться за вами.
Признаюсь: дошкуляло,
бо — що ж! — був роками зелений,
Та й —
чого з цим тепер іще критись? —
не тільки роками.

Випадали хвилини,
коли до стражденної туги
У нещадній отій,
в ненастанній отій хитавиці
Опори бажалось, підтримки,
й не просто від друга,—
Від батька,
щоб серцем до серця
на мить притулиться.

І коли до знемоги,
було, аргнальотом нас випере
Чи танки посунуть:
от-от припрасують, і — кришка.
Боєць Нечита...
(Втім, вже ж можна-бо!)
Дядьку Ничипоре!
Як вашої мудрої видержки праглось...
Хоч трішки!

А ось же...

Коли якось вийшло, що ви при солдатах
Сказали на мене «синок»,

я узяв це за скруху...

Розгубився: удать, що не чув,

чи при всіх покартати?

А тим часом зайнявсь, як школяр,

по самісінькі вуха...

Я промовчав.

Спасибі судьбі — я промовчав!

А потім...

Як часто я згадував потім

ваш погляд, ваш голос...

Нас, вцілілих,

сімнадцять іще залишалось у роті

Після того, як небо —

над вами якраз —

розкололось,

А мені од самотності,

ні, від сирітського болю

Так серце зайшлося,

коли, неземного вже ніби,

На скривавленому плащ-наметі

несли вас поволи

З головою в кружалі пов'язки,

неначе у німбі...

Боець Нечитайло...

Комроти відзначив у списку,

Що вибув боець Нечитайло...

А ви ж бо як далі?

До шпиталю було —

під вогнем через Волгу —

неблизько,

То чи вас довели хоч
і чи одволали в шпиталі?

Якщо одволали, ви —
знаю напевне — потому
Знов обмотками ноги сповили й шинель одягнули...
Одного лиш не знаю —
чи ви повернулись додому?

Знать би, дядьку Ничипоре,
знать би, що ви повернулись!

Роки йдуть та ідуть...
Вже й живих нас лишилася жменька,
А от — сниться і досі,
що стрінемося десь іще з вами,
Та закуримо,
та перехилим, гляди, по маленькій,
Та потужим за тими,
хто спить-спочива під горбками...

Й, звісна річ, про життя поговоримо.
Глянем на гони,
Що ген там, за плечима,
полічим удачі й огріхи...

Ми достойно жили.
Не добрали зірок на погони?

Не біда!
Гірше тим,
котрі з цього лиш мають утіху!..

Вам я, дядьку Ничипоре,
вам, коли щиро признатися,
Завдячую тим, що збагнув,
як було ще не пізно:
Понад всі безумовні умовності
субординацій

Людина — то совість найперше
й надійність залізна.

І одну лиш в житті
я б хотів заслужити відзнаку
(Ви цей маршальський жезл
пронесли у солдатському ранці!)
Щоб —
як прийдеться —
вчули опору в мені новобранці
І, сповнені віри,
вставали за мною в атаку!..

1980

СЕЛА СОРОК ПЕРШОГО РОКУ

І дотепер вони мені в очах,
Ті — перед самим гребенем навали —
Заціпенілі села
при шляхах,
Якими в сорок першій відступали.

Ще в них усе як вчора:
з ближніх піль
Доносить вітром стрекоти косарки;
Ще марш за маршем витинає шпарко
Бадьорий гучномовець на стовпі.

Ще в куряві червоній
череду
Стрічають, як ведеться, молодичі
Й затим цимбалють звично на дійницях
У скороспілки-зірки на виду...

Та начеб інший тон у білих струн,
І колір інший наче в тої зірки.
І хмарки призахідної
бурун

Здається звоєм диму
й пахне гірко...

Окопуємось... Так велить статут:
Де став, — окопуйся, щоб закріпитися.
Та знаєм всі — хоч це і таємниця —
Що північ вже нас не застане тут.

А то й в наступну мить накажуть — в путі!
І рушимо... Бо в тім, у тім вся справа,
Що гук гармат нас обганяє справа,
Й, гляди, за ніч нас німці обійдуть.

А в ближніх — за окопами — хатах
Вогонь палахкотів у печах жарко,
І смачно булькало щось в баняках,
І сало нарізали господарки.

Нас кликали... І ми, звичайно, йшли
(Одно вже, що ввійти в людську оселю,
Відчутти знов над головою стелю!),
Та як в душі ми свій талан кляли!

Вечеря оборонцям — тобто нам! —
Пахтіла, парувала на черені,
Й чийсь

(чи вже нічийні?)

наречені

Дивилися на нас із співчуттям,

Немов товарняки, нагайки, пси,
Неволя в чужині,

затим неволя

Самотини до сивої коси,—
Все це не їм, а нам судила доля...

І матері до нас:

«Синки! Синки!»

Й на дальні вибухи бриніли тонко
Ті шиби, що поштар через роки
Торкне,
як доберуться похоронки...

О ці вечері по сільських хатах,
Де мирно пахло ще грушками й кропом!
Як марилося після них окопом,
Що п е р е д ним, а не позаду шлях!

А потім ми рушали...

Й сором пік.

І йшло за нами, йшло — не відставало
Село, яке врагу ми віддавали...

Та ні,— я к е не віддамо повік!

1983

ЛИСТ

*Шановний товаришу В. К. Скориков!
Вибачайте за мій несподіваний лист.
Прочитав у газеті статтю «Ветерани»,
в якій названо Вас, і подумав...
А втім, не так!*

Здрастуй, рідний, якщо на удачу це — ти,
В о л о д я Скориков,
зв'язківець із другого батальйону!

Виходить, не всі ще обнишпорив я світи,
І, значить, не всіх, кого не щастить знайти,
Треба числити

в скорбному списку двадцяти мільйонів.

Хоч — ясно — то честь,

коли хтось у тім списку тебе спом'яне...

Ти ж, певне, й мене поховав?

Я — Наум; пам'ятаєш,

Нас у взводі студентами звали,

Мизіна і мене.

Я, як бачиш, живий. А Мизіна Саші немає...

І Собченко загинув, і Єрін, не знаю, чи жив

(Йому ноги перебило й контузило важко землею)...

Ти ж — у п'ятій, вважав я,

в зв'язківській землянці лишивсь:

На моїх очах тоді влучила міна у неї.

*Невдовзі перед тим, на світанку, пропав зв'язок
(із вами ж!), і Мизін пішов на пошук пориву...*

Саша Мизін, Сашко...

Давній біль, що ятрить день при дні...

Він двічі вмикався:

— Не чути ще? «Вишня»! Гей, «Вишня»! —

Але ви мовчали, й він поспіхом кидав мені:

— Почекай ще, «Тополя», напевне ж,

і звідти вийшли.—

Потім знов увімкнувся:

я відразу збагнув: щось не так!

— «Тополя»! — позвав якимось здавлено;

і — по хвили:

— Прощай, Науме! На мене іде танк!..

— Танк?! — рвонувсь я

Й прокляв словеса безсилі!

Ми в дві трубки кричали з комбатом:

— Шукай окоп!
— Відповзи, Сашко!
І чули надсадне: — Вже пізно!
— Пошукай!
— Я з гвинтівки в щіли...—

...це пробилось крізь грізний
Наростаючий рев...

І — обвалом громохкий потоп.
І — урвалось. І в вуха — нелюдської тиші набат.
А світ ще стоїть? Хтось ще буде радіти? Співати?
...Першим, трубку поклавши, отямивсь комбат:
— Забороняю

виходити на лінію без гранати!

*А згодом, коли біг із котушкою на той же порив,
я бачив, як злетіла в повітря ваша землянка...*

Де ти був тої миті, Володю?

Мо', на лінію вибіг — навстріч?

Хвилинка везіння, за якою громадились роки...

Хто з нас думав тоді,

що в сваволі ч е р г и вся річ,

В таємничій лотереї збігів та чаклунстві строків?

Чия була черга іти. Випадковість, утілена в час...

Випадковий дарунок,

за який нам платити до скону!..

Як добре, що воскрес ти, Володю!

З тобою — четверо нас.

Підставляй плече

під гранітний стрій батальйону!

1984

* *
*

Отой, під Сталінградом, клаптик степу,
Що кров'ю в сорок другому полив,
Не користав я на свою потребу,
У груди — «Знай, хто я!» — себе не бив.

Та й чим я, справді, міг би занестися:
Робив — як всі — що на судьбу прийшлося.
Там голови зложили сотні тисяч,
А кров?

Її там море пролилось.

Ні, ні, мене гординя не терзає
І марнослав'я не гнітить мана.
...І все ж той клаптик

(зрідка, та — буває!)

У непримерхлій пам'яті зрина.

Життя біжить, мов хтось його підгонить,
За днями дні — збиваєшся в лічбі.
І страх бере:

минеш останні гони,

А що залишиш в світі по собі?

Рядки?

О, як дурить себе спосібно,
Що час їх не торкне!

Але дивлюсь —

Мої й тепер... кому вони потрібні?

Отож бажав би,

та — не обдурюсь!..

А там, на клапті тому, що не літо
Чи колоски ростимуть, чи трава,
І вічно буде з світом гомоніти
Їх мовою

душа моя жива...

ПЛАНЕТА, ЗВІДКИ ХЛІБ

Публіцистична поема

— Що ж,— мовив голова.— Премудра справа...
Життя твоє, ти й визначай маршрут.
Я б не пустив. Але — не маю права.
Та й силою тебе ж не вдержиш тут.

Василь аж розгубивсь: чекав докорів
Та умовлянь... Альоха говорив:
«На совість тиснутиме — він, бач, хворий,
А ти здоровий і тікати рішив».
— Йй-право, я б лишивсь... Але ж нагода! —
Зам'явсь Василь.— А то й вернись, гляди...
— Еге ж, як зацвіте он та колода!
«Вернись...» Заява де?
— Та ось...

— Клади.

Бухгалтер в банк поїхав, так що зранку,
Узавтра вже, оформимо розщот...

Альоха дожидавсь його на ганку.

— Ну?

— Відпустив.

— Чого ж ти скис?

— Та от...

Не так усе!

— Що, виверга з зарплати?

То в нього прав нема! Ти відтрубив

Своїх три роки! Можна в суд подати!

— За-вів!.. «У суд!..» Сказав же — відпустив!

— Тоді... замочим? — підморгнув Альоха.—

Веди, веди!.. А то — до нас ходім?

— Чого? До мене ж ближче, і не трохи,—

Он-о і звідси видно й хату, й дім.

Дідова хата стоїть у глибині подвір'я і на вулицю визирає з-за спини будинку. Будинкові років тридцять, хаті — близько ста. Василь не пам'ятає, як жив у ній (хоч з неї — уже ж тямлячи щось! — у дитсадок пішов), але хата йому — мов жива істота: звик, любить...

МОНОЛОГ ДІДОВОЇ ХАТИ,

*мовлений голосом бабусі
(бо дідового голосу Василь
ніколи не чув) і вислуханий
Василем, поки мати
ставила на вкопаний під грушею
стіл закуски й те,
що вживають перед ними*

Бачу, рішивсь ти, Васильку... Й на збори легкий...
Ох, непосида! У кого ти й вдався такий?
Батько твій вчився, дійствительну службу служив,
Та звідусюди — додому, додому спішив.
Діда твого часом слали з підводою в ліс,
Вернеться, й — «Здрастуй, ледь душу додому доніс!»
Ти не подумай — він в лісі робити любив,
Це він казав так, бо дуже за домом тужив...

Скільки ж, сердешний, він виносив тої тужби,
Як узяти його в військо! Та що тут робить?
Німець насунув, то тра було дати одкоша.
Ждала я, ждала... На попіл зотліла душа...
А не діждалась. Од лиха чи діждешся див?
В сорок четвертім звістили, де кості зложив...
А про Петра, твого дядька, і звістки нема.
Батько твій, хлопцем ще, письма писав, та дарма.
В сорок четвертому, в тому ж, доріс він якраз.

З фронту одненьким листочком озвався до нас...

«Безвісти» — так повідписували звідусіль.

Наче й не «вбитий»,

але — не солодшає сіль.

Наче й не мертвий,

а, бачиш, прибути не зміг...

Ой, чи колись переступить він ще мій поріг?!

Тим-то, Васильку, й страшусь я

у путь проводжать —

Тяжко додому з дороги й з недалньої ждять.

Тим-то, Васильку, й прошу я...

Ось тут нетерплячий і втрутився голос Альохи:

— Все думаєш, Васю,

а думання — діло послідне.

Од нього, між іншим, і коні усі передохли.

Налий по малій чи по більшій, а там буде видно.—

Налив. Потім другу налив як годиться.

По третій

(Ну й зілля ж!) тягар Василеві на серці підтанув.

І знову йому те посміхнулось,

що мав на прикметі,

Коли був піддався на обіцяну в городі «манну».

«То правда, у місті як в місті!» — сказав собі Вася

Й прислухавсь: «Хто проти? От бачиш —

ніхто не перечить.

І цех — не колгосп.

Там сезонних нема катавасій —

Сівби а чи жнив...

Там порядок, там без колотнечі!»

— Порядок там?

— Де?

— На заводі.

— І досі не віриш! —

Образивсь Альоха.— Казав тобі: там як на флоті.

О восьмій прийшов і — махай, поки «пikне» чотири,

По шостім сигналі — у двері;
бо вже по роботі!
— Дива! — похитав головою Василь. — Ну, буває ж,
Щось глянути треба а чи доробить, —
я ж механік! —
То так все і кидати?
— Кидать! Ти суть забуваєш:
Там спіху нема.
— Значить, кидать?.. Аж ген, аж на ранок?
— На ранок, назавтра, Василю,
всі клопоти й справи —
Гуляй! У кафе? На футбол?
Маєш право гуляти!
Це тут, коли вийдеш,
то — як не телятницю Клаву,
Гляди, пощастить тобі стріти безрукого Саву;
А там вечорами людей! Там що вечір, то й свято!
— Я бачив, — погодивсь Василь.
— А мудруєш...
— Міркую.
— Привчився! Дурному тут голову є чим сушити:
Десь виліг ячмінь... Пригоріло чи вимокло жито...
Отак і їсте, і спите, не скидаючи зброю.
А в нас... Ми не ледарі — вкалуєм.
Та — без гризоти.
Своє відмажав, то вже знаєш напевне: вродило!
— А хліб?
— Ми й для хліба. Рихтуєм кабіни, капоти
Для с/г машин... Та склепали, і — наше не діло!
— А хліб?
— Ох і впертий! Кажу ж тобі: ми і для хліба.
Одно лиш, без дуроців, без біготні й смиканини!
— Виходить, де глибше...
— То й що? Ми дурніші за рибу?
Ну хто собі ворог? Людина ж бо жити повинна?!

- Повинна, — погодивсь Василь. —
 Ну, то ще по півтрішки?
 — А повну?
 — Наллю тобі й повну. Чи ми на припоні?
 — Лиш зайвого, Васю, не думай!
 — Ні, їду — і кришка!
 — Отож — ні півдумки!
 Он... думали — й видохли коні...

Перед суботою й в селі не тихо:
 З'їжджаються до дому у городські
 (Є щотижневі дачники такі;
 Це ж і Альоха дачничать приїхав).
 У місті спека, товчія, задуха,
 А тут вітрець тобі, в росі трава,
 Й садовини, городини по вуха,
 І молоко, й «скаженка» дармова.
 Їж-пий! Ще із собою цілу купу
 Усячини напхають у сумки.
 А вечори — в погоду — біля клубу,
 Де танці й сміх, де подружки й дружки!..
 Альоха й Василя (хай звикне зразу!)
 Намовив, як з-за столу підвелись,
 Піти до клубу, «щоб улитись в масу».
 — Улитися?

— Еге ж! —

І подались.

І мало ж статись так: не встигли вправо
 Звернуть в завулок, аби зрізати кут,
 Коли навстріч їм — хто ж би? — тітка Клава!..
 (Ха-ха! Йй-право! Як не луснеш тут?!)
 А та спинилась: — Ви чого?

— Ой тітко!..

— Чи ви дурні, чи п'яні? Згиньте вмить!
 Померла баба Карпиха... А дітки...
 Оце ж біжу їм телеграми бить.

Два сини в неї й дві заміжні дочки,
А кинулись — скликати їх відкіль?
Насилу в шафі, в дальньому куточку,
Старі листи знайшла — не з'їла міль...

Василь після цієї розмови уже б і назад повернув,
але не зміг пересилити Альохи — той прилип: ходім
та ходім! Одначе коли біля клубу побачили однору-
кого діда Саву, то й Альоха не зареготав; тільки
шттовхнув Василя ліктем: глянь, мовляв!.. Василь до
нього, до діда Сави, й підійшов.

МОНОЛОГ ДІДА САВИ,
*виголошений ним у відповідь
на Василів «добровечір»
на виду в групи суботньо-недільних
дачників, які самозабутньо
«вібрували» під звуки виставленої
на підвіконня магнітоли*

Здоров, Василю!.. Кажеш — «Добрий вечір»...
Як по жнивях, то наче день іще.
А ці ось... — дід на гурт повів плечем.—
Гуляють... Вусані, а — як малеча!
Й сільські ж немов. А йди балакай з ними!
В людей про хліб турбота: жито жнуть,
А ці — (дід Сава любить «вшить у риму») —
Траву при клубі в бугах-вугах мнуть! —
(«Вже ж там і я, вважай, із ними разом,—
Чи то всміхнувся, чи скрививсь Василь.—
Він ще того не зна...»)

Старий тим часом

Провадив далі:

— Бачиш, в чому сіль:
Терплячі ми... Торік, ото як скрута —

Пригадуєш? — притисла по дощак,
В суботу їх душ тридцять треться тута,
А там ячмінь стліває у валках...
Я голові кажу: «Й вони ж без каші
Не проживуть, пошли їх ворухить»,
А він: «Не маю права, то не наші,
Підуть — поскаржаться — і нагорить».
«Та з наського, — кажу, — сільського тіста
Усі як є; годованці сільські!»
А він: «З неділі будуть шефи з міста».
Кажу: «Такі ж приїдуть!..» — «Мо', й такі,
Але — законні», — каже... Ну то що ти
Мені відповіси? Ти ще спитай,
Які вони виконують роботи,
Чи так усі вже там потрібні вкрай?
Ну, інженер, ну, токар майстровитий,
Ну, спец по чомусь або зав меткий...
А то — в їдальні має тарілки...
Чи в городі нема кому їх мити?
Он... доця Гната Чулая — касирка.
У загородці квочкою сидить...
А тут — льонаркою — було їй гірко?
Та й батько сам-один і ледь скрипить...
Ще ж в нас і вулиця яка тепера —
Не всякий годе чимось помогти:
Що не господа — скрізь пенсіонери...
Куди ж ми дійдем так? Ну, просвіти!

Нараз Альоха об'явивсь:

— Дивись ти,

Він досі за штахетником стоїть.

А там таке!.. Парася давить твісти!..

Дві гарбузяки в штанях і — двигтять!

Гайда до гурту! Там знайшлась пляшчина...

— Та ні, піду.

— Куди? Ще ж завтра день

І післязавтра...

— Треба. Є причина.

— Миленьку обійнять?

— Не теревень!

Василь нікуди не збирався, просто захотілося побути
на самоті.

Отож він і рушив.

Була та пора надвечір'я,

Коли щойно кануло сонце, і день у селі

Не встиг іще спілих вишень погасити сузір'я,

Хоч вже проступили й небесні на синьому тлі.

У полі — за глинищем —

чулось, гурчали комбайни,

Гугнявила щось магнітола із клубу,

і все ж

Село тишина обіймала — якась незвичайна:

Й задума, і пісня беззвучна, і втіха без меж...

Ущух вітерець.

Гостро пахло бадиллям з городів.

Тягло холодком по ногах — скоро ляже роса...

Й зійшлися в душі Василевій і захват, і подив:

Невже тут і вчора, й до вчора була ця краса?

Звикаєм отак і, їй-право,

мов глухнем і сліпнем...

Чи й ні, все одно у тобі вони десь в глибині —

Й село твоє, й ліс твій,

і поле — до овиду — хлібне,

І льону блакить,

і шипшини осінні вогні...

Так у задумі блукав того вечора селом Василь, проте з самотою не поталанило йому: дідове «Що не господа, скрізь пенсіонери» весь час було десь поруч і змушувало обводити поглядом чужі подвір'я, загля-

дати у вікна... Зненацька в одному, яскраво освітленому, побачив Василь сиву, схилену над книгою голову вчительки Марії Власівни, і йому почулося, ніби...

МОНОЛОГ МАРІЇ ВЛАСІВНИ,

*який чувся Василеві ще й довго по тому,
як він проминув її вікно*

Вже, Василю, й мені

у відставку, як кажуть, небавом.

Що ж, не скаржусь.

В природі всьому своя черга, свій час...

Інше тяжко болить,

що своєї не сповнила справи —

Що любов'ю до поля свого не наснажила вас.

Ось і ти відсахнувся...

А хто ж його буде глядіти?

Добрих шефів попросим...

А вам чи пробачить воно?

Вас не жалить ганьба,

хліборобів потомствених діти,

Що — якби не помога —

тут все б заросло бур'яном?!

Хто перечить —

не всім у селі залишатися треба

(Всі як є, — коли стільки машин! —

чи й потрібні селу?),

Але перше ніж їхать, хай кожен спитає у себе:

Ради чого свій лан покидаю,

свій трактор, свій луг?

Ну, мистецьке покликання манить, мета заповітна

(Скільки й наших сільчан

«несільських» верховин досягло!).

Але ж їдуть частенько, бо тут, бачте,
одноманітно,
Бо у місті і легше, й чистіш,
а село — то село...

Ну, й нормований день...

Наче це у селі нездійсненне —
По дві зміни доярок, механіків чи водіїв!..
Тільки як набереш їх
без тебе, без нього, без мене?

Нелегка то задача,
а в нашім селі поготів.

Небагата землиця поліська...
Бува, й по п'ятнадцять

Не уродить гектар...
А як двадцять, вже ми на коні.

«Можна більше вирощувать! — пишемо.—

Треба лиш взятсья!»

Але хто за це візьметься, Васю, скажи ти мені.

Ти б до школи заглянув:

сім учнів у першому класі

(А тебе привели —

в нас два класи по тридцять було!),

То, виходить,

за школою в Ліщиках — наша на часі?

А потому?

Як Гуту Залісну, «закриєм» село?

Ах, Василю, Василю!

Отут в сорок третьому, в грудні,
Тижнів зо два точились бої, а як наші ввійшли,
В школі госпіталь став.

Ну, завізно, упоратись трудно —
Погукали з села. Та й мене в санітарки взяли.

І лучилось...

Лежав у палаті, де я чергувала,

Лейтенант молодий.

В непритомі шептав лиш: «Води!»
Та нараз — мов прокинувся: «Як звати тебе?»

Я назвалась.

Потім з радістю:

«День за вікном? Поможі, підведи!»
Як жадібно дививсь він на шиби

в морозних тенетах!

«А велике село?»

Я сказала: «Із стриста садиб».

Він всміхнувся:

«Та хай і півсотні! То ж ціла планета! —
І за хвильку в замрії:

— Планета чудес, звідки хліб!..»

І таке ув очах його сяйво хлюпнулось безкрає,

Мовби небо з-над світу усього містилося в них.

Раптом глянув на мене:

«Скажи, вісімнадцять вже маєш?»

Я сказала, що — буде.

А він...

На цьому Марія Власівна кожного разу уриває свою розповідь про пораненого лейтенанта. Чи не тому, що подальше — то легенда? З вуст самої Марії Власівни ніхто подальшого не чув. Хіба що, може, тоді, по свіжим хвилюванні, виговорилаь вона перед котро-
юсь із подруг, а вже та...

Тим часом Василь опинився біля братської могили, що на майдані перед школою... І враз долинуло...

МОНОЛОГ БРОНЗОВОГО ВОЇНА,
котрий стоїть на високому постаменті
над братською могилою

Я на посту оцім за всіх полеглих
Стою, Василю, й, коли треба, — можу
Вмиь обернутись кожним з них...

Бажаєш

Із лейтенантом говорити? Ось я!..
Я знаю, що ти хочеш запитати.
Що ж, слухай. Розповім.

Тієї днини

Я помирав. Усе вже, все питьмою
Взялося надовкруг. Одна ще згага
Жила в мені, єство моє палила,
І тим серед живих я ще тримавсь.
І раптом щезла тьма, й лице дівоче
Мені сяйнуло в вічі, ніби сонце.
Я запитав: «Як звать тебе?»

Й довідався,

Що сонце в цім селі зовуть — Марійка...
Саме село лежало за шибками,
Закутими морозом, але серцю
Виразно виділись поля, і хати,
І люди в полі... Там була — планета,
З правіку знана таїна — планета,
Що родить хліб живий!..

А я... я дихав,

Я бачив, чув... Я — жив!..

І так схотілось

Не десь, а в цім селі, на цій планеті
Свій вік, свій довгий, довгий вік прожити,
Й повірилось, що так воно і буде,
Що сонечко, яке тут звать Марійка,
Мені повік світитиме, як зараз;
І я спитав, чи вже їй вісімнадцять,

Тоді сказав, що згоден почекати,
Допоки підросте вона, тим паче,
Що треба ще війну мені кінчать...
Вона сміялась, думала — жартую;
Та десь в душі — у глибині, на денці,—
Несміло, мабуть, вірила... Я бачив,
Як знітилась вона, почервоніла,
Як сяйно їй в зіницях радість грала...
І в цю хвилину — знов пітьма обвалом,
І я лечу кудись, і крик за мною —
Марійчин крик — летить і тихне, гасне...

Так по мені лишилась удова,
Що й нареченою не побувала...
Уже як у шкільнім саду скорботна,
Із жерсті, зірка наді мною встала,
Вона прийшла й при ній заприсяглася,
Що буде вірною мені жоною,
Допоки й віку їй... А я не міг
Сказати, крикнути: «Не треба, рідна!
Подумай — нащо це тобі, навіщо?!
Я не воскресну, не зведусь, а в тебе
Одним-одне життя!»

Тепер я знаю,
Що марними були б мої зусилля
Відмовити її. Бо не хвилиний
Порив печалі, жалощів — причина
Цієї неймовірної офіри.
То — подвиг Совісті.

Є в людства давня
Нестерпна і прекрасна мука — Совість.
Жалюча, незгідлива, невідступна,
Вона без дозволу, без попереджень
Вривається в твій день,

в роботу,

в радість,

В твою судьбу, щоб стати понад нею...
Вона тебе примусить найдорожче
Від серця одірвать, раз іншим треба,
Вона тебе в огонь і в прірву кине
Чужу біду змагать,

вона звелить

Плече підставить під найважчу ношу,
Нехай чиюсь...

А з захистку — в атаку

Чи не вона бійця вергає,

вмерти

Намовивши його, як буде треба,
Щоб інший залишився жити?!

...Совість —

Наказ собі: своє, себе віддати
Людині, людям, Батьківщині, мрії...
Не знаю пломеню над віще сяйво
Людської Совісті!

Непримиренно —

Усім еством солдата — зневажаю
Пожадливих, корисливих, нікчемних,
Які приспали совість під жирком!

Вони й не криються —

живуть між вами,

Ділки, що куцу вигоду бездумно

Над власну гідність ставлять,

що ганчірку

За щастя мають і за неї ладні

Продати честь;

вони не відрізняють

Життя від животіння; модна люстра
За сонце править їм; байдикування —

Їх вищий ідеал... Хто дав їм право

Себе робітниками називати?

Справдешній робітник у нас господар

І виробу, й заводу, і держави;

Господар,

а не найманець ледачий,
Що в нетерпці на двері погляда!
І не про тих, із сіл та селищ прийшлих,
Веду я мову, котрі гідно, щиро
Й свою у спільний чин вкладають працю.
Я говорю про тих, які до міста
Прийшли у пошуках легкого хліба;
За тепле місце в непомітній шпарці,
Де «відмахав» своє, й — «гуляй, Альоха!»,
Вони і хату, й поле, й матір з батьком
(Як на доважок треба) віддадуть!
(Тим паче, що батьки старі й недужі,
І доглядати їх — тяжка морока,
А біля поля треба недоспати,
А в хліб потрібно, крім зерна й роботи,
Іще й сповна вкладати серце, кажуть...
Навіщо їм це диво,

як хлібину

Дістанеш в булочній за копійки!..)
Хтось мусить їх спинити,

напоумить,

Паланням совісті своєї — їхню
Будити ненастанно, поки можна
До неї ще добутись, добудитись,
І не віддать за безцінь легковажним,
І не віддать бездумним на розвагу,
І не віддать байдужим на поталу
Оцю, ще не зговірливу сьогодні,
Оцю, ще не докохану, як треба,
Оцю, ще не розгадану до краю —
Свою, болючу,

рідну і прекрасну

Планету, звідки хліб!

ВІД АВТОРА

Потрібен епілог?

Чи ви, читачу,
Розгледівши мого героя вдачу,
Самі вже домалюєте в уяві
Подальші діалоги, дії, справи
(А заодно й подальшу путь заяви,
Яку герой подав у першій яві),
Щоб автор, знаючи ціну хвилині,
Скоріш крапки поставив неодмінні?

Між вас знайдуться і незгодні, звісно.
Хтось кине іронічно а чи й злісно,
Що не поема це — стаття критична.
Ну що ж, поема й справді не лірична
(Тим більш не пасторально-ідилічна),
Я ж попередив був — публіцистична.
В цім визначенні — недвозначна теза:
Не для краси у ній списи і леза.

І — ще. Про назву. Я вагався: «Совість»?
«Поліська...» чи й прямиш —
«Повчальна повість»?..

І щось подібне й вибрав би,
коли б

Не обпекла душі величчям злету
Замрія лейтенанта —
про планету,

Планету, звідки хліб...

1982,

квітень — травень

НА КЛАПТИКУ ТИШІ

Спинімо́сь на хвилину
й помовчі́м:
Хай глибше в душу
Ця тишина всотається.
Іще її лишилось трошки,
є ще
Благословенні острівці,
де, як отут,
Лежить вона не збаламучена.
А в світі
Все менше й менш її стає.
По всіх меридіанах —
І що не день бучніше —
Справляє свій громовозвукий бенкет
Знущально самовпевнений
різновид
Ерозії ґрунтів.
Я не обмовивсь —
Е р о з і ї г р у н т і в!
Бо й тиша — ґрунт,
Єдиний на Землі придатний ґрунт
Для дум,
для розмислів,
для визрівання
Високих замірів.
Ерзаци тут безсилі:
Ніяка гідропоніка його
Вовіки не замінить!
А з планети
Зникає тиша...
Нагло гине тиша!
Гуркоче сталь, тупоче владно гума,
Напором децибелів
дискотеки

Прорвали тихий фронт бібліотек;
Оглушені, в розгубі замовкають
Останні солов'ї...

Що з нами буде,
Що з людством станеться,
коли вони
Замовкнуть назавжди
у поріділих
Від диму та від ревища гаях?
Спинімось на хвилину
й помовчім;
Подумаймо!..

1986

* *
*

Знайти б ту невидиму грань в житті людським,
Коли, відтрутивши з е л е н е,
гору в нім
Бере премудра с т и г л і с т ь,
неквапна й статечна,
Яка над'все цінує
стале й безперечне,
Що зна, де ризиковано,
а де безпечно,
Й притримає, а то і відштовхне негречно,
Застерігаючи (бо вже ж було колись!):
— Цього не зачіпай!
— За те і не берись!

Знайти б її, ту грань, і стерти
чи хоча б

І враз —

о світе мій! Роздолля
Й краса, краса яка довкруг!

Внизу (я на урвистім, правім) —
Десна у золотій лусці.

А поруч океан отави
Жене за обрій баранці:
То білі, то мов жар, то сині...

І раптом на моїх очах
Стається дива сотворіння:
Не сонце в небі — сяйний птах
Ширяє...

Й все згучить довкола
(Який тремкий, бентежний тон!).
Із сіл відлунки? З луку — бджоли?
Чи то сама, з глибинних лон,
Земля тим звуком

таємничу
Билицю почина свою?..

...Там спрагло: «Перевозу-у!» — кличуть,
А я, щасливець, тут стою!..

1981

БЕЗКРАЄ ХЛІБНЕ ПОЛЕ

Фрагменти панорами

ПОЛЕ ПІД ЯРУ ПШЕНИЦЮ

Це поле під яру пшеницю,
воно — ніби чистий
Незайманий аркуш.
На нім через кількоро діб
Завізьмуться люди писать
незрівнянного змісту
Безмірно хвилюючу повість
під назвою — «Хліб».

А поле таке ще байдуже!..
Вони свою долю,
Вважай, тут поставлять на спит,
як почнуть борозну.
А поле холодне іще, безсторонне,
а поле
Ще дрімки догойдує після зимового сну.

Цю повість тут пишуть здавен, і —
вже котре століття! —
Ті ж самі щорік
біля неї тривоги й ждання.
Бо треба, щоб в міру дощів було
й в міру поліття,
Щоб град не побив,
щоб вогонь не гунув навмання,
Щоб кліщ не напав,
щоб, гляди, сарани не лучилось,
Щоб техніка (а чи тягло)
«дотягли» за жнива,

Й щоб інших ще тисячі «щоб»
обійшли чи здійснились,—
Тоді лиш довершена буде остання глава.

А поле того мов не зна...
Диви, чи не наспіх? — В передзим'я імлисте,—
Воно наче й зараз осіннє,
Не день іще ткати на межах
й тополям безлистим
туманів єдваб.

Куди й починать?
Хоч явно не діло це —
Мо', треба сипнути йому
Щоб матір'ю (матір'ю!) скорше почувось воно?
(О, як воно зміниться враз,
До сонця потягнеться лоном,
Та поки що...
І — мов неживе...
В день сівби воно стане живим!

ДЕНЬ УСІХ СПОДІВАНЬ

І приходить цей день — День Усіх Сподівань.
Починає його
найраніше з світань.

Промінь — паросток сонця — іще із ріллі
Не проклянувся на овиді,

а вже в селі

Ніч,— хоч хтозна чи й спала,— хова подушки
Та хутчій — під мостки, між куці, у ярки...

А в селі й не питають, де ділась вона:

Що́ та ніч, як надворі сівба весняна!

Вже село при роботі:

з комори онно

Посівне на причепи вантажать зерно.

На бригаднім дворі, нетерпцем горючи,

Трактори позаводили вже сівачі.

Поспішають:

в них нині завдання завдань!

День сівби, день судьби...

День Усіх Сподівань.

День сівби, день судьби...

Обіч шляху рілля

Раз у раз: «Не баріться! Мерщій!» — примовля.

Понад річкою сивий, як мудрість, туман

Шепче: «Там, за тополями зразу, ваш лан».

Ось криничка й струмок — половина путі,

Ось пологий горбок і тополі оті...

І — нарешті те поле...

— Заждалось?

— Ой жду!

Острах брав — обламались...

— А ми на ходу!

...І ввходять у землю пругкі сошники,

І вона озивається дрожем легким,

І в солодкій знемозі, в жаданні зерна

Розкрива своє лоно дозріле вона,

І насіння тече в нього жарко, мов грань...

День сівби, день судьби...

День Усіх Сподівань.

День сподіваних див.

Не «ачей» і не «чень»,—

Спраглу віру нам в душі вселяє цей день.

Все, чого ми бажаєм, усе, чого ждем,

З цим пов'язано днем, цим освячено днем.

В світі трепетно й сяйно від шалу садів,

Пахнуть завтрашнім медом вітри з-над лугів,

Пахне зав'яззю й плодом, що літо наллє,

І — тривогою...

Звідки ж то, серце моє?

Ах, як треба нам спокою, мирних світань!

День сівби, день судьби...

День Усіх Сподівань.

НА ТОМУ ПОЛІ

Так, так, це тут! Узвіз і вигин річки...

Оцим лужком між почорнілих трав

Повз мінні вирви й спалені копички

З СП до штабу кабель наш петляв;

Ось путівець

(їй-право ж бо, той самий!),

Он той рядок тополь, що стільки днів,

Казково недосяжний, нам виднів

На пагорбі недалнім перед нами.

А ось і поле те...

Як раптом щемно

Зайшлося серце!..

Тридцять довгих літ

У пам'яті моїй, як біль, недремній,

Кривавився його незгойний слід...

Це тут було:

                                         жарке шаління криці
І шал атак...

                                         Ген
                                         (мов крізь диму рване тло,
Й донині все те видиться — не сниться!)

Повзе наш цеп...

                                         Як обережно він зміїться!..
І враз — на повен зріст — вперед!

                                         (Вогонь густий?
Дарма! Хай боягуз тремтить з опаски!)

Вперед! Старій карзі самій на зло —

Вперед!

                                         І все впереміш — скатки, каски;
Волаючі і зціплені роти;
Кущі (землі? од мін?);

                                         багнети, лиця;

І — кулемет;

                                         і — ні добігти, ні спиниться;

І (скрики;

                                         й вибухи...

                                         Це тут було...

Завмер, збентежений...

                                         Ні, я не мислив,

Що поле те незаймане лежить.

А ось же і незчувся — в першу мить

Мені невільна туга душу стисла.

Ані сліда...

                                         По самий обрій — жито,

Й ні впадинки малої, ні горбка —

Все зрівняно, навіки стерто, змито...

Та й справді ж, плин років — це та ж ріка:

Усе змива, все зносить час...

                                         Поволі

Вали котило' жито, й далі там —

У небо хлюпало при видноколі;
І миром дихали і з а б у т т я м
Цей вічний рух, ця безсторонність віща...

І тут я схаменувсь:

«Але ж коли б
Не засівали люди бойовища,
Де на землі сьогодні ріс би хліб?»
І гостро свіжим полоснуло болем,
Так, мовби щойно перший я відкрив,
Що кожна (кожна!) з хлібних наших нив
Була — і не по разу! — смертним полем.
І заново те строге вчулось «Мусим!»,
Що дід повторював, коли навчав
Вибажливо поцілувати кусень,
Який — лучалось — на долівку вшав.
І думалось об тім, як свято й чисто,
Як сонячно на світі треба жити,
Щоб честь (не просто — право!) заслужить —
Цей хліб, що зріс на бойовищі, їсти...

ЖИТНІЙ МАСИВ. ЛІСОСМУГА

Не звивистий — обніжком — путівець,
Не шлях, що краєм яру креслить дуги, —
Стрілою в обрій, степом навпростець
Летить зелений поїзд лісосмуги!

О цей нестримний, цей натхненний біг
Крізь версти росяні, в хлібах по пояс!
Який, який інше на світі поїзд
Так повновладно простір переміг?!

Усе минеться — й радість, і біда,
Жита впадуть, ріллею стануть стерні,

А ця рвучка розкутість молода
Повік не втомиться й з путі не зверне!

І марно слідом сокіл-верхівець,
І сонце чвалом — аж дзвенять попруги!
Якби лиш степом — світом навпростець
Летить зелений поїзд лісосмуги!

Візьми мене, візьми і понеси,
Щоб дух нараз од швидкості забило!
О незагнуздана, шалена сило,
Чи не із вічності струмиш єси?
Чи не отут і витоки, й вінець,
І вітер на своя вертає круги?

...Жита. Безмежжя.

Й степом навпростець
Летить зелений поїзд лісосмуги!..

ЖНИВНА ПОРА. ПОЛУДЕНЬ

Мов золоті щаблі, аж ген до виднокола —
Валки, валки, валки... Хоч навпрошки
До неба йди по них... Липневий полудень
пашисть над полем;
Сріблясте марево ряхтить звіддалеки...
Хвилинами здається: на отім краю масиву
Хлюпоче море... Й як він зве до себе,
той далекий край!

А над комбайном куряви задушну хмару сиву
Не розжене вітрець — хоч як його благай.
Удосвіта, по холодку, він повівав ретельно,
Та — розімлів, притих, а згодом геть ущух.

Валки, валки, валки... Крізь цілий світ — валки),
Наш хліб...

Солодкий цей, цілющий хліб людський.

ЖНИВНА ПОРА. ВЕЧІР

Над жнивним полем молодик — неначе
Хтось обережно нігтем колупнув
Емаль небес...

Ще струмінь дня гарячий
Пульсує з бункера, а на лану
Мигтить роса — вечірне зёрно і втоми...

Нарешті рушив зерновоз, і стих
Мотор комбайна.

Можна і додому,
А хлопці — хтозна, що й тримає їх,—
Не квапляться... Усілись на обніжку,
Дістали цигарки, а припалить
Забулися...

Достоту Тиха Мить
Заворожила їх, підкравшись нишком...

І добре, що, йдучи до них, я вчасно
Відчув це і спинився звіддалі...

Як затишно їм зараз, як їм красно
І любо вкупі — Людям і Землі!
Сини і Мати, Вчителька і Учні,
Що стільки знесли на віку своїм,
Які вони в цю хвилю нерозлучні,
І як та злучність необхідна їм!
Давно все спільне — праця і турботи,
Давно вже зайві клятвені слова.
А в мить оцю — вони одна істота,

Поймає душу, за собою кличе...
Куди?

У лабіринти нескінченні
Міських кварталів, де немовчний гам,
Де тиснява та поспіх цілоденний,
А в небі — хмари з димом пополам?

Туди, що вдієш...

Хай там грімкотіння,
Хай і поспіх, тиснява та в небі — дим,
Є в теплих надрах міст живе коріння,
Що живимось і держимося й ним.

Отож...

Прошу — не сердься, Ниво мила,
Пробач, коли я в чомусь завинив.

Двадцятий вік

оцю любов двокрилу
Створив і в нас, дітей своїх, вселив.
Та й ти ж...

Давно ви з Сталлю сестри,

з нею

Й труди у вас одні, й мета одна.

Це — як отут:

у збіжжі йдеш межею,
А та не поділяє, ні,— єдна!

ВСЕ СПОЧАТКУ

І знов луцильний на стерню,
і знову

Плуги у борозні...

Усе спочатку.

У тебе, поле!

Ми тебе, мов кладку,
Кладем поміж роками
й між віками!

...Ще тік гуде, а вже за сошниками
В ріллі — у Завтра стріли...
Все спочатку!

1978—1983

...І враз перед мною постали
Неждано гіркі, як біда,
Осіннє сирітство причалу,
Шершава осіння вода.

Я марив — ще літо застану.
Так праглось ріки і тепла!
Так вперто надію оманну
Душа тайкома берегла,
Немов я вертався в начала,
Що років прикрила гряда...

А тут — при пустельнім причалі
Байдужа осіння вода;
І свідчить іржава осуга
Вздовж бляклих німих берегів,
Що скоро, що близько вже смуга
Квапливих, обкарнаних днів,
Що птахи мої від'ячали,
Що луг мій уже не в медах...

Скорботне сирітство причалу
Гойдала загусла вода.

І давній лантух, де турботи,
Поважчав нараз на плечі.
Бо що там, за осінню, що там?
А в тебе он скільки — злічи! —
Ще замірів ділом не стали,
Скарбів ще ховає руда!..

Осіннє сирітство причалу.
Безмовна осіння вода.

1985

* *
*

Пам'яті Іви

Отак вже й буде?

Завше, завше так?

Ні голосу твого (й здаля!), ні кроків...

Лиш фото (всміхнене!) у рамочці

й над ним

Дві схилені в скорботі квітки...

Отак вже й буде?

Це уже навік?

О господи!

Мені б хоч кілька слів

Докинути! Мені б

Хоч попросить — не випросить! —

прощення

За те, за що не здогадавсь раніш,

Раніш, як ти ще чула,

Попросити!..

1987

СИВИЙ НАСТРІЙ

Із сивих стін мій дім,

Холодна сива стеля

Над головою в мене...

Зимовим сивим ранком в двері стука

Поштар — двійник мій: сивий та кульгавий.

А плакати — мало? Знемагати в біді
Й виборсуватись — хай би що було! —
Не досить?

Мало — звергнутому в діл
Вершини прагнути, судьбі на зло?!

...Я слухав. Вечір ливув. Пахло з піль.
Я згоден був. Я вдячний був без меж.
То й справді, мудрий Гласе, так.

І все ж...

Ти не сказав — (чи й знаєш?) — в чому ціль?..

1988

НЕЗВАНА ЗИМА

Іще день-два, й завітували б вишні,
Аж гульк,— зима вернулась.

І — лежить!

Уже забута, вже, сказати, торішня,
А, бачиш,— знов свою диктує хіть.

Не холод шкулить,— марних марень жалко.
По що прийшла? Який намовив біс?
Уже гарячі з нетерпцю

сівалки

Позаганяли знову під навіс;
Знов пальта витягли і рукавиці,
Знов діти на санках летять з гори...

Та ось і в них

на розпашілих лицях,

Як не жура сама, то — тіль жури:

ЛІСОВІ ШКІЦИ

ІНТРОДУКЦІЯ

...Я теж, я теж в тім винуватий, —
Хоч не палій, не браконьєр, —
Що зрідли, блякнуть лісу шати,
Що про луги, річки тепер
Одне зусюди й чуєш: «Гинуть!»,
Та звуть на виручку: «Спішіть!»

Я йшов до лісу, ніс повинну —
Спокутний камінь на душі.

А ліс, мов сміючись із мене, —
Який у нього добрий сміх! —
Пагілля простягнув зелене:
— Пристав, браток? А ну — під міх! —
І вільгістю війнув, і витер
З мого чола жарку росу.
— Води? Та ось — хоч десять відер.
Суниць? За хвильку піднесу.
Не бачиш? Онде на галявці
Й за папороттю подивись...

Я озирнувсь: в траві — ласкавці,
Кущі круг вільхи обвилились...
І — проковтнув зітханя скрушне:
Тут все ж бо тішить, веселить!

О як — містянин простодушний —
Я ошукавсь в ту першу мить!

Коли б і вмів пильніше глянуть,
Не все я розглядив би враз,
Бо ліс свої пекучі рани

Не виставляє напоказ.
Кущами, тінню, всім, чим змога,
В тужбі по кожному листку,
Він до пори ховає погар,
Сокири слід в молодняку;
Він прикрива травою сміття —
Своє прокляття і біду,
Він мовчки диму лихоліття
Терпить в громади на виду...

А ми зітхаєм співчутливо
І в сані вдячливих гостей
Ждемо, щоб сталося врешті диво...

Від наших віршів?
Від статей?

* *
*

Накрапи сухості рудої
На вільсі, грабі, на куці...
А хмари...

Гей, ти що, в простої,
Летюча фабрика дощів?

Безгосподарність несусвітня,
Видать, у тебе там, в цехах;
Їзав хтось в електричці — з квітня
Не впало й краплі в цих краях.
А певне, всі беруть зарплату,
Безсрібників у вас нема?

Як жаль, що ні з кого спитати,—
Я б запитав не жартома!

Частіш, ніж «рік», ми кажем «ера»
(Космічна, атомна і ще...);
Вже нам відповіда Венера...
А навести б контакт з дощем!..
Прознать би хмари таємниці,
Щоб — при потребі — на аркан,
Та змусити її пролитися
На сад, на ліс, на луг, на лан!

Що, сили в нас нема такої?
Чи звичності не скинем гир?
...Накрапи сухості рудої —
Мов присок в очі — нам в докір...

* *
*

Берізка...

А довкруг — шипшина
Жалкі наставила шипи:
«Шануйся, звірю, й ти, людино!
А ні, то спробуй — зачепи!»

Вклонивсь:

— Берізко! Ваша світлість!
Що ж, намилуюся здаля...

Це б скрізь так,

де краса,

на світі...

О, як би розцвіла Земля!

* *

*

Дуби — немов за руки узялись,
Уряд грудьми супроти вітру стали.
Так щось боронять від біди-потали...
Та й справді — в них за спиною
підріст!..

Вони у нас, людей, чи ми, у них
Перейняли Закон оцей високий?
Дубків за ними чуть
безжурний сміх...

Несумно й в нас за спиною, нівроку...

* *

*

Мураха... Й глянь, — ваптаж який!
— Мурашко! —
Я сів навпочіпки. — Що, дуже важко?
Як по тобі, це ж, мабуть, тонни три.
У нас давно вже крани, трактори,
А в вас усе, як за царя Гороха...
Спинилась би, перепочила б трохи.
Ах, ніколи...
Чимсь, може, допомогти?
Не треба? Ну, дивись...
Що, відійти?
А, бо — чужий... Щоб не навів біду...
Не бійсь, повзи, мала...
Я відійду.

Які вони незрушно капітальні,
Оті колони диму вдалині!
Яке чуже за ними
і печальне
Сідає сонце по короткім дні!

Замети в кутих панцирах...
Здається,
Навік тут стала ця свинцева рать...
Й так тоскно ждється...
О, як тоскно ждється,
Коли одне лише й під силу — ждуть!..

1979—1983

Він не тьохне з тривоги чи з радості;
Не спотикнеться,
Коли й перша красуня планети
До вас обізветься.

Цілий полк проти вас
Хай зненацька рвонеться в атаку,
Він не діжде, щоб «Джарвік»
У п'ятки шугнув з переляку.

А проте, подождіть...
Я чогось на іронію збився.
Інстинктивно, мабуть,
Бо занадто-таки розходився.

Певно, скривджене рідне
Не втрималось і підказало,
Що хвали передав
Агрегату з пластмаси й металу.

Зупинюся на цьому — не ослухаюсь:
Рідне — то рідне.
(А тим більш, як воно
Й за терплячість ще премії гідне).

Віддали, що належало, «Джарвіку»,
Й годі. А зараз
Щиросердо від себе додам,
Що мені він не пара.

Хай в мого, натурального,
Тести й параметри гірші,
Так зате воно й плаче, й сміється,
Й придумує вірші,

Так зате співчуває воно
(Позмагайся з ним, «Джарвік»!),

Так зате воно вловлює
Неба і пастрою барви,

Так зате ще й ревнує, скажене,
Ще рветься над тучі!..

Послужи, послужи ще мені,
Моє страдне й болюче!..

1988

* *
*

Як ви сказали? Дон Кіхот?
Так, Дон Кіхот! Я не перечу.
Вам посмішка скривила рот?
Ну що ж, і посмішка до речі.
Свої певний правоти,
Хто сміхом ближнього не кпинить?

Одним лиш клопочусь: чи ти
Простиш мені мій гріх невинний,
О Лицарю, що в спірці я
Прилюдно (зопалу) преславне
Твоє насмілився ім'я
Собі прибрати самоправно?

Чим доведу, що на твоїм
(Де тих чеснот узяти стільки?)
Прадавнім дрові родовім
Я пагінець, бодай,— не гілка?

Та чи й повірять в наші дні,
Коли де й ділись донкіхоти,
Що старомодні ті чесноти
Для когось досі ще в ціні?

1983—1988

СТАНЦІЯ ПЕРЕГОНІВКА

Отак вона й зветься безхитрісно,
Ця станція для перегонів.
Не всі поїзди підпускає
Вона до парадних перонів.

Частіш вони не доїжджають,
Притримані семафором,
І ждуть,
поки переженуть їх
Ті, котрим треба скоро.

Усяк, хто сидів на тій станції,
Охоче підтвердить, гадаю,
Що дуже непроста то справа,
Коли тебе т а к обганяють.

Все начебто зрозуміло:
Раз треба, то що тут казати.
А з другого боку, слитаєш:
А я? Я рудий? Чи кирпатий?

І зробиться кривдно, буває,
Веселий розвіється настрій...
Втім...

Інше діло, якщо ти
Сидів на тій станції часто.

Постійний їздець на повільних,
Що микав не раз тут мичку,
Я свідчу: не так воно страшно,
На все треба мати звичку.

Ну, хай тебе хтось обганяє,
Нехай він скоріше приїде...
Я ревню (як ждучи перегону
І дітись від того ніде)

Вивчаю пейзаж завіконний,
Про себе щось тихо мугичу.
І тим, котрим треба швидше,
Йй-право, удачі зичу.

А ще я думаю. Д у м а ю.
Це, кажуть, завжди корисно.
Незгідливий жест семафора
Думок не стосується, звісно,

Отож...

Та заждіть-но, заждіть-но,
Ми... гей, та ми рушили ніби!
Хтось ремствував: «Ще й заночуєм!»
А ти відпустила...

Спасибі!..

1981

РИМСЬКИЙ ГУСАК

Хто вчув би усміх в голосі твоїм,
Я ж сльози вгледів, світові незримі:
«Гусей, дарма що врятували Рим,
І досі смажать, в тім числі і в Римі».

ПАРАЛЕЛІ ПОХМУРОГО ДНЯ

Ні вогню, ані диму...
Та чи зміниться суть?
Ті ж шляхи, що — до Риму,
Інших — з Риму ведуть.

Біг, лічив перегони...
І не кинувсь: «А тил?»
Є на всіх Рубіконах
Камінці з Фермопіл.

Не зійшлись інтереси...
А чия в цім вина?
У Парижа і меси
Справді вартість одна?

Все тепер проти мене.
Що? Й від кого чекать?
Руйначі Карфагенів
Містом Сонця не снять...

Тут і день ще похмурий...
Все, брат, косо пішло!
Ждав — грядуть Байконури,
А бредуть Ватерло...

1988

НАПИС НА ПІЩИНЦІ

Це я вам, я кажу, піщинка між піщинок:
Я для пихи мала, та світ із мене виник.

Безсмертя невблаганно
й зорі (зорі!)
Змітає в тінь.

А ми й в рядках і так про нього всує,
Мов не одну з ним скоротали ніч...

Якщо безсмертя на землі існує,
Це — дальній клич.

Воно не досягання, а погоня,
Не міць незрушна, а леткий вогонь,
До нього простягають не долоні —
Тепло долонь.

Провісна, невтоленна зваба далі,
Безсмертя — руху підглибинна суть
І — спрага.

Спрага тим, хто йтиме далі,
Мостити путь.

1983

ПРИТЧА ПРО СТЕЛУ

Це, мабуть, так було: владар могутній
(Скажімо, шах чи давньосвітній цар),
Зирнувши з трону в даль віків майбутніх
І ясновидця раптом вчувши дар,

Уздрів, що даль ота лежить порожня —
Без визначних імен і славних дат.

А він діянь своїх прекрасний сад

Оце ж поповнив знов —

він переможний

Здійснив похід, у котрім вщент розбив
П'ятнадцять (двадцять, тридцять) тисяч воїв,
Табун чималий налігав рабів,
Ще й бунтівну провінцію впокоїв.

І пожалів нащадків він:

аби

Всії Землі прийдешнім поколінням —
Щоб мали перед ким схилять лоби —
Достойне дати ім'я для поклоніння,

Звелів він виламати в скелях камінь
І на віки закарбувати на нім
Все звершене й в боях здобуте Н И М
У час, звеличений його ділами.

І ще він повелів — додати в кінці:
«Допоки сонце сяє з небозводу
Й під сонцем на Землі живуть народи,
Не змовкне слава про діяння ці!»

Й зацюкали об лабрадор долота,
І покотився з чол горючий піт...
Ніхто не знає, скільки довгих літ
Тривала ця — для вічності — робота.

Та домоглось тріумфу ремесло:
Німа, заговорила врешті брила!
Затим її на площі встановили —
Вікам ректи...

Можливо, так було.

А може, й ні.

Я вигадав це. Стелу
Знайшли випадком водошукачі,
Між свіжими барханами йдучи
В бураном переораній пустелі.

Але чия вона? Й про що вона?
Десятки літ над нею б'ються вчені,—
Й ні назви царства, ні царя імення...
Не розкриває тайни давнина!

Проте не ремесла у тім вина.
Воно перемогло (віки ж не стерли
Карбів його), воно перемогло!
Та — вмерла мова...

Мова, мова вмерла! —

І що вже онімиле ремесло,
Як царство в прірву, в небуття змело!..

В кінці я про царя, ще кілька слів,
Про славу й вічність

хтів додати від себе,

Однак озвався сумнів і — здолів:
Чи треба?

1988

БИЛИЦЯ-ПРИТЧА ПРО ЦУКЕРКУ

Тому літ двадцять хтось мені цукерку
Подарував у жарт. Вже не згадаю —
Хто саме. Гість, мабуть

(хоч я в ті роки

Гостей не дуже звав, бо безпросвітно
Застряг в рукописі роману й тяжко
Дні й ночі працював).

Отож — цукерка.

Здається, «Білочка». Я між паперів
Поклав її — не їсти ж в час розмови —
Й вона в ту ж хвилику щезла з голови.

За день чи два наткнувся я на неї,
Як чергову — півдня безрезультатно —
Шукав пропажу на столі,
й знов вийшло,
Що не до гумору була цукерка.

Коли ж вона за тиждень (чи за місяць)
Іще раз трапила мені під руку,
Чудна майнула думка:
«Глянь, — мов грає
У піжмурки зі мною!»

І зненацька
З'явивсь азарт: «Ану і я із нею
Пограю!»
Блискавично склався й кодекс
Забави-гри: віднині це не просто
Цукерка, ні, солодкий цей брусочок —
Дарунок, більше — премія, якої
Я удостоюсь в день, коли останню
Поставлю крапку в книзі.

З тої днини
Лежала «Білочка» — мов на далекім,
Жаданім спрагло, фініші.

Бувало,
Я забував про неї і — надовго.
Частіш, одначе, я ні-ні, й між ділом
Скидав на неї оком і, залежно
Від настрою, то кепкував із себе
(«Спіши! Така ж бо премія завидна!»),
То, повний нетерпіння, тоскно марив:
«Коли вже доберусь до неї?»

П'ятий
Чи шостий рік минав; цариця-крапка
Усе барилася...

І все ж діждався —
Бо є, бо є кінець і в безконечнім! —
На аркуші й вона смиренно стала.
Я мало танцювати не пустився,
Та сивина статечна, що нажив
За довгі ці роки, мене спинила...
І тут сплигло у згадці:

«Гей! Чекає ж
Заслужена тобою нагорода!
Он в тім кутку, де папки... Чи пропала?»

Ні, не пропала «Білочка»: Забилась
Між стоси аркушів, що біля папок
Громадились...

Проте — зажди! Ну, зблякла
Обгортка (що ж, — роки!), але в обгортці,
В обгортці — що? Невже — то ж неймовірно! —
Невже ця купка порохні жовтава
Була цукеркою колись? Неправда!

Оце і все...

Чи ні, ще — принагідно —
Про страдний той рукопис кілька слів.
Роман з'явився друком, і, спасибі,
Дістало гонорару — половину
Боргів, у котрі я загруз по шию,
Вернуть терплячим кредиторам.

Решту
Я поступово виплатив потому.
Отож кінець кінцем все завершилось
Найкращим робом...

1988

ПРИТЧА ПРО ЯБЛУКО Й ЗУБИ

Ці зернятка у яблуці
Кричать про те,
Що яблуко
Не для зубів росте?

А зуби? Зуби яблуку
Об чім?
Про те, що треба
Щось жувати їм?

Не море-океан,
А й тут без дна...
Було б дві істини,
А є ж — одна!

1987

ПРИТЧА ПРО КОРОЛЯ, ЯКИЙ НЕ СТАРІВ

Зістаривсь король, зігнувся,
Посивів і зжовк на лиці.
Щоб цим не смутитись, усі він
Свічада розбив у двірці.

Затим він усі в королівстві
Дзеркала понищить звелів.
І — щезли й сивини, і зморшки:
Ні пліші, ні вилізлих брів.

Він знов молодий і вродливий
Для себе, а значить, для всіх.

І, значить, пора не минула
Веселих пригод і утіх.

Ах, бідний король! Від єлею
Сп'янілий ще в юні літа,
І здумати був він не годен,
Що, може, тут щось і не так.

Він вірив хвалі злотоустів,
Що дбали усяк про своє,
Й не знав, що й в підлесника
оці
Для себе все бачать, як є.

1985

ПРИТЧА ПРО ТРЬОХ МУДРЕЦІВ

Мудрець голодний, в дранім дранті,
Прорік під гвалт «Хапай!», «Берім!»:
— Лиш те, що віддаси, людино,
Повік залишиться твоїм.

(Він знав багатства смак
та й злиднів

Сьорбнув, як опинивсь на дні.
Лиш те вціліло, що роздав він,
А решта згинула в огні).

Мудрець укоханий і ситий
На це відмовив: — Суєта!
Безцінок все — хороми, речі,
Чи ти віддав їх, чи дістав.
Блаженство в тім, щоб не бажати,
Тоді ти цар собі й владар!

(Йому в дитинстві ще
маєток
Було відписано як дар).

Юнак, який повз них проходив,
Всміхнувся, почувши дивину:
— Щоб я віддав свою кохану?
Щоб не бажав її? Ну й ну!
Я ось їм... Я скажу...—

й замисливсь:

Чолом прослалась борозна...

В ній зріє мудрість
незвичайна,
Якої світ іще не зна.

1987

ПРИТЧА ПРО БЕЗУМСТВО ТА МУДРІСТЬ

В безумства і в мудрості серце поради питає,
Та мудрість мовчить,
а безумство своє тільки знає.

Вагається мудрість (інакше вона б не мовчала):
Який буде наслідок?
Знати спонуку замало.

Безумство ж не віда вагань — океан по коліна,
Безумство шаліє: «Люби!» —
йому досить хотіння.
«Люби! — воно жарко шепоче.—
Іди, куди вабить!»

А мудрість карається:

«Пізно... Ой, пізно вже, мабуть...»

А мудрість заходиться роки поважні лічити...

І раптом крізь стогін їй чується:

«Ах, замовчи ти!»

І мудрість німіє.

Лиш сумнів бере многодумну:

Безумство кричало?

Чи скрикнуло серце безумне?

1986

ДІАЛОГ

— Одно від тебе й чую:

«Ех, дожити б!..»

До того дня... До того...»

Й раз за разом

Все в дальший, дальший заглядаєш день.

Йй-право, дивно! Наче ти не знаєш,

Що є межа!

— Межа... На жаль, я знаю.

Але ж цікавість, ні, жадоба мучить —

Уздріти навіч, що там буде далі?

— І даль ота: неміряна, звичайно?

За кожним «завтра» — «завтра»?

Ти, признайся,

Безсмертя хочеш, га?

— Іще питаєш...

Однак, щоб без старіння.

— Іч, не дурень!

Таж не буває так. Життя й старіння

Одвіку сплавлені і не існують
Одне без одного.

— Тоді не треба.

Яка утіха в вічному старінні?
Щоднини (й що не день — все дужче й дужче)
Свої бажання гамувати й задро
Дивитися на молодих, для котрих
Ще перепон нема... Ні, ні, це мука!
— Можливо, й мука. Я, сказать відверто,
Цього не знаю.

— А на що, спитати,
Й кому, кому ще заздрить може Той,
Хто понад Всесвітом усім...

— Замовкни!

Мені набридли лестоці.

— Вмовкаю.

— Й не просиш більш нічого? Попроси.
Я зараз добрий. Глянь, вділю що-небудь
Із того, що не всім даю.

— Я хочу...

Я хочу повернутися колись.

— Оце надумав!

— Хоч на рік, на місяць,

На день один!

— Ну й ну! —

Потому скрушне

Зітхання долинає і — холодна,
Бездонна западає тиша...

1988

* *
*

Все там же, в тій же тихій ясності:
Копички... ні, вітрила золоті,
Що лугову долають просторінь.
І рунь кущів прив'ялена,
і рінь —
Мов скатерка, краєчком у воді,
І лепехи гіркавий дух дурманний
З прадавніх днів, із далей первозданних...
Він так і не розвіявсь відтоді?

О, як я марив знов побути там,
Де квіти й трави усміхались нам,
Де в річці — не вода,
а — мов джмелі —
Лелітки сонця в плиннім кришталі!

Це — луг дитинства... О країно див!
Глянь — все, як в згадці, все!
Хіба що тільки
Тоді десь не було цієї хвильки,
Яка змиває в березі сліди.

Яка змиває в березі сліди...

1984

* *
*

Те веселе квітневе небо
в ластовинні зірок
Відсвітило давно і давно вже погасло для мене.

Зрідка в пам'яті зрине
й мій обрій осяє
буденний
Сміхотливе дівоче лице
в ластовинні зірок.

Те веселе квітневе небо
в ластовинні зірок...
Я не стримався б, я похвалився б,
що зрів його поруч,
Та самому собі вже не вірю,
що жив у ту пору,
Коли світ надовкруг золотивсь
ластовинням зірок.

Це веселе квітневе небо
в ластовинні зірок...
Я й не знав, що його і думками
торкати небезпечно:
Ось... набігла печаль.
Посоромилася б, недоречна!
Глянь, як квітеня звабливо ряхтить
ластовинням зірок!..

1981

* *
*

Світлані

Дивись-но — у небі прощальні ключі...
А літо? Було й відбулося?
Це ж не згледитися — скоро осінні дощі
Та на білу траву
Мого волосся...

А я, дивак, іще липнем живу...
(Ну, справді ж, про липень ішлося!)
Звідки, мжичко, сипнеш
та на білу траву
Мого волосся?

Одвічно так:
доля майне у вікні,
Й не кожен гукнути посміє...
Осмів я нарешті:
— Всміхнися мені,
Поки ще мене усмішка гріє!

Не чув...
— Я осьде! Я з літа зову! —
Іде... Мо', гадає — здалося?
Дрібно сіється мжичка
на білу траву
Мого волосся...

Догнать!
Ублагати!
Ну що ж ти? Мерщій!
(Аж серце в нестямі зайшлося...)
Я стою...
Приминають осінні дощі
Білу траву
Мого волосся...

1981

В ті давні дні, коли відчув с в о ї м и
Поля, левади, вулиці нічні,
Коли м о ї м и стали

неба плеса,
Де каравани хмар пливуть до сонця,
І путівці,

і в лісі заблукали
Стежки, де так затаєно й бентежно
Чи мріялось, чи марилося;

в ті дні
Я — зізнаюсь — ні разу не подумав,
Що скрізь, де зараз не ступлю,

хтось інший
Уже ходив,

і бачив те, що бачу,
І тішивсь тим, чим тішусь я,

наївний —
З невідання — найперший і єдиний
Володар світу.

Я збагнув те згодом.
Як розум мій дозрів, доріс до цього,
Відкрилось в неквапливому прозорінні,
Що ці невічні трави — під мільярди
Невічних ніг стелилися до мене.
І сонми поколінь пройшли, і кожне
Було, мов на кону, допоки дійство
Своє вершило тут життєве,

й кожне
Було тут в себе вдома й володіло
Усім, що в домі є,

і залишало
Ілюди своїх діянь отут,
і мрії,

Ті роки — мов прочитана книга забута.
Десь та книга лежить на далекій полиці.
Все, що діялось там,—
вже давно небилиця,
Все давно вже заткала непам'яті рута.
Та зненацька зчиняється буря,

й неждано
Відгортається в книзі прижовкла сторінка.
І стоїть на пероні заплакана жінка,
Ще й донині болюча,
й вже наче незнана...

Скільки слів, скільки сліз,
скільки літ поміж нами!

Мов незрушна звелась, непрозора запона.
А тоді...

Ще хвилинка, і рушать вагони,
Я ж — сміюся, жартую,
я тішуся снами.

Розбудіть! Запитайте, чого я не плачу?
Покажіть мені завтра мое
крізь щілинку;

Я ж не знаю, не відаю ще,
що цю жінку

Вже повік не побачу,
повік не побачу!..

Розбудіть...
А прокинуться думи похмурі.
Запитайте...

А чим відповісти, відбитись?
Я закрию ту книгу й верну на полицю.
До нового нальоту незваної бурі...

* *

*

— Усе вже, все було... — зітхав Хмурий. —
Весна, дощі, кохання, осінь, сніг...
Вставали й прахом обертались мури,
Краса лугів лягала сіном в стіг...

— Було, й нехай! — в одвіт йому Веселий. —
Але подумай: все це буде знов —
Сніги, й весна, і сміх в людській оселі,
І дощ, і квіти з лугу, і любов!..

...І так щодня: й на мить не тихне бій
Між ними і —

в душі...

В душі моїй...

1981

* *

*

Той день, коли нас дощ застав у лузі...

Той неймовірно давній день,

коли нас дощ...

Вони й донині там —

Той луг, той день, той дощ, і — ти...

І треба

Лише затамувати подих,

І...

Це — мов покара...

О солодка

Покаро пам'яті! Так все виразно
Закарбувалося: й та синя хмара,

Що, мов на дріжджах, сходила
І пульсувала,
Чи ні — від болю корчилась,
раз по раз
Пробивана списками блискавиць;
І гримкотіння грому —
мов підводи,
Мов тисячі підвід котили шпарко
Небесним бруком,
та все ближче, ближче...
А потім дощ — важучий, аж твердий
(Не струменями — озером падучим!),
А ми посеред лугу, а довкола —
Хоч би десь деревце...
Й ми біжимо...
Ми біжимо щосил під водопадом,
І ти смієшся...
Дивно так — немовби...
Немовби винувато
(— Не дивись!)
Чи навіть злякано
(— Не треба, чуєш?!)...
Я чую. Та не доберу — ніколи
Ти не сміялась так
і не просила,
Щоб я на тебе не дививсь;
чому,
Чому не треба?
Бо тобі дощем
Розвихрило волосся? То ж дрібниця!
Бо ти задихалась від бігу? Бо...
Бо на тобі
(я не дивлюсь, не бійся!)
Тоненька біла кофточка,
й вона...

Він знов явив мені —

її,

Задихану, в розвихрених волоссям,

У білій кофточці, що обліпила —

Мов вирізьбила — руки, плечі, гру...

Хай здасться,

Що все лиш починається,

що все життя

Попереду ще — осьде, онде, там...

Як в той далекий день,

коли нас дощ

Застав посеред луку...

1983

Співають пісень у селі, десь жартують, сміються,
Та усмішки птаха на їхні вуста не сідає.
Вони виглядають, чекають...

Незгосна пам'ять
Змагається з Часом і палить і палить нещадно
Траву забуття докруг себе і в цілому світі!..

Три жінки незрушно застигли у вічнім чеканні...

ХОР

Хтось, може, зверхньо скривиться: «У хорі?
Між крапель краплею?»

О скептику похмурий!
Я крапля, так! Але — у морі.

В морі!
Піщинка я, але — на крилах бурі!

Нас легіон, її крильми сповитих,
Та не загубимось ні в тлумі, ані в стумі:
Із сотні видихів — один могутній видих,
Із сотні серць — одного жару струмись!

Не до плеча плече — душа з душею тісно,
Отак ми стоїмо, в одну істоту зліти.

Розсердимось —
і грім гримить у світі,

Зрадієм —
в небі сяйво добровісне.

І ви й самі незчулись... Ви вже з нами!
Й ніщо нас не спроможне роз'єднати,
Бо почалось... Бо почалось!

О свято
Братання трепетом, відрадою, сльозами!

ВЕЧІР. МУЗИКА

Це тільки музиці під силу
(О дзвонних тонів донний плин!)
Цю вечорову даль зомлілу
До тайних обійнять глибин.

Я розчинивсь, її невільник,
У хвилі, що в вікно впливла,
Й не знаю, звідки жаль цей виник
І звідки втіха ця прийшла.

Так просто все за мить відкрити,
Й не стане більше тасмниць
В цих кленів, туманцем повитих,
В куців при березі пшениць.

Гречки над шляхом піну білу
На сяйво котять золоте;
І чую — з серця ношу-брилу,
Іще хвилина, і — змете,

І я злечу й долину тихо,
Не видимий ніким в імлі,
Де ніч ляга й вже снами диха
Земля у вільгому теплі.

Ще стигне жар край небосхилу,
Блищить роса — зіркам навстріч...
Хоча... Ну, що тут може річ?
Це тільки музиці під силу.

КРАСА

(О. Роден.

*«Та, хто була
прекрасною Омієр»)*

Облізли брови, згасли очі,
Ті, що колись не знали дна
Й вогнем палали серед ночі.
Волосся вкрила сивина,
Тремтить, немов драговина,
Під синім носом рот запалий...*

Франсуа Війон

(Переклад Л. Первомайського)

Та, хто була прекрасною... Це — мста?
Знущальний шарж?

Кістлявий торс бабусі:

Обвислі перса, зморшки, горб... Це — та?
Ота легка, зваблива в кожному русі
Прекрасна Омієр?

То конче в цих

(В оцих?!) очах, нехай давно — не вчора —
Свавільна грала, клична непокора?
Й уста оці... Невже з цих губ сухих
Колись кохання шал хтось марив спити?

Безрадїсна пора — похилий вік...

Чом з нього славний Майстер взявся кптити?
Чи це не мста, не кпини —

тужний скрик

За тим, чого ми втримать не в спромозі,
Що гасне день по дні круг нас

і в нас?

---

* Як відомо, саме вірш Франсуа Війона «Нарікання чарівної зброярки», з якого наведено ці рядки, надихнув Родена на створення скульптури «Та, хто була прекрасною Омієр».

Це все про Час: він завше на порозі —
За стрічею прощання що не раз,
І греблі — як не бийся — не зведеш
На цій ріці, що й жорна тре на мливу.

Та, хто була прекрасною...

Але ж

Б у л а вона — веселе юне диво!
І вабила, і мучила,

гріховна

Й свята в своєму грішному естві.
В скількох серцях, бісівських чарів повна,
Вона чуття збудила вогневі!
Скільком вона в невтишній спразі снилась!
Скільком несмілим додала снаги
В життєвих змагах!..

Тим вона й лишилась,

На вічні переставши береги;
В чийсь відбита зорі, в спогаданні,
Що сплавилось із жалю і тепла,
Солодким щемом в задавній рани
Жила вона

і — смерть пережила,

Прекрасна, як отам, за даллю...

Навіть

В оцій подобі, на краю гіркім,
Митець її красу безсмертну славить.
Недарма ж він цю скорбну тризну править:
Так тяжко тужать, коли є за чим!..

ГОЛОС НІНИ МАТВІЄНКО

Захплена посвята земляцці

В окопних снах це називалось д о м о м.
Було, привидиться у щасну мить:
Десь там, давно, за цим грімким огромом

Вікно у сад. І — ніч...

Бентежна віть
В тремкому русі по зірках черкає
Й — чи креше іскри, чи роняє цвіт...
І раптом —

думне «Ой гаю, мій гаю»
Зрина
і весь заповняє світ.

О голос, голос Ваш!

Як він виводив!
Як лагідно дзвенів, як владно вів
У рідну даль, в край нездійснених снів...

Та — стій,

у Вашім зорі ніби... подив?
Ви кажете, що Вас тоді й на світі
Ще не було?..

Ах, так, Ви ж молода...

Та звідки, звідки ж це? —

...Весняне віття
Понад Ємільчиним зірки гойда,
І я не сплю,

дарма що вже нерано,

А завтра в школу;

чи підступить сон,
Коли зачувся — котрий вечір жданий! —
І зве ячанням срібним

(в унісон
Весні, зіркам, чаклунському ріжкові
Молодика, який сурмить у ніч)

Т о й г о л о с!..

Як назв'ять його — скрипковий?
Сопілковий?

Хоча чи в цьому річ?!

В оправі дружних голосів дівочих,
Близький (це ж на сусідньому кутку!),
Як щиро й просто він

і як уроче
Журбу і радість повідав людську!
...Текли у даль століть дороги биті,
Народ вершив буденне і святе...

. . . . .

Вас не було іще тоді на світі...
А щоб, як Ви не вперше живете?
Пісні складаються не для оздоби —
В них суть життя, його вогонь живий;
І з віку в вік, щораз в новій подобі,
З того вогню народжувались Ви,—
Щоб їм не гаснути, не замовкати,
Щоб не урвався звук, не щезнув дух!..

...Ах, як до речі Ваше «Терен, мати»
З динаміка!

Я обертаюсь в слух...

КОНЦЕРТ У ДОМСЬКОМУ СОБОРІ

О, музики благословенна
соборність!

М. Бажан

Орган під склепінням
Домського собору
вперше зазвучав 1601 року...

*Речитатив дівчини-екскурсовода
в бічній галереї перед початком*

Ще хвилька, ще... і цей громохкий вал
Мене підхопить, понесе...

Куди?

Не знаю...

Та я й не опинаяюсь, не питаю.
Я слухаю його, та ні, — вбираю.
Нелюдська музика! Пекельний шал!

Вселенське торжество?

Але ж яке похмуре!

Вселенський похорон?

Та ось... зачувся сміх...

Повз безконечно довгі чорні мури
Ведуть закутого. Можливо, на тортури.
А він, з очима, повними зажури,
Співа захоплено про чийсь визивний гріх...
Про чийсь?

Та це ж він...

В вагоні електрички, у яким надвечір
Я їхав з Дубултів сюди, до Риги,
В кутку неподалік од мене

двійко

Закоханих сиділо.

Ні, ні, вони не цілувалися на людях.

Вони одне на одного дивились.

Та як дивилися!

Вони — й про це їх очі говорили —

Вже нарізно не існували.

Так,

Розділені,

вони б не прожили й хвилини,

Бо всім одне для одного були —

Землею під ногами, сонцем, хлібом,

Повітрям, без якого...

Стій! Та це ж він...

Це його моління

Про щастя. Це — жагливий гімн про мить,

Коли в благословеннім сновидінні,

Що враз правічні ночі володіння
Розтяло ярим сполохом проміння,
Йому наснились у вінку невиннім
Оті — у цілім всесвіті єдині —
Цнотливо звабні губи, очі сині,
Й примрілось поле в мирній голубині,
І дні в трудах, і втіхи голубині,
Й жага бажань, і пристрасті шаління —
Життя наснилося...

Як трепетно бринить
Його розчулений,
його печально вдячний,
Його прощальний голос!..

(Бо вже знов гримить,
Накочується грізно вал покари!)
За що?

У чім ти схибив, необачний?
Все тоншає, от-от урветься нить
Живого подиху...

Все ближче вдари
Караючих громів та блискавиць.
Не одведеш їх, марні намагання!
Скорись, зухвальцю!

На коліна!
Ниць!

Він замовкає, знічений.
Тепер — баци,

Над всім баци —
гнівливо й невблаганно
Гримлять, підближуючись ненастанно,
Немов орда віків громохким станом
Знялась

і суне світом нездоланно...
А підголоски —
мстиво і захланно —

Одно допитують:

— Ти хто єси?

Ти хто єси?

Ким кликано, ким звано

Тебе з нічогості?

В усі часи

Вас — мов пісок — незримим ураганом
Жене нещадний Час!

Ви ж лихоманно

Вхопитись ладні й за його списи

І тішитесь — глухі й сліпі — дурманом

Суєтних сподівань та небилиць,

В безсмертя манну вірячи оманну.

А ці незрушні хащі кам'яниць,

Брущата крига вулиць, гострих веж ліси...

Що ваші ймення їм і голоси,

Чуття, страждання, риси ваших лиць,—

Все, що хутчіш, аніж голки з ялиць,

Ледь з'явиться й — щеза?..

Отож — ізнов про це...

Хтось начебто боїться,

Що ми забудемо, й на кожнім кроці

Нагадує настійно: «Ви минуці!»

Будинкам, що стоять довкіл собору,

По два, по три століття, по чотири,

Й вони, коли я йшов повз них,

Банально

Цим хизувалися:

«Ви — перехожі всі,

ви — тимчасові,

А ми, глядіть, тут стоїмо віки!»

Хоч, як на те,—

Навіщо їм, спитати,

Віки?

Вони ж бо й полічити їх негодні!

Їм що назад сто років, що сьогодні.
Мовчазно відсторонені, холодні,
З усім одвіку безодвітно згодні,
Обстали скопом вулички криві...
Вони того й живуть, що — неживі!

Враз тихо стало... Тихо — ніби в хмару
Все вмить закуталось...

Вони того й живуть, що — неживі!
А ми...

Щодень, щохвиля ми — нові.
Завжди між п і с л я і н а п е р е д о д н і,
Допоки дишем, спраглі ми й голодні,
Й то грішні ми, то праведні й праві...
То крила зносять нас,

то гне турбот сувій...

Та з часу в час — над небуття безодні —
В насназі — наче стрижні електродні,
Ми блискавиці мечем життеродні,
І в цьому вічні ми...

Але зажди!

Як трепетно озвався знов орган!
Достоту — ніжна й добросерда —
Задихала жива істота... Й як доречно
Спливло за супроводом тихе: Ааа-веее
Ма-гі-іаа!..

Мов голубий струмок у безгомінні
Побіг, повивсь по золотавій ріні;
Й запахло сходом сонця,
пробудились трави,
І — птахи відкілясь,
легкі, весінні...

Чи ні, то з серця теплі струми —
Ааа-veee!..—
В мольбі затаєній, в надії кличній.

Про що я думав перед цим?
Ах, так, про вічність.

Про те, що вічні ми...
(Є щось трагічне

У цім святім самообмані
й щось величне,

Бо ми ж...

Ми й справді ж бо, ми справді вічні!)

Ми справді вічні!

О Маріє (Мамо!), здрастуй, ave!

І ти, Дружино, ave!

Мила Доню, ave!

Усі на світі матері, дружини, доні,
Котрі життя в своїм плекають лоні,
Avete,

ще й окремо кожна — ave!

Ви — на безсмертя наше віще й вічне право!

По хвилі хвиля ми, по лаві лава

Мільйонноглаво ідемо,

мільярдоглаво.

І не лякай нас, далино віків імлава!

Скількох тисячоліть

за нами

стліла бронь іржава,

А ми — по хвилі хвиля, ми — по лаві лава!

О Земле, невмирущого життя держава, ave!

Твоїй сназі животворящій слава!

Ave!

У безконечності вівіки — ave!

Я повертався після концерту тими ж
Кривими вуличками, по яких надвечір

Ішов був до собору. Домовито
Світилися вікна у старих будинках...
Вузькими тротуарами поволі
Текла людська ріка...

Хто б міг сказати, скільки
Віків їй, цій ріці? І хто б наваживсь
Передрікати, що вона урветься?

Вічність

Спокійно пульсувала доокіл...

ТРИ СПРОБИ АВТОПОРТРЕТА

I

...Мов при підніжжі
Крутої небосаяжної гори
Стою, малий... Хто скаже, скільки
Нас тут уже було?
Який (в яким мільярді?) я за ліком
В шерезі спраглих викричати серце?

Іще хвилина, і — заговорю.
Одна хвилина ще, і многомудрий,
Всезнаючий цей світ почує
Таке, чого не знав, не чув одвіку!
Одна хвилина, і...

Мов при підніжжі
Крутої небосаяжної гори
Стою, малий... Як просто це і як...
Як нездійснено — викричати серце,
Коли воно — немов болючий нурт
Бажань, чуттів, тривоги,
яких ніхто ще
Не зазнавав ніколи, у яких

Увись примушу їх, і завмирати,
І терпнути, і дзвоном калатати
(Щоб аж у скронях гупало!),

як дзвонить

Мое в цю мить, коли вершину врешті
Подолано!

Подолано!

Подо...

Хоча завжди... Я справді,
Я справді подолав її?

III

Мов при підніжжі

Крутої небосяжної гори
Стою, малий... Яким туманом
Заслало зір мені? На що, зухвалець,
Я замахнувся?

Дійти вершини...

Який (в яким мільярді?) я за ліком
В шерезі спраглих звіддалік хоча б
На неї глянути?

Утома

Горою на душі...

Але чого я

Стою отут? Невже не досить?
Невже я ще раз все почну спочатку?
«Та це ж безумство! Чуєш, це безумство!» —
З останніх сил кричу собі.

І знаю,

Що не спинюсь...

1980—1988

* *
*

Радів уранці: ой же ж цвіту скільки!
Якась, гляди...
й злетить пухова гілка...

Удень душі торкнулася тривога:
Нерясно зав'язі...
Та — ще нічого!

Під вечір сам я вкрився цвітом білим.
Ой леле, мало ж як плодів дозріло!

1985

* *
*

Все ніколи було — не мандрував.
Із року в рік робота і робота.
Хай — думалось — пізніш (була б охота!),
Як важливіших не лишиться справ.

Втім, не про справи йшлось.
Одна була
Турбота, спрага, пристрасть невідкладна,
Що на роки припнула до стола,
Марнотних зваб юрму відмівши владно.

А час ішов собі, а час летів,
І відстані все довшими ставали,
Й все тихше кликали,
й гучніш лякали,
І дім ставав миліший поготів.

Тепер вже не до мандрів — вік є вік,
І годі в думці по світах ширяти.
Де не бував, тобі вже не бувати,
Звикайся з цим, коли іще не звик.

Я ж... лиш тепер прозрів, немов на гріх,
І в опелешливім її безмежжі
Побачив Землю, що й мені належить,
Та що я знаю в обширах моїх?

Всі чуда й чари, всю красу земну
Я проміняв, засліплений метою,
На ненастанні змаги з висотою,
Якої — марилося — от-от сягну.

Все інше звалось «потім»,
і за цим
Ген-ген десь мріло, мов за виднокраєм:
Чи й «другим разом» видилось,
отим,
Який не завше і в казках буває...

О двійнику мій строгий,
не мовчи,
Збадьор, що то було не надаремно!
Чи... ти скажи своє, суддя недремний,
Ти все на ваги клав,
отож — речі!..

1985

Усе життя на богарі... Чи просто?
Лиш клопіт гарантовано-постійний.
Сирітський супісок, бугрів короста
І засухи — роками! — безнадійні.

Бувало все: й вітрів, і бід навали,
І недругів то підступи, то кпини,
І пилюги шаління неупинне
На довгі тижні сонце заступало...

Уклін землі, яка мене терпіла
В дні, коли серце полишала звага,
І Сподіванню, що давало сили
Все передужати в нерівних змагах.

Ще — друзям дяка (жаль, їх небагато),
Які мені кивали співчутливо,
А ще — рукам, рукам моїм, що ниву
Живити не томились і плекати.

Ось-о воно — не гойне, не безкрав,
Але — моє, моє до крихти поле.
Полукіпки рядками...

Все, що маю,
На богарі зросло. Спасибі, доле!

1988

* *
*

В глибинній суті кожен з нас — літак:
Життя — або політ,

або падіння.

Середина примарна,

а відтак

Примарні й «переходи» половинні.

І знижок не чекай;

ані «ладком»,

Ні силою не візьмеш їх у долі.

Літак, допоки він стоїть на полі,

Лише умовно зветься літаком.

Злітай, щоб жить!

А далі — так за так

Одержуй і за доблесті

й за хиби.

Хіба що ти — макет...

Якщо ж — літак,

Політ або падіння — весь твій вибір.

1983

СТАРІСТЬ

Щодень в жазі, у нетерпінні:

І це зробити, й те зробити,

І ні, не завтра —

нині, нині!

До завтра треба ще дожить.

1985

...А вічне твориться невічними руками.
Й — з невічного...

Невічний навіть камінь,
То що вже полотно? Папір? Цеглина?

Збіга роботи час — по днині днина.
Стікає піт і висиха безслідно.

Натхнення —
ярий вихор перелітний —
Вщасливить мукою...
Та — втихне мука.

Якогось дня замруть навічно й руки.
Сам вік спливе!

А й далі — за віками! —
Лишиться створене
невічними руками...

1980

Ні, не попіл, —
вогонь застається, вогонь
Від дерзань, від старань
невсипущих долонь.
Від замислених чол,
від посріблених скронь —
Смолоскипом сліпучим
несмертний вогонь.

З-за валів давнини,
із зотлілих часів
Письмена?
То вогонь, то вогонь долетів.
Вежі й поверхи міст?
Не камінний барліг,—
Це вогонь,
що зметнувся увись і застиг.

І ліси — то зелений вогонь
із землі,
І плоди на деревах —
з вогню, що в гіллі;
Збіжжя? Й збіжжя вогонь!
Щоб він завше горів,
Сієм присок-насіння
на вогнищах нив.
Все — вогонь, все — з вогню!
Й серце в грудях — вогонь.
Ти його від оспалості
тільки боронь.

Бо вогонь запалить
може тільки вогонь,
Тільки пристрасть жадань,
невтоленність погонь;
Бо від наших змагань,
бо від наших летінь,
Небуття нездоланну
долаючи бронь,
Рине струмінь вогню
в далину поколінь:
Щоб не вигас вогонь,
щоб не вигас вогонь!

ЧАС — ЗЕМНИЙ

Драмагична поема-притча

СЦЕНА ПЕРША

Затишний відсік-хол космічного корабля. На найбільшому з численних, вмонтованих у стіни, екранів — сектор зоряного неба; одна з зірок обведена колом.

М а р і я

Їй-право, кривдно! Нам вона тепер
Над все дорожча, а ось тут, дивіться...
Ел-о!

Над великим екраном наливається м'яким світлом
екран-«око» Ел-о.

Г о л о с Е л - о

Я слухаю.

М а р і я

Ти можеш Землю
Побільшити нам трохи?

Г о л о с Е л - о

Що це — «трохи»?

С е л е н
(сміючись)

Вона хвилюється, Ел-о, пробач їй.

М а р і я

Невже за стільки літ ти не навчилась
Хоч трохи наші «трохи» розуміти?
Повторюю. Я прошу дати Землю
Побільшеною в сто разів. Ти можеш?

Г о л о с Е л - о

У сто разів не можна. Біля rischi
Ресурс ЕМ-двадцять-А. Межа — у десять.

Обведена колом зірка мовби підближується.
«Око» Ел-о гасне*.

М а р і я

Ну, от! Хоча... Яка, спитать, різниця —
Чи збільшеною бачиш, чи малою
Далеку зірку, до якої маєм
Летіти ще й летіти?

С е л е н

Рівно рік.

М а р і я

І ти мовчиш? Один о с т а н н і й рік
Цієї безконечної дороги?!

С е л е н

Немовби ти сама того не знала,
Що близько року ще лишилось...

М а р і я

«Близько»

Не те, що «рівно»! Рівно рік — це свято!
На місці командира я у рубку
Зізвала б екіпаж, щоб урочисто
Відзначити ту мить, коли почався
Останній рік вертання.

Я н і н а

Лиш не здумай

З докором цим іти до командира.

* В подальшому сигнал Ел-о вимикається щоразу, як
Ел-о замовкає.

М а р і я

Чи я не знаю! Але ж є заступник.
Не ображайся, Селене, ти мусив
Подумати про це.

С е л е н

Можливо, й мусив.
А вдуматись, то це ж, признайся, примха.
Останній рік польоту... Потім буде —
Півроку, місяць... Ми йдемо по курсу.
І в цьому все. А свято буде згодом.
Тебе, щоправда, нетерпіння палить...

М а р і я

А ти не мариш днем отим, коли
Хоча б з орбіти знов її побачиш?
А втім, стривай, ти ж не даремно Селен!
Холодний ґрунт безживний, мертві скелі...
Того й серця холодні.

С е л е н

Недотепно!
На Місяці нема аборигенів —
Ми всі з Землі, відтіть коріння наше.

М а р і я

Це так, але не все через коріння
Передається у серця нащадків.
Любов, наприклад. Полум'я любові
Зринає в серці, що жадає чуда,
І здатне виплекать його...

С е л е н

Прекрасно!
Ще б знать, куди з ним дітися потому...

М а р і я

З чуттям обожнення планети предків?

С е л е н

Обожнення столике...

М а р і я

І — туманне?

Я н і н а

Оце дивлюсь на вас... Ну, діти, діти!
Уже ось сваритесь... Мені ж тривожно
Зробилося: а як моє маленьке
На гальмування зреагує? Треба ж
Таку вгасити швидкість! Неймовірні
Перевантаження і для дорослих.

С е л е н

(до Марії)

Ось бачиш, є й такі, котрі бояться
Повернення.

М а р і я

Віднині бійсь Яніни:

Бортлікар мстива в нас!.. Ні, окрім тебе,
Нема тут ні незгодних, ні байдужих.
Ось я в Ел-о питаю, і почувеш —
І в неї нотка радості прорветься.
Ел-о!

Г о л о с Е л - о

Я слухаю.

М а р і я

Повідай, скільки

Нам до Землі летіти залишилось?

Г о л о с Е л - о
Лишився рік польоту. Час земний.

С е л е н
Ну, вчула ж нотку радості?
Через хол стрімливо проходить Бортінженер.

Я н і н а
Ніколло!
Щось трапилось?

Б о р т і н ж е н е р
(не спиняючись)
Та ні, нічого, люба.
Над екраном наливається світлом «око» Ел-о.

Г о л о с Е л - о
Застком! Застком!

С е л е н
Я тут!

Г о л о с Е л - о
До командира!

С е л е н
Іду!

Я н і н а
(коли Селен виходить)
Щось трапилось. Я серцем чую
Тривогу. Ти не чуєш? Що ж, не дивно:
Дитина ще...

М а р і я
Дитина... В тридцять років...

Я н і н а

Це не роками міряється. Поки
Не завагітнієш, еством ти будеш
Дитиною. Ти все збагнеш, як плід
Обтяжить лоно... Всі тривоги світу
Тоді злетяться і обступлять серце.

М а р і я

Уже недовго ждять мені цієї
Вселенської тривоги: рік лишився.
Віднині рік. Мій славний, мій єдиний
Уже сто днів земних мене чекає,
З польоту повернувшись.

Я н і н а

Це чудово!

Та ждять йому ще цілий рік... п о л і т н и й!
Там, на Землі, минуть десятиліття,
Ти ж знаєш це, а тишишся... Він дідом
Старим тебе зустріне.

М а р і я

Ні, ми все це

Продумали. Я мала з ним летіти,
Як ти з Ніколло. Та в останні дні
Заміна сталася (була потреба),
І я до вас потрапила. Ми знали,
На скільки розлучаємось, і точно
Все полічили: на тринадцять років
За мене старший буде він. Не страшно.

Я н і н а

Ти так старанно це від нас ховала!
А я й не сумнівалася нітрохи,
Що Селен полонить тебе нарешті.
Признаюсь, часом думала: Марія

Навмисне з себе удає байдужу,
Щоб він жаркіше запалав. Та тільки
Куди жаркіше вже? А ти немовби
Й не помічавш.

М а р і я

Я йому сказала,—
Лише йому одному! — що у мене
Є наречений. Він давно це знає.

Я н і н а

І все одно ж...

М а р і я

І все одно настійно
Нагадує, освідчується, ніби
Щось може одмінитися...

Я н і н а

Я зараз

Уважно стежила за ним. Він чимось
Украй збентежений. Таким я досі
Його іще не бачила.

М а р і я

Я нині

Йому сказала, що на цім сеансі
Мій наречений буде.

Я н і н а

Ах, навіщо?

М а р і я

Щоб він не ждав того, чого не буде!

Я н і н а

Резонно нібито. Хоч, як подумать...

(Пауза).

Але чогось нема й нема сеансу.

Ел-о!

Г о л о с Е л - о

Я слухаю.

Я н і н а

Зв'язок з Землею

Налагоджено вже?

Входять Командир та Селен.

К о м а н д и р

А тут чекання

Сягнуло апогею... Я за тебе

Їй відповім, Ел-о. Та щонайперше

Я поздоровкаюсь. Та по-земному,

Як в давню-давню давнину вітались:

Добриденень вам у хату, рятівнице!

(Обнімає Яніну).

Ї вам, годувальнице!

(Обнімає Марію).

Радий, що знову

Із вами я.

М а р і я

З одужанням!

К о м а н д и р

Яніну

Вітай, Маріє, чарівницю нашу.

Лиш доторкнулась пальчиками злегка —
Й півсотні літ життя подарувала.

Я н і н а

Це безліч лікарів повсюдно роблять.

К о м а н д и р

І все одно — то диво що не раз!

Я н і н а

Але ж ви рано встали, командире.

С е л е н

Я говорив...

Я н і н а

Ну, син просив, мабуть,
Я ж наказати можу!

К о м а н д и р

Так позвало ж,

Позвало діло!

Входить одягнений у скафандр Б о р т і н ж е н е р.

Б о р т і н ж е н е р

Я готовий.

Я н і н а

Любий,

Це необхідно? Вкрай?

Б о р т і н ж е н е р

Антену збило.

Яніна

То є ж там робот.

Бортінженер

Робот вийшов з ладу.

Нічого небезпечного. Напевне,
Метеорит. Гляди, мікроскопічний,
А, бач, спромігся — миттю перемову
З Землею відмінив.

Марія

То в цім причина?

Бортінженер

Гадаю, в цім. Рушаю, командире.

(Виходить).

Командир

Ел-о!

Голос Ел-о

Я слухаю.

Командир

Сигнал Землі

Подай на третій в цьому холі.

На великому екрані, замість зображення зоряного неба,
проступає розмита, перебивана смугами пляма.

П'яту

Забортну камеру — сюди ж, на сьомий.

На одному з екранів з'являється зображення частини
корпусу космічного корабля.

Тепер уважна будь!

Г о л о с Е л - о

Людина в шлюзі.

(Після паузи).

Людина вийшла у відкритий космос.

К о м а н д и р

Я сотні раз це бачив, сам з півсотні
Разів ступав у цю розверзту прірву,
В німотну порожнечу, а й донині
Безсилий гамувати хвилювання.

На екрані, який показує корпус корабля, з'являється
Б о р т і н ж е н е р. Видно, як він, водячи потужним
пучком світла, оглядає механізм антени.

Ну, це нескора справа. Хай Ніколло
Працює там, а я тим часом хочу
Вам кілька слів сказати. В нас сьогодні
Відмітний день: останній рік польоту
Почав свій відлік нині. Щиросердо
Здоровлю всіх! Нехай не епохальний,
Але для нас — рубіж. Усякий вимір
Залежить від масштабу. Ми в своєму
Своє по праву місце посідаєм...
Колись в майбутньому — десь у двадцятім
Чи дальшому якимсь тисячолітті,
Коли здійсниться те, до чого доля
І нас в щасливу днину прилучила,
І за Молочну Путь полинуть наші
Планети-кораблі, хто нас згадає?
У праминулім віці хто розгледить
Наш корабель? Він їм здаватись буде
Малою бджілкою і щонайбільше
В них викличе розчулення, як нині
У нас — «Востоки» древні та «Союзы»...
Але сьогодні наша черга жити
І діяти. І ми живем і дієм.

Як бджілки? Хай, як бджілки. Споковвіку
Народи ставили собі за приклад
Бджолиний труд. Так все, усе вершилось
І на Землі, й на Місяці, й на Марсі.
Мільйони «бджіл» несли по крихті взятюк,
Щоб Розум кріпшав, ріс, багатшав, вищав.
І ми свою несе́м додому крихту.
Ми здобули її в нелегкій праці
І гордимось цим. Спасибі, друзі!

(Всі аплодують).

А як Ніколло наш?

Слідом за командиром всі повертають голови в бік екрану.

Я н і н а

Він — ніби бджілка
Над квіткою-антеною чаклує.

М а р і я

Видать, серйозне щось... А там, у Центрі,
Чекають і чекають. В нас хвилини,
А в них години йдуть...

С е л е н
(про себе)

Так... Там че-ка-ють...

(До командира).

Мені, мабуть, у рубці треба бути.

(Виходить).

СЦЕНА ДРУГА

Центральна рубка корабля. Ряди приладів; дисплеї в рухливими схемами, потоками цифр. На стінах численні різновеликі екрани.

С е л е н

Як жде вона! Немислимо, як жде!
Я звідав силу спраги. Це — не спрага.
Й не голод, ні! То — наслання, безумство.
Їх замалим парсеки розділяли,
У часі — мало не земні століття,
А глянь: вона із ним, вона — при ньому!
Безумство. Так, безумство!.. Але слухай,
І я ж... і я, виходить, збожеволів?
Чого я домагаюсь так уперто?
Чому Марія? Лиш одна Марія?

Нервовим рухом вмикає екран, на якому майже у натуральну величину проступає хол, де залишилися Командир, Марія та Яніна. Вони — там — говорять між собою, тут звук вимкнуто.
Селен довго дивиться на Марію.

Одна Марія... Всюди, скрізь Марія...
Я неохоче згодився летіти
В цей рейс із батьком, а її побачив,
І стало враз палити нетерпіння:
Скоріш, скоріш! З'явився страх, що можуть
Узяти іншого й мене відставить,
А як я день прожив би без Марії?!

(Пауза).

...Ти хвалишся вершинами, яких ти
Сягнуло, велемудре людство... Справді,
Не Місяць вже, не Марс, ти на Титані
Міста воздвигло й невиситимо далі —
У Всесвіт рвешся, й в цім твоє величчя.
Та як, скажи, — ти ж стільки, стільки знаєш! —

Як запалити серце, що байдуже
Побіля тебе б'ється? Чи людина
Насправді всемогутня, коли в неї
Немає в світі влади над усім?

*(По паузі вмикає екран, на якому видно,
як працює Бортінженер).*

Ніколло, що з антеною лучилось?

Б о р т і н ж е н е р
(з екрана)

Метеоритом відхилило вістря.

С е л е н

А робот чом не спрацював?

Б о р т і н ж е н е р
Не знаю.

Закінчу спершу з цим.

С е л е н

Що ж, хай щастить!

(Вимикає екран).

Нехай щастить... А пощастить Марії,
Ти їй готуєш свято...

*(Якийсь час замислено дивиться на те,
що діється в холі, тоді вмикає звук).*

Я н і н а

(З екрана, як згодом і інші).

Не згадаю,

Давно вже збилася... Там зараз осінь?
Весна?

К о м а н д и р

Ну й дивина! Невже забула?!
Всі пори року там, на нашій кульці,
Панують водночас!

Я н і н а

Уклінно вдячна!

Але, учителю, я не про кульку,
Я — про поля над Віслою, про світле
Зелене місто над Дніпром, у котрім
Була я перед рейсом. У Марії
Прекрасне житло там, на триста п'ятім —
В підхмар'ї — поверсі. У ясні ночі —
Пригадуєш, Маріє? — ми «звикали»
До того, як пливтимем між зірками.

*(Марія мовчить, прикута зором до екрана,
на якому видно поглинутого роботою
Бортінженера).*

Маріє, що ти бачиш там?

(Бере її за руку).

Маріє!

С е л е н

Докличешся... Не тут тепер Марія!

(Вимикає звук).

Чому метеорит не трапивсь більший?
Тоді б Ніколло тиждень а чи й місяць
Там чаклував... А то — хвилина-друга,
І на екрані з'являться знайомі
Земні ландшафти... В батька на обличчі
Таке блаженство!.. А Марія мовби
Й не дихає... Утілене чекання!

(Підходить до екрана).

Моя Марія... Тут вона — моя!
Захочу, й вільно можу доторкнутись
До вихорця на шиї, можу навіть
Поцілувати палко...

(Доторкається пальцями до її губ).

в потойбічні

Холодні губи...

(Пауза).

Що мене чекає,
Коли долетимо? Найперш — самотність,
Гірка самотність на веселопумній
Колисці людства... Ось вона зіходить.

На екрані, що в холі, дедалі виразніш проступає
земний ландшафт. Командир, Марія та Яніна схоплюються
в міськ. Невдовзі на тлі пейзажу з'являється обличчя
літнього чоловіка.

Це він — такий? Хоча... Вона спокійна.
Так, так... То повідомлення для батька.
Він посміхається... Дізнаюсь потім.
А зараз — хай без звуку. Хай без звуку...

Тим часом на екрані з'являється інше чоловіче лице.
Марія рвучко подається вперед.

Так ось який він... Гарний. Що тут скажеш?
І молодий... Хвилюється. А в зорі
Мов запитання... Чи, дивись, — провина?..
А що, як він вже одруживсь і зараз
Прийшов сказати їй — «прости»? Чого я
Не слухаю цього? Це ж треба знати!

(Вмикає звук).

Г о л о с Ч о л о в і к а

(з екрана)

Усе, все жде тебе, Марійко, чуєш?
Дніпро, сади, будинок твій, — весь Київ.

Куди не йду, одне зусюди чую:
Коли повернеться, коли, коли?
Про себе не кажу вже. Це ти знаєш.
І — все, вмовкаю, бо скоріше хочу
Почути голос твій!

М а р і я

Ах, любий, любий!

Поволі — як на нашу давню спрагу —
Долають хвилі відстань поміж нами,
Й нешвидко голос мій долине звідси.
Я засміюся тут, а в тебе туга
В очах коли розтане? Я заплачу,
А ти — бо сміх мій дійде — засмієшся...
Скоріш би вже, скоріше! Я й не знала,
Яке то щастя говорити зблизька,
Щоб очі в очі, губи в губи, подих —
У подих... Та вже скоро! Рік віднині.
Не місяці, не дні — лічу секунди!

І враз, водночас з могутнім ударом, що стрясає корабель,
зривається зображення з екрана й гасне світло;
розлягається громохкий гул. Коли він стихає,
темряву «прокльовує» аварійний світильник;
упівсили починає світитися екран, проте людей
в кадрі не видно.

Г о л о с Я н і н и

Я тяжко впала на живіт, Маріє...

Г о л о с М а р і ї

(не відразу)

Чому так темно? Гримнуло і з ніг,
Мов ураганом, збило... Яню, де ти?

Г о л о с Я н і н и

Я тяжко впала на живіт... Дитину
Коли б не вбила я...

Г о л о с М а р і ї
Та що ти! Що ти!
Я зараз підійду.

Г о л о с Я н і н и
Який нестерпний
У крижах біль! Невже пологи?

Г о л о с К о м а н д и р а
Хто тут?
Ви всі живі?

Г о л о с М а р і ї
Що сталось, командире?

Г о л о с К о м а н д и р а
Ел-о!

На темній стіні наливається світлом «око» Ел-о.

Г о л о с Е л - о
Я слухаю.

Г о л о с К о м а н д и р а
Ввімкни систему
«Зет-нуль чотири-біс». Дубляж суцільний.

В рубці (і холі, що його показує екран) знов спалахує світло. Люди й меблі в обох приміщеннях мало не приплющені до лівої стіни. В рубці, на пілозі, застиг у неприємній Селен; в холі Марія, поволі підвівшись, підходить до Яніни, котра нерухомо лежить долілиць. На екрані, який показує частину корпусу корабля, Бортінженера не видно.

К о м а н д и р
(З екрана, як згодом і Марія та Яніна).
Ел-о!

Г о л о с Е л - о
Я слухаю.

К о м а н д и р
Забортне світло
На максимальну дальність проти курсу!
Туди ж забортні камери усі.

Г о л о с Е л - о
Не треба, командире, фал...

К о м а н д и р
Замовкни!
*(Перехопивши стривожений погляд Марії,
киває в бік Яніни і прикладає палець
до губ).*

Я н і н а
(до Марії)
Переверни на спину. Нестерпучий
У крижах біль. І вище... Перебило
Хребет, чи що? Чужими стали ноги...
А де Ніколло? Він ще не вернувся?

К о м а н д и р
(не відразу)
Ніколло?.. Він у шлюзі... Скоро зайде.
(До Марії).

Давай удвох. Ну, ну, отак... Ще трішки...

М а р і я
Це ж біль який! Зомліла... Що, як справді
Хребет їй перебило?

Яніна
(*прийшовши до тьми*)

Командире,
Це не для вас... Зворушена, та тільки...
Ми тут, з Марією... Я ж наче й лікар...

Командир
А може, все ж? Дивись... Я буду в рубці.

Яніна
Якщо ми на екрані там, то вимкніть.

Командир відходить; він іде до краю кадру, виходить з нього, а за хвилину з'являється в рубці. Вимкнувши екран, який досі показував хол, нахилиється над Селеном.

Командир
Забився, сину? Глянь, свідомість втратив.

Селен
(*опригожувши*)
Марія де? Яніна?

Командир
Там, у холі.
Вони живі. Живі!

Селен
Що ж сталося, батьку?
Невже-таки потік? То що ж локатор?

Командир
Немислимо, щоб з головним воднораз
Дублери всі! Хоча... Про це пізніш.
Ти можеш встати? То зведися, сину,
Й схилимо голови.

С е л е н
Ніколло?!

К о м а н д и р
Фал не втримав.

(Пауза).

А він живий ще... Й житиме, допоки
Скінчиться кисень. Сам один. У чорній
Безмовній порожнечі. В безнадії
Ждучи кінця. Стократно люта смерть.

(З хвилину обидва стоять, схиливши голови).

Прощай, Ніколло! Й вибач,— горювати
Нема коли. Ми ще ж не знаєм навіть,
Що сталося... Гляди, й на Центропульті
Щось вийшло з ладу...

Сівши за пульт, командир якийсь час «опитує» прилади, зчитує інформацію з дисплеїв; затим нараз мовби кам'яніє.

С е л е н
(по паузі)

Ну? Ну, що, кажи!
Чого мовчиш? Не муч!

К о м а н д и р
Зажди, непросто
Це й вимовити навіть... Бо спонтанно
Відпрацювала головна рупійна.
Розбіжність тридцять градусів. Пального ж
На незначну корекцію лишилось...

С е л е н
Так ми ж... Нас віднесе назавше в безвість!

К о м а н д и р
(у глибокій задумі)

Назавше... В безвість... Може, не назавше,
Та від Землі нас віднесе далеко.

(Знов якийсь час «опигує» прилади).

Помога від Землі нам найраніше
Надійде тільки через чверть століття.
А потім стільки ж до Землі летіти...

(Пауза).

В бою зійшлися Простір проти Часу.
Два велетні, а ми, малі, між ними...

(Пауза).

Неправий був філософ старожитній,
Який втішав людей, що Час — єдине,
Що їм належить. Бажане, жадане
З наївності назвав він дійсним; мрію
Оголосив явою... Час — останнє,
З чим людство буде битися й потому,
Як все йому підкориться. Він здасться
Лише тоді, коли нащадки наші
Самі, с а м і творити Час навчаться.
Яке тисячоліття це побачить?

А зараз — мить, і вирвано з життя в нас
Не день, не рік, не десять — півстоліття.
А в нас ні захистку, ні оборони.
Що можемо виставити, крім терпіння
Та мужності, й готовності до всього?

Пойнята жахом, вбігає М а р і я, пригортаючи до грудей
малятко в сповитку.

М а р і я
(крізь плач)

Яніна... там...

СЦЕНА ТРЕТЯ

Той же хол, що й в першій сцені.

Марія втомлено напівлежить у кріслі.
Навшпиньках увиходить Командирі, побачивши,
що вона дримає, зупиняється, готовий повернути назад.

Марія

Навіщо ви навшпиньках, я не сплю.

Командир

Мені здалось... Та спершу — як там Землик?

Марія

Йому вже краще. Яня ніби знала,
Що хтось хазяйнуватиме без неї
В її медичнім царстві. Написала
Такі інструкції! Невіглас повний
В них розбереться й знайде що потрібно.

Командир

Вона, я думаю, в душі боялась
Пологів: лікаря ж нема, крім неї.
А раптом щось не так... Хто допоможе?

Марія

Ніхто й не допоміг...

(Пауза).

А Землик, вставши,
Защебетав. Всі тести твердо в нормі.
І — з ліжка проситься, таки ж набридло.
Пустила з Селеном у Ботанічний
Відсік. Що не кажіть, дитині треба
Рослинним духом дихати цілющим.
Родись він на Землі, його б у справжній

Водили Ботанічний, а у нас тут...
Але й за це спасибі.

К о м а н д и р
Ще й яке!
Ми зараз глянем, що вони там роблять.
Ел-о!

Г о л о с Е л - о
Я слухаю.

К о м а н д и р
Збав силу звуку,
Бо, може, Землик спить. Дай панораму
БВ. Поглянь, де Землик, Селен.

На екрані з'являються густі зелені зарості.
Камера панорамує їх. На деяких кущах гілки прогнулись
під вагою плодів. Нарешті в кадрі опиняються Селен
і п'ятирічний Землик.

Землик!

(До Марії).

Два дні, а як змарнів!
(Уголос).

Чи не пора нам
У ліжечко? Диви, й не чує!.. Хитрий!

С е л е н
(з екрана)
Я вже по-всякому просив... Не хоче.

М а р і я
Ще півгодини, Селене, не більше.
(Екран вимикається).

К о м а н д и р
(*пильно глянувши на Марію*)

Змарніла ти, Маріє... Я знедавна
Помітив це: ти ніби потай чимось
Караєшся. Ще Землик був здоровий,
А ти приходила з БВ немовби
Пригнічена... Чи не з утоми? Справді,
Й своя робота, й Землик... Може, треба,
Щоб Селен більш тобі допомагав?

М а р і я
Він помагає. Та ще так уміло!
Хто б міг подумати?

К о м а н д и р
Хто б міг... Спасибі.
Приємно батькові й воднораз гірко:
Вже Селену своїх малят водити
Давно пора. Як і тобі, до речі...
Та ось же...

М а р і я
Що про це! З правіку лихо
Не через двері йде... А чим караюсь,
Збиралась я сама вам розповісти,
Як досліду одержу результати.

К о м а н д и р
Це ж як? На кораблі проводять дослід,
Ховаючись із ним від командира?

М а р і я
Не відкручусь: ховалась. Я воліла б
Ніколи вам цього не говорити.

К о м а н д и р
Ти щось загрозливе на оці маєш?

М а р і я
(не відразу)

На жаль, загрозливе. Якби ж звичайне!
Ще невиразні, але є симптоми
Старіння коренів у хлібовидних.

К о м а н д и р
І це спричиниться до... Ну, не крийся.

М а р і я
Якщо підтвердиться моя підозра,
Рятівники... в живих нас не застануть.

К о м а н д и р
А чимось те коріння підживити?

М а р і я
Я те й роблю щодня. Та двадцять років —
Дистанція велика. Ми'ретьельно
З Ел-о підраховали все, що маєм:
Сумарну генераторів потужність —
Білкових, вуглеводних, біомаси;
Регенераторів можливий внесок,
Сировину, ефект ЖС-брикетів,
І, звісно, щонайперш спрогнозували
Врожай, що дасть БВ. Без хлібовидних
Ми, й зменшивши гранично раціони,
Не зможем двадцять років продержатись.

К о м а н д и р
(після паузи)
Старіння коренів... Одвічний іспит,
Який життя тримає перед Часом.
Старіння й смерть. Мільярди поколінь
На цей рубіж виходили, і кожне
Плекало спраглу мрію — хоч притримать

Цей неупинний хід. А чим? А як?
Людина тільки жолоб, через котрий
Перетікає Час. Те ж саме й корінь.
Ми — тимчасові русла, перебіжна
І необов'язкова форма Часу,
А форма... як вона відмінить зміст?

М а р і я

Так... форма — тільки форма... У природі
Є довговічне, вічного ж немає.
Пилок, насіння — й ті втрачають силу,
Хоч в них ресурс закладено гігантський.
Коріння ж, а тим паче хлібовидних,
Старіє і — всихає. Так, це вірно:
Й коріння й ми — все тимчасове; значить, —
Із цим змиритись треба...

К о м а н д и р

Я такого

Не говорив тобі. Зирнути в прірву
Не означає готовності покірно
Плигнути в неї. Треба знати, що там,
І відстань бачити, аби тверезо
Все звірити і зважити...

(Пауза).

Печальну

Ти новину повідала, Маріє,
Печальну, що й казати. Та результатів
Ще ж нема? Підтвердиться підозра,
В Землі спитаєм: там пройшли століття,
Відколи ми в путі, тож, певне, вчені
Нових надбали знань та щось істотне
Й підкажуть нам! Ні, рано побиватись,
Маріє, чуєш!

М а р і я

Чую, командире.

Як легко з вами! Я, признатись, духом
Вже підупала, а ось вам відкрилась...

К о м а н д и р

І вгору дух? Ну, що ж, радий! Прекрасно!
Твій настрій — тон життя на кораблі.
І не лише тому, що нас годуєш.
Ти — мати Земликові. Як без тебе
Ми підняли б його?! Та й нам, урешті,
І нам із Селеном ти — мати. Отже,
Тримайсь, Маріє!

(Пауза).

Я лише... Ти вибач,
Та з цим... Нікому більш не відкривайся.
Ну... тобто Селену об тім пі слова.
Я, коли б міг, Маріє, то й від тебе
Подалі заховав би цю тривогу.
Та я безсилий тут. На жаль, безсилий...

(Виходить).

М а р і я

Усе прекрасно! А проте хай Селен
Про це не знає... Втім, на те ж він батько!..

С е л е н

(з'явившись на екрані)

От добре, ти ще в холі. Я на хвилику
Зайду, якщо дозволиш. Землик щойно
Заснув; я ось поклав його у ліжку.

М а р і я

І роздягнув?

С е л е н
Аякже!

М а р і я
Йди. Чекаю.
(*Екран гасне*).

Так довго, неймовірно довго досі
Тягнувся час у клопотах, в роботі.
А зараз — аж не вірю — раптом подив
Узяв мене: невже п'ять літ минуло?
Так... Селен — що тут скажеш? —
здержав слово.

За всі роки і натяком ні разу
Не нагадав, не доторкнувсь до болю.
А нині... Що ж, сьогодні закінчився
Той строк, що я поставила кордоном;
Відпала заборона. Але що я
Скажу йому?

(*До Селена, який входить*).

Що, Селене, не просто
Тепер приспати Землика?

С е л е н
Уже він,
Вважай, дорослий. Все йому цікаве —
Розпитує, допитується. Мабуть,
Пора про навчання його подумать:
Йому сьогодні рівно п'ять.

М а р і я
Довіку
Навпіл з печаллю буде в нього радість
У день народження.

С е л е н

Ніде на світі

Ні радості немає, ні печалі
У чистім вигляді. Як їх розділиш,
Як роз'єднавш, коли сам початок
(Всього, всього, що лиш початок має!)
Є першим кроком до кінця?

М а р і я

Печальна

То істина, і ми в віках не перші
Її збагнули... Звіддалік, одначе,
Вона нам не болить: таке щось — в міру
Й гірке, й байдуже. Ось як нас торкнеться,
Тоді...

С е л е н

Й тоді усе від нас залежить.
Чуття, що від мети відволікають,—
В кулак сталевий, і...

М а р і я

І той кулак —

У груди замість серця?

С е л е н

Ні, Марійко.

М а р і я

Марія, Селене, лише — Марія.
Життя не зна повторів. Той... Ти вибач,
Той, котрий звав мене отак, далеко...
Коли повернемось, його не буде?
Ну, що ж... Я, може, зараз вже вдова.
Хіба що людство... там... вже осягнуло
Секрет безсмертя... Ти всміхнувся сумно...

С е л е н

Чого ж, я вірю; сказано ж: немає
На світі недосяжних мет.

М а р і я

Впізнала!

І нас колись цього навчали в школі.

С е л е н

А ти не згодна з тим?

М а р і я

Я більш ніж згодна! —

Я марю цим. Ти ж бачиш — я охоче
У той же гріх впадаю, що й фантасти
Минулого. У другому, та навіть
У третьому тисячолітті в книгах
Нас, нинішніх, всуціль чарівниками,
Всеможними богами малювали.
А ми... Це так, ми більш за них умієм,
Ми більше знаємо. Та перед нами
Така ж, як і при них, коли не вища,
Гора незнаного; й провалля, й хащі
Тепер ще нездійсненного чигають
На нас, як і на них тоді чигали.
А ще... То плоттю ми такі ж і кров'ю,
Й так само, як і їм, нам крають серце
І жаль, і страх, і біль; і сміх такий же
У нас, як в них, і сльози... Сльози теж...
Ні, я вертаюся з висот казкових.
У дійсність. У свою печаль. У вдови.

С е л е н

Що вдієш тут? Хто в силі відмінити
Закон?

(Пауза).

Одначе на Землі ж, буває,
Виходять заміж вдови...

М а р і я

Там я, може,
І вийду, Селене, за приклад взявши
Якусь вдовичку-ягідку земну.

С е л е н

Збагнув: це жарт; хоч привід не для жарту.

М а р і я

Як сміх крізь сльози, є і жарт крізь сльози.

С е л е н

(з раптовою рішучістю)

А я не жартома скажу: готовий
Чекати, поки ступимо на Землю.

М а р і я

Ти справді це не жартома? Цікаво!
А я... для жарту все-таки питаю:
По скільки ж буде нам?

С е л е н

У кожному разі
Не більш, як дев'яносто. Та чи важко
Омолодитись?

М а р і я

Тілом. А душею?

С е л е н

Душа — то давня вигадка. Я згоден —
Красива вигадка.

М а р і я

Душа — це пам'ять,

Це те, що шар за шаром відкладалось
Впродовж років. Ці поклади (потужність
Та вміст шарів) урешті й визначають
Людини справжній вік... Як юне тіло
З цим вантажем, якого не покинеш
(Бо як же ти відмовишся від себе,
Від того, що було?), як юне тіло
З тим вантажем важеним уживеться?
Це — для Ел-о; одній Ел-о не штука
Омолодитися, тому що в л а с н и х,
С в о ї х в машини спогадів немає.

С е л е н

Не всі так думають.

М а р і я

У тому й щастя;

Твоє принаймні, Селене.

С е л е н

Без тебе

Не буде в мене щастя, ні, не буде.

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Центральна рубка корабля. З е м л и к (йому вже
років п'ятнадцять) розв'язує задачу на ЕОМ.
К о м а н д и р, сидючи біля нього, стежить за потоком
чисел та знаків на дисплеї.

К о м а н д и р

Чудово, хлопчику! Все чітко, точно...
Цей розділ ти засвоїв.

Землик

Але, діду,
Ти знов забув... Мені уже п'ятнадцять,
А ти усе на мене — хлопчик.

Командир

Правда,
Ти вже дорослий, хлопчику. Ой, вибач,
Дай час, я звикну. Думаєш, це просто?
Ти так повільно ріс! А я ж задумав
Тобі, тобі — кому ж іще? — у спадок
Все передать, що знаю... Ти чимало
Вже перейняв... Але в Дороги Знань
Кінця нема, і треба що не днина
Іти та йти по ній, невтомно йти...

Землик

А ти, дивлюсь, стомився, діду. Правда ж?

Командир

У цю хвилину й справді. Так що зробим
Перерву. Погуляй в БВ. Я згодом
Гукну тебе. Чи прийдеш сам...

Землик

Гаразд.

(Виходить).

Ввімкнувши лабораторію БВ, Командир якийсь час
мовчки дивиться на екран, де видно схилену
над приладом Марію.

Командир

Маріє, вибач, я на мить єдину.
Ти, може, маєш новину для мене?

Марія
(з екрана)

Ще не менш години, командире.

Командир

Що ж, хай щастить тобі і нам усім.

(Вимикає екран).

Отож... Вже чи не зайва, та — рішуча
Остання проба. Знову сподівання
Покликало на змаги безнадію.
Знов — хтозна вкотре? — все на терезах:
Є зрушення чи ні? Пішло на краще,
Чи, як раніш, старіння наростає?
Десятий тур порад за десять років.
Не поскупилася Земля — потоки
Рекомендацій слала раз за разом;
Та поки що намарно все — старіння
Не припиняється. Вже є чимало
Засохлих лоз; щоурожай — все менші
Плоди на лозах... Що ж, сказати чесно,
То довгих, мов століття, десять років
Я мав на роздуми і все неквапом
Обміркував та зважив. І про себе
На кожен з двох випадків остаточну
Зложив програму дій.

Землик
(входить)

Чогось, дідуноу,
Не хочеться гулять. Марія каже,
Що дуже зайнята, а сновигати
Самому по БВ нема охоти.

К о м а н д и р

То згоден працювати без перерви?
Я — залюбки! Ми ж нині приступаєм
До астронавігації!

З е м л и к

Дідуню,

А можна, я тебе про інше спершу
Спитаю? Я учора в інфотеці
На стародавній відеінф натрапив —
Жахний, а в сутності незрозумілий.
Він звався «Хіросіма», й в тексті часто
Звучало слово «бомба» а чи «бонда»
(Спитав Ел-о, вона цих слів не знає).
Збагнув, що Хіросіма — назва міста,
В яким була пожежа й де багато
Людей згоріло, Та незвично атом
Там згадувався: ніби він — причина
Тії трагедії...

К о м а н д и р

На жаль, це правда.
Наш добрий атом, наш невтомний атом
Був зброєю колись. Та ще якою!

З е м л и к

Коли ж це все було? Давно, напевне?

К о м а н д и р

Давно, в двадцятім віці.

С е л е н
(входить)

Не причулось?
Ти про двадцятий вік сказав щось, батьку?

(До Землика).

Наш дід в цей вік закоханий. Він може
Й добу, і дві не спать — його хвалити.

К о м а н д и р

Дорослий наче вже, а не навчився
Не поспішать, в чиюсь розмову встрявши.

С е л е н
(весело)

Ти більше його не любиш?

К о м а н д и р

Я давно вже
Тебе у добрім гуморі не бачив.
Радий за тебе.

С е л е н
Нібито не видно

Причин для цього, та радій, будь ласка.
А щодо того віку...

К о м а н д и р

Я не вмію

Про нього легковажно говорити —
У нім коріння наше. В пам'ять людства
Він увійшов під безліччю імен:
Залізний, зламний, атомний, космічний,
І ще, і ще... І в давнину з них кожне
До нього пасувало. Та найперше
То вік — фундамент. Вся будівля світу —
Я про сучасний говорю — на ньому,
На ньому виростала.

С е л е н

Але сам він

Ледь-ледь не знищив людство все і Землю

Укупі з ним. Це ж увійшло в аннали!
Двадцятий накопичив гори зброї,
Яка могла б стократно (чи не досить?)
Планету всю на порох обернути.
Двадцятий, ніби те дитя безпечне,
Черпав копалини, нещадно нищив
Ліси й чорнозем, луки і озера,
Лише про власні дбаючи потреби.
А вибухи реакторів? А хмари
Димів ядучих в небі? А потоки
Технологічних залишків, що вбивчо
Річки, моря й людей (людей!) труїли?!

К о м а н д и р

Все так, не заперечую. Та будьмо ж
І справедливі, Селене, до нього.
Не інший, а двадцятий вік уперше
Забив об тім тривогу; хай запізно,
Але забив, оспалу совість людства
Щосил будить завзявшись. І домігся,
Домігся врешті-решт, що стався злам!
У всіх віків ми вчилися, та в нього
Найбільш, я певен, бо в двадцятім віці
Уперше пересвідчилися люди,
Що перед спільним чином нездоланих
Немає перепон. Так стався Жовтень,
Коли народів здвиг, здобувши владу,
Утвердив лад, що світить нам донині.
Так сталося й наприкінці століття,
Коли вселюдський страх за долю світу
З'єднав усіх землян і гнів їх правий
Спинив, знешкодив тих, що наживались
На виробництві атомної зброї.

З е м л и к

Тієї, що спалила Хіросіму?

К о м а н д и р

Тієї, Землику, і ще незмірно
Страшнішої; правдиво Селен мовив:
Вона усе живе на всій планеті
Спалить могла за лічені хвилини.
Та знищили її! І розпочав це
Двадцятий, честь йому й хвала! Без нього
Чи світ би постарішав на ці довгі
Тисячоліття, що лежать між нами?
Та й інші біди розглядив двадцятий
І взявся їх бороть. Було непросто
Здолать інерцію брання в планети
Того, що нібито давалось даром.
А ще ж не тільки брали — убивали!
З пожадливості (та й з нерозуміння)
Виробники й природу довкруг себе,
Й самих себе вбивали... Та в двадцятім —
Цього ніхто у нього не відніме —
Науку екологію на рівень
Найвищих міждержавних справ знесли.
Саме це слово — мов набат немовчний —
У всіх на світі мовах зазвучало.

С е л е н

Ти так захоплено про це говориш,
Немовби всі тривоги й біди світу
Двадцятий вік залагодив, а потім
Вже не було проблем.

К о м а н д и р

Проблеми завше
Були і будуть; людство ані днини
Ще не жило без клопоту й турбот.
До речі, з них чимало й нам «підкинув»
Той дивовижний вік. Потрібен приклад?

Так ось — початок нашому польоту,
По суті, той же вік поклав — двадцятий!

С е л е н

І тут двадцятий! Ні, це, певне, правда,—
Він був рубіжний, зламний, як ти кажеш;
Двадцятий розщепив уперше атом,
Двадцятий подолав земне тяжіння
І кинув перший корабель у космос...
То чи цього для слави ще не досить?
Чи є потреба позичать для нього
Уявні доблесті?

К о м а н д и р

В двадцятім віці,
В двадцятім, Селене, уперше вчені
Дізналися, що сонце в нас не вічне.

С е л е н

І вік спрогнозували?

К о м а н д и р

Досить точно,
Як на тодішній рівень знань.

С е л е н

І це їх
Збентежило?

К о м а н д и р

Звичайно. Та ще й як!
Бо хай там лік і на мільярди років,
Життя й Землі, і Розуму конечне!
Тоді і спалахнула вперше мрія
Про кораблі-планети, що полинуть,
Населені людьми, шукати інші
Сонця у Всесвіті.

С е л е н

Тоді? Не вірю!

При іграшкових кораблях тодішніх?
Ну, що могли вони?

К о м а н д и р

А ми вже можем

Оті планети-кораблі послати?
Вже й Місяць заселивши, й Марс, і навіть
Титан далекий, ми сьогодні м о ж е м?
Вони — задумали. Нам честь дісталась
Розвідниками бути. Це — початок!
Мільйони літ минуть, як не мільярди,
Допоки мрія — розселити Розум —
Утілиться у кораблі-планети,
Й тоді у нас перед двадцятим віком
Не буде переваг.

С е л е н

І знов двадцятій

Вгорі! Вони — тоді — й не уявляли,
Який у них упертий оборонець
Об'явиться в віках.

К о м а н д и р

Вони не знали

Й того, який нещадний критик їхній
Народиться від нього.

С е л е н

Не дивуйся,

Я хочу їх збагнути. Ти роками
Цей вік студіював, я знаю. В мене ж
Нема таких можливостей. Та й сам же
Ти вчив мене, і Земликові кажеш:

Щоб впевнитись, найперш засумнівайся.
Я й сумніваюся. Сказати точніше,
Волю їх приймати у масштабі
Один до одного — без перебільшень.

К о м а н д и р

Прекрасний намір.

С е л е н

Хоч не дуже й вдячний?

Мене, скажімо, здавна дивували
Ті пошесті, що під завісу віку
Перекотились по Землі, — ненатла
Жадоба накопичення речей
Та непомірний потяг до комфорту
І тут же, поряд, — неохайні хіпі,
Безглуздя панків, що людську подобу
Охоче на тваринну поміняли...
Світ оглушила музика дикунська;
Безжурність, інфантильність, бездуховність,
Немов проказа, ширились і врешті
Злились у гіпокогію...

З е м л и к

А що це?

С е л е н

Така хвороба, звана по латині.
Ну, малодумання, якщо дослівно.

К о м а н д и р

Так, гіпокогія.. Але ж відомо:
Її первопричина — епохальні
Здобутки техніки, науки. Вічна
І неминуча суперечність: тіні
Не тьма породжує, а сильне світло...

Ти сам на щось подібне перехворів.
Я й досі з сміхом згадую: в дитинстві
Зарозумілість технократа часто
В твоїх словах і вчинках прозирала.

С е л е н

Можливо, й так. Але я був хлопчиськом,
Що ріс на Місяці, де надовкола
Все з р о б л е н е, все ш т у ч н е, де рука
Лиш опір кнопки, клавіша долає.
Там мимоволі станеш технократом,
Тим більш як ти дитина.

К о м а н д и р

Так же само

І на Землі було; хіба що тільки
Не хлопчачки — дорослі мужі часто
Впадали в ейфорію: «Все досяжне!»
Тим часом жить ставало й справді легше:
Машини на свої рамена брали
Все більше й більш роботи... Вже до праці
Не підлітками, як раніш, ставали,
А маючи за двадцять, бо — навіщо?
Зарібком клопоталися батьки.
Ніхто не кинувсь до пори, що надто
Легким зробивсь вантаж буття на плечах,
Що вільний час, немов потоп, нахлинув.
А з вільним часом — як його багато —
Не просто впоратись: він вимагає
Культури, підготовленості...

С е л е н

Врешті

І точних викладок та підрахунків,
Бо йдеться про складний енергетичний
Баланс в людському організмі.

Командир

Звіку

В людини час — то друг, то лютий ворог;
Та надмір вільного — це враг завжди,
Коли його не вмієш користати.
Отут і поживилося міщанство
(Так звалася тоді духовна ницість);
Отут за тою дикістю, про котру
Ти говорив, така пішла навала,
Що забавками стали проти неї
Здаватися крикливі одяганки
Химерних кроїв, несмак надпотужних
Підсилювачів і до них подібні
Пліщини гнилизни, з яких ця твань
Колись розпочиналась... Безшабашна
З неробством побраталася безпечність
І витворили безголов'я — сите
І до нуля інертне животіння,
Коли думок і геть не треба. (Отже,
Не гіпо — нуль о ког і я уже!)
Бо нащо, справді, думать? Є десь вчені,
Є інженери, — хай мудрують, творять.
Самому йти учитися? Смієшся!
Трапляються поодинокі дурні,
Що згодні вік — не вік, а довгі роки
Коріти над нудотою тією,
А нам не треба! Й в нас нема потреби:
Кругом заводи, де людина й пальцем
До кнопки не торкається... В квартирі
Комп'ютер постіль прибере, посмажить
Яєшню з салом, підбере краватку
Під колір гудзиків або шнурків...
Не нам судити — пізно а чи рано,
Але прийшло прозріння.
Рух мільйонів
Назвав себе: Самодіяльне людство!

Селен

Я десь читав про це.

Командир

Ще б пак! Подія
Рубіжна, коли хочеш — епохальна!
Для праці створена людина. Довгі
Тисячоліття нею, тільки нею
Трималася вона. І — збунтувалось
Людське єство, і зажадало твердо
Поставити межу, аби Людина
Не щезла серед витворів своїх.
Машина — то слухняна помічниця,
Яка прискорить і полегшить працю,
А не владарка, що тобі закони
Прописує й диктує, а не нянька,
Яка за тебе і дітей народить!
У космос — на машині, в жаркі товщі
Земної кулі, Марса — на машині!
Та роботи, які підносять капці?
Які дитині носа витирають?!На всю планету гучно пролунало:
Опам'ятайся, остережись, людино,
І знов с о б о ю стань, та знов на руки
Своє дитя візьми, як споконвіку;
Ногами знов навчись ходити; заступ
Візьми до рук і біля дому грядку
Скопай, як сотні сотень літ до тебе,
З долоні власної насіння в неї
Посій і вирости собі здоров'я!..
Ти, Селене, хоч на Землі й недовго
Побув, але ж помітив, як любовно
Укохана вона, і ти, дитино,
Побачиш це, коли не неї ступиш.
Ти ж бо землянин, Землику!

Землик

А може,
За ті століття, котрі там минули,
Знов за старе взялись?

Командир

Ніколи людство
Смертельних не повторить помилок —
Ні зброї, ні ядучих хмарищ диму,
Ні, звісна річ, безділля не застанем!

Марія
(входить)

Про щось цікаве, видно, йшлось.. Такі ви
Схвильовані усі...

Землик

Авжеж цікаве!

Командир

Я захопивсь. А ти... А ти, Маріє,
Дивлюся,— невесела... Невесела?

Марія ледь помітно, щоб того не завважив Селен,
заперечливо хитає головою.

Ну, що ж, відкладемо урок... Тим паче,
Що я стомився... Вже старий... Старіння —
Видимий слід невидимого Часу
В живій матерії.

Селен

Про що ти, батьку?

Командир

Ти ж чув — про час, про старість, про старіння...
Піду, мабуть...

*(Ніби жартома поплескавши сина по плечу,
нараз рвучко обнімає його. Затим водночас лівою
і правою обнімає й міцно притискає до грудей
Марію й Землика).*

Ну от... Яка вже сила
В руках старечих?

Землик

Вигадав — старечих!

Марія

Не візьме старість вас!

Командир

Ну, я піду...

(Виходить).

Селен

Така різка, без переходу, зміна...
Аж дивно... Бо прийшла на згадку старість?
З яким він болем це сказав: «Старіння —
Видимий слід невидимого Часу
В живій матерії...»

Землик

А я постійно

Лічу, лічу... Як довго ще летіти!
Вам добре — ви ступали по Землі,
Ви бачили живими ті картини,
Які я в відеінфах роздивляюсь.
Малим я вас питав, чому дерева
Погойдуються, чом тремтять травинки?
А ви мені казали: це од вітру.
А що то значить — вітер? Я дивився,
Як він (напевне ж, він!), немов півкулі,

На хлопцях сорочини напинає,
Як смішно дітям кучері куйовдить,
І заздри́в їм: мабу́ть же, вітер пахне!
А як? А чим?

Г о л о с Е л - о

Увага! Я вмикаю

В Центральній рубці головний екран.

На екрані з'являється одягнений у скафандр К о м а н д и р.

З е м л и к

Диви, в скафандрі!

С е л е н

Батьку, це ж навіщо?

К о м а н д и р

Для фотоконтролера, щоб до шлюзу
Пустив мене.

С е л е н

Щось трапилось у шлюзі?

К о м а н д и р

(з екрана)

Я вирішив... Та перед цим повинен
Вас попередити: я вимикаю
У себе тут зображення і звук,
Щоб умовлянь не чути й сліз не бачить.
Я покидаю корабель. Єдине,
Що я як командир вчинить спроможний,
Щоб ви дістались до Землі живими,
Це залишити вас утрюх. Я знаю:
Кладу на вас тягар. Але БВ
Прогодувати чотирьох не в силі...
Як всі народжені, я був заложник Часу,
Та досі все ж дерзав з ним сперечатись.

Захопленість роботою, натхнення,
Кохання вир жаркий — його роками
Примушують триматись зоддалік,
Бо їм на Час зважати не випадає.
А я й кохання, і натхнення знав,
Роботою захоплення... Я Ділу
Великому служив!.. Та й в цю хвилину
Йому слугую: решту літ моїх
Я віддаю за те, щоб корабель наш
Доніс до цілі свій вантаж безцінний.
Отож не плачте по мені: я виграв
У Часу час і з поля йду щасливий.
Тепер, перед прощанням, кілька слів
Тобі, мій сину. На моє прохання
Приховано було від тебе правду
Про лихо із старінням хлібовидних.
Ти поривний, гарячий... Я боявся,
Що випередиш, поспішивши. Вибач.
Тепер будь мужнім, сину, і достойно
Тягар мій донеси. Тобі, Маріє,
Низький уклін за все. Я вірю в тебе.
Ти, Землику, рости і вчись. А в день,
Коли на Землю ступиш, першу грудку
На першій стежці поцілуй за мене.
Оце і все, здається. Прощайте!

(Виходить з кадру).

С е л е н

Ел-о!

Г о л о с Е л - о

Я слухаю.

С е л е н

Негайно — шлюз!

Негайно шлюз закрий!

Г о л о с Е л - о
Це неможливо.
Він заблокований.

С е л е н
А запобіжник?

Г о л о с Е л - о
З наказу командира й запобіжник.

М а р і я
То що ж тепер?

З е м л и к
Ну, Селене!

С е л е н
Це — батько...
Він все урахував.

Г о л о с Е л - о
Людина в шлюзі.

С е л е н
І це — кінець...

З е м л и к
Чому?! Це ж неможливо!

Г о л о с Е л - о
Людина вийшла у відкритий космос.

СЦЕНА П'ЯТА

Той же відсік-хол, що й у першій та третій сценах.
Марія сама.

Марія

Спізналась я, й не надолужу. Нащо
Запалювать вогонь, коли так мало
Лишилось кисню. Спалахнуть, щоб зразу
Погаснути? Ми ж гаснем. Значно швидше,
Ніж думалось раніш. Чи не у цьому
Причина, що зненацька згуртувала
В душі роками стримувана спрага?
Такі солодкі сняться сни!.. Й щоразу
В них Селен, Селен... Це давно вже в мене.
А мовби рот звело. Ну, що між нами
Стояло всі ці роки? Удовина
Печаль моя? Гординя недоторки?
Тепер напевне вже нема потреби
Питати та дошукуватись... Голод
Іде на нас, не йде — грозою суне,
А я безсила перед ним. Безсила!..

(Пауза).

Найбільше шкода Землика. О, як він
Про Землю снить!.. Або скажу: п'ять років
Ми не продержимось, і Селен... С е л е н?!
Не допущу цього, не допущу!

(Пауза).

Жену страшні думки, жену, жену їх,
А все даремно: знишкнуть на часину
І зринуть знов — хоч голову розбий.
Чи треба чимсь її украй з а б и т и,
Щоб ні для чого іншого в ній місця
Не залишилося?.. Ну, от узяти б...
І... Селену відкритися, і хай там

Провалля смертне!.. Слухай, їй же право,
В цім божевільнім замірі щось є,
Його всебічно слід обміркувати.
А може, навпаки, не треба довго
Роздумувати? Божевільне має
Лишитись — це ж природно! —
б о ж е в і л ь н и м !

Ел-о!

Г о л о с Е л - о

Я слухаю.

М а р і я

Центральну рубку

Ввімкни-но!

На екрані з'являються Селен і Землик;
перед ними на екрані, що над пультом, карта
зоряного неба.

Селен!

С е л е н

(з екрана, не чуючи її)

Звісна річ, усе це

Незручності відносні.

М а р і я

(здивовано)

Селен!

С е л е н

Завтра

Підскачить рівень техніки, й недолік,
Глянь, стане виграшем.

З е м л и к

А наш МП?

М а р і я

Дивись, як захопилися! Й не чують!

С е л е н

Так в нашім варіанті ж не платформа,
Змонтована з деталей-заготовок.

МП — Мала Планета не умовно,
Це — справдішнь-таки небесне тіло.

З е м л и к

Та це я знаю.

С е л е н

А знайти на карті?

Швиденько, га?

З е м л и к

(показує)

Ну, осьде...

С е л е н

Так... Вона.

Планетка неблизька, та ідеальна:

Обладнуй, заселяй і — в добру путь!

З е м л и к

Ти певен? Абсолютно?

С е л е н

Абсолютно

Лише невігласи бувають певні.

Та й не у нашім це тисячолітті

Рішатиметься; там, за нами слідом,

Не раз, не двічі інші побувають...

Землик

А що коли наступні покоління
Засумніваються, чи конче треба
Ті кораблі-планети посилати?

Селен

Це виключено, Землику, — отут я
Не побоюся слова! — абсолютно.
Хіба що станеться якась глобальна
Із людством катастрофа, що геть-чисто
Інстинкт самозбереження уб'є в нім.
Здоровий організм (а людство — разом —
І є одним великим організмом)
Немислимий без гострої турботи
Про те, щоб зберегти себе. Тим часом
Людське життя — це перш за все

свідомість

Свого — з людьми — у світі існування.
Без Розуму у Всесвіті такого
Життя, що усвідомлює себе,
Не буде. То чи здіме руки Розум —
Життя найвища форма — й здасться смерті?!
Нехай через мільйони літ, та вимчать,
Так, вимчать за Молочну Путь летючі
Поселення землян — зернини людства.
Не всі дістануться до благодатних
Космічних пристаней; крізь чорний безмір,
Через терни їх довгий шлях проляже,
І він круту собі данину справить.
Але не будуть марними зусилля,
Й не будуть жертви марними, бо Розум
Урешті вистоїть, не вмре, не згасне!

Марія

Чудово, Селене! Я аплодую
Твоїм словам натхненним!

С е л е н
(здивовано)

Глянь, Марія!

Давно ввімкнулась ти?

М а р і я

Гукала, звала,

А ви не озиваєтесь... Ще довго?

С е л е н

Урок скінчивсь.

З е м л и к

Це я його терзаю:

Цікавість мучить.

М а р і я

А проте кінчайте

Та в хол ідіть. Я скучила за вами.

З е м л и к

Я тут лишусь. Є дуже пильна справа.

С е л е н

Яка? Чи це секрет? Іду, Маріє.

(Вимикає екран і невдовзі з'являється в холі).

М а р і я

Як виріс Землик!

С е л е н

Так. Уже я маю

Кому кермо у руки передати.

М а р і я

Не скоро, сподіваюся.

С е л е н

Хто знає...

М а р і я

Тебе торкнувся фаталізм? Це дивно...
У тебе корені міцні.

С е л е н

Можливо.

Та корені — ми ж знаємо — старіють...

М а р і я

Не треба, Селене, про це.

С е л е н

Хотів би

Навік забуть про них, та не вдається,—
Не йдуть з думок ті корені.

М а р і я

Колись ти

Жалівся, що думки займає інше.

С е л е н

Спасибі, ти допомогла.

М а р і я

Звільнитись?

С е л е н

В найдальший кут душі все те загнати.

М а р і я

Воно не задихнулось там?

С е л е н

Про що ти?

М а р і я

Про те, що ти загнав. Не розумієш?

С е л е н

Я думаю, не час тепер для згадок.

М а р і я

Це біль мій, Селене, мій давній біль.
Бо я люблю тебе.

С е л е н

(ошелешено)

Зажди, Маріє!

М а р і я

Люблю! Люблю! Люблю!

С е л е н

Ні, ні, жорстоко

Так жартувати!

М а р і я

Це не жарти, любий.

Коли б ти знав, в яких пекельних муках
Я вистраждала це моє вдовине
Кохання! Наче то було так просто —
Забуть себе, вчорашню, попросити
Той образ, мрію ту, що стільки років
Були моїм життям!.. Ти день по днині
Своїм мовчанням брав мене, терпінням,
Тим, як гасив — я ж бачила — у зорі
Закоханості блиск.

С е л е н

У цім нічого
Немає надзвичайного. Негоже
Беззахисну примушувати бранку
Любить тебе, бо іншого не дано
Йй вибору. Віки, тисячоліття
Цей постулат сповідують народи.

М а р і я

Прекрасний постулат! Можливо, з нього
Цивілізація взяла початок.
Але ж і ти в полоні, як і я.

С е л е н

І все ж різниця є. Ти — жінка. Жінка!
Ти — божество, і ланцюги полону
І тінь на тебе кинути не сміють.

М а р і я

Сама на себе я ланцюг кохання
Наділа — чуєш? — і тобі віднини
Тобі його до рук даю в покорі.

(Стає на коліна).

С е л е н

(кинувшись, аби підняти її)

Маріє, підведись! Мені не треба
Покори, самозречення!

М а р і я

Не віриш...
Люблю тебе, люблю! Не дай померти
Від спраги біля губ, яких жадаю!

(Рвучко обійнявши Селена, цілує його в уста).

С е л е н

Так перед смертю, мабуть, лиш буває...
Маріє!..

(Припадає до Маріїної руки).

Не зберу думок... Та нащо
Збирати їх!

М а р і я

Коханий! Рідний, рідний...

(Знов обнімаються і довго стоять завмерши).

Тим часом вмикається екран, видно, як Землик,
усміхаючись, натискає на клавіш; у холі починає
звучати давній запис:

Г о л о с М а р і ї

Ось я в Ел-о спитаю, і почувеш —
І в неї нотка радості прорветься.
Ел-о!

Г о л о с Е л - о

Я слухаю.

Г о л о с М а р і ї

Повідай, скільки
Нам до Землі летіти залишилось.

Г о л о с Е л - о

Лишився рік польоту. Час земний.

Г о л о с С е л е н а

Ну, вчула ж нотку радості?

(Запис вимикається).

Землик
(з екрана)

Впізнали?

Селен
Оце та пильна справа, твій секрет?

Землик
Ні, це між іншим. Трапилось під руку,
Мені й подумалось: воно ж цікаво.

Селен
А що ти в записах старих шукаєш?

Землик
(не відразу)
Там... голоси моїх батьків. Дідуньо
Малого вчив мене їх пізнавати.
(Пауза).

Я вимкнувся, а?

Селен
Звичайно.

Землик
Вимикаюсь.
(Екран гасне).

Селен
Там голоси моїх батьків... Недавно
Тим причащавсь і я — сидів і слухав
Прощальне слово батькове.

М а р і я

Позвав би,

І я послухала б. Це ж тільки здумать —
Уже п'ять років, як...

С е л е н

Прощальне слово...

М а р і я

І все-таки він ще дитина, Землик.
Зненацька здумав нас розвеселити,
І ось — розвеселив...

С е л е н

Скажи, Маріє,

Та тільки чисту правду — хлібовидні
Вже й цвіту не дають?

М а р і я

Ти звідки взяв це?

С е л е н

Заходжу ж я в БВ, то й придивляюсь.

М а р і я

Я теж дивлюсь на прилади й дисплеї,
Буваючи в Центральній рубці, тільки ж
Не тверджу, ніби знаю що до чого...
Ну, нащо ти про це завів розмову?
Я тільки-но знайшла тебе, і вже ти
Мов за стіною...

С е л е н

Вибач, Землик раптом
Відкинув нас назад на двадцять років.

Тоді пішов останній рік польоту...
Прекрасна ілюстрація...

М а р і я

До чого?

Що випадок незрячий владарює
Життям людським? Дізнатися б, хто перший
Завважив це у пра-прадавнім віці,
Та пам'ятник поставити б йому!

С е л е н

Люблю твою колючу іронічність,
Вона тобі...

М а р і я

Ти скажеш — «до лица»,
Й помилився; не іронічність — ніжність
Мені пасує. Ти мене такою
Не бачив ще, але, дивлюсь, не дуже
І хочеш бачити.

С е л е н

(розгублено)

Це справді... якимось...

Це неймовірно! Що ж це я?! Кохана!
Я стільки літ чекав тебе, що встигли
На чорний вугіль геть перегоріти
Усі слова, що я плекав для тебе.
Та залишивсь вогонь отут, у грудях,
Ти чуєш, як він бурхає шалено.
Про тебе він і — твій навіки вічні.

(Пауза).

А зараз — вибач, забіжу до рубки.
Боюсь, щоб Землик не накоїв лиха.
Там — записи, що батько стільки років

Робив, дошукуючись, чом зненацька
Рушійна спрацювала. Це повинно
Дістатися Землі обов'язково.

М а р і я

Я розумію, йди.

(Селен виходить).

Ні, він не вірить...
Та ясно, що не вірить. Стільки років
Даремного чекання! Я ж з гордині
Півслова обнадійливого навіть
Йому не кинула... То як він зараз
В круту оцю повірить переміну?
Прогаяла... Що згублено, не вернеш...
Цікаво, хто й в яким прадавнім віці
Оце завважив? І йому ж бо треба
Поставить пам'ятник!

(До Землика, який входить).

Нагримав Селен?
І правильно. Ти мав би знать: там дуже
Важливі записи лежать, що дід їх
Робив багато літ.

З е м л и к

Мені й словечка
Не мовив Селен. Щось він біля пульта
Робив, я не дививсь.

М а р і я

Він там ще, в рубці?

З е м л и к

Ні, вийшов. Він одразу ж вийшов.

М а р і я
(злякано)

Землик!

З е м л и к
Маріє, що з тобою?!

М а р і я
Щось із серцем,
Чогось зайшлося серце...

З е м л и к
Ти поблідла.
(Веде її до крісла).

Посидь, ти вся тремтиш. Ну, що лучилось?
(Починає виповнюватися світлом «око» Ел-о).

М а р і я
(вказуючи на сигнал Ел-о)
Нещастя, Землику, дивись!

Г о л о с Е л - о
Увага!

На екрані з'являється Селен у скафандрі.

С е л е н
(з екрана)

Маріє, Землику! Пробачте, рідні,
Хотів би попроситися інакше,
Але не маю права: за хвилину
Я полишаю корабель. Я вимкнув,
Як батько це зробив, екран; він мудро
Все врахував: так легше всім... Маріє!
Ти помилилась, думаючи, ніби

Від мене щось удасться приховати:
Ел-о тримать секретів не уміє.
П'ять літ до зустрічі з рятівниками,
Й лише на три і сім десятих роки
Нам продовольства стало б... Знаю й більше:
Хтось двічі вимикав, вже після батька,
На шлюзовій системі запобіжник.
Це ти — я здогадався — тренувалась.
А вийшла б, хтозна, може, і сьогодні, —
Того й прощалася... Спасибі, мила,
За вигадку щасливу, ніби врешті
У мене закохалася. Я з нею
Ступлю за борт утішений, немовби
Це правда, й не прощальні, а любовні
Були твої цілунки...

(Пауза).

Залишаю
Тебе за командира, Землик. Вірю —
Немарно ми тебе із дідом вчили.
Прощайте, рідні! Є в житті дорожче
І за життя саме. Іду. Прощайте!

Селен виходить з кадру, але Марія й Землик, пімуючи,
продовжують стояти перед спорожнілим екраном.

Г о л о с Е л - о

Людина в шлюзі.

З е м л и к

Непомірна плата...

Й це ж так з віків! За кожен крок вперед!

Г о л о с Е л - о

Людина вийшла у відкритий космос.

... Із збірок
«Будень вічної вулиці»
(1979),
«Цілую хліб твій»
(1972)

* *
*

Літак на лузі, де пасуться гуси..
Кульбаби визирають з-під коліс.
Війне вітрець, з крила пелюстку струсить,
Яку із саду перед тим приніс.

І знову тихо, лиш дзюрчить півсонно
Джерельце під стіжком вербових віт..
Невже десь є порти, де з прац бетонних
Зметнувся увись — і весь під крильми світ?!

Диви, й забудеш... Він-бо вдома й вдома,
Отут, де верби, гуси і паслін..
Ось вернеться пілот від агронома,
І він злетить понад озимий клин.

І буде все, як сотні раз до цього:
Від балки (чи ставка) — до прапорця,
Й вертай назад, і знову — од порога,
І знов так само, й знов — до безкінця...

А тут ще й реактивний (мов навмисне!)
Нараз пониже свистом небозвід,
І білий шрам у синяві зависне,
Мов блискавиці непрочахлий слід..

І він позаздрить родичам щасливим
На даль без меж і висоту без меж.
Колись, як ще його вважали дивом,
Він звідав це. І слави звідав теж.

Були ж бо в нього предки знамениті
(Машину Блеріо одну згадать!),
І сам він мався поміж кращих в світі.
Та що й лічити — він умів л і т а т ь!

Він звався — л і т а к (то нині річ звичайна)
І досі чесно носить те звання!
Хоча... звання званням. Тепер комбайни,
Сівалки, трактори — його рідня.

Вони йому і справді щирі друзі,
Та й він до них, незчужся сам, як звик.

Літак, мов свійський птах, на тихім лузі...
О щедрий на дива двадцятий вік!

1974

* *
*

Обплетена орбітами стрімкими,
Ти несходима, Земле, як раніш...
Не континентом, з високості зримим,—
Ти під ногами стежкою лежиш.

Ти — рівчаком, ти — кленом перед нами
Чи скопищем — в яру — замшілих брил,
Асфальтом трас (а в твані — купинами),
Й селом, і полем ти — по небосхил...

Не сперечаюся з космічним віком
(Самого ваблять зоряні світи!),
Та повз галактики вечірніх вікон
Не пролітати — пішки треба йти!

Й повз вишеньку квітучу — пішки треба!
Та й просто треба жити не на скаку,
Щоб гаю материк відкрити для себе
Чи макросвіт кульбаби на лужку.

Новітній час — не зміна, а одміна;
І що не рушив би в розгоні він,
Лишаться на Землі — весняна днина
І даль смараглова пшеничних гін,

І ця неоявленна, неможлива
І все ж реальна вічна новизна,
Коли й побачене усоте — диво
І звідане — як перше, таїна!..

І вічно
    під орбітами стрімкими
Земля
    й свої носитиме витки —
Витки стежок...

    Отих — здавен, — що ними
Босоніж людство йде через віки...

1978

БУДНІ

Іздавна усталилось:
    будні, то сказано, — сірі,
Скучні, мов штахет,
    понеділки, вівторки й так далі,

Освячена ГОСТом
безликість серійних деталей,
Для котрих однаковість —
вимір і цінності міра.

«Буденним» охрещено
одяг низького гатунку;
Як пісня не ладиться,
чуємо: «Настрій буденний!»
«Буденне» для іншого —
нуль на шкалі відрахунку
Того, що людині дарує життя.

А про мене...

Давно б уже треба
старі переставити віхи
Та будням воздати
заслужене ними по праву
(Щоб жінка, скажімо,
уся зашарілась од втіхи,
Почувши:
«Яка ви прекрасна! Буденна, їй-право!»).

Ні, ні, я побожно
лишаю свята у зеніті,
З дитинства їх стрій урочистий
люблю і шаную,
Та тільки над Будні
ще свят не придумано в світі,
Бо радості понад Роботу в житті не існує.

Ну, справді ж бо —
хто б ми були без Роботи?
Навіщо

Топтали б стежки
та нових дожидали світанків?

Робота — мій бран і обранка,
мета моя вища,
Щасливий міг борг,
що повік не сплачу до останку;

Робота —
єдине, що п'ю й не нап'юся, жадібний,
Що трачу нещадно
Й чим повнюсь, як дерево соком!
Найперше в р о б о т і ми — люди
і людям потрібні,
Найперше по буднях
ведеться лічба нашим рокам.

Вони безіменні?
Вони — як б і й ц і безіменні!
І тільки за ними
сліди залишаються зримі!
О Будні Роботи!
Зохочений хрест мій важений,
Який, мов розправлені крила,
ношу за плечима!

Щодня відкриваю:
життя — видозміна нальоту.
Щодня осягаю:
життя — нескінченність дороги.
Й безсмертя — не свято,
найближче від буднів до нього!
Шаноба святам!
Та стократна — буденню Роботи!

1978

КІНО

То зараз — тривожне з динаміків тремоло
Й символічна квітка,
яку танк підминає...
А тоді — одно лише:
вистояти треба було,
І солдата не обходило,
як це збоку виглядає.
Бо танк насував,
мов сама неминучість.
Не спиниш,
і річку перейде він бродом,
І геройська
потрібна була рішучість...
Втім, отак, урочисто,
це назвуть уже згодом.
Тоді це називалось — гранату докинути
Чи під танк
з гранатою
кинутися самому,
Й не було коли здумати,
що це значить — загинути,
Що за мить, за півмиті —
і буде по всьому...
От хіба що
свідка бракувало,
свідка,
Котрий матері
або нареченій
напише.
...Червоніє за танком розчавлена квітка,
Солдат у окопі напруживсь — не дише,
Од вибухів хмара над ним зависла,
За спиною річка скипа бурунами...

Значить, так це виглядало... У бильця крісла
Сусід мій конвульсивно уп'явся руками.

1975

ФЛЕЙТА, СУРМА Й БАРАБАН

Причулося?

Чи справді — кличеш,
сурмо?

Така довкола тиша...

Шелестить

Осінній дощ за вікнами,
і сумно

З ним листя шепчеться...

Я був на мить

Заплющив очі,

і — сопілка,

Наївна флейта юності моєї,

Озвалася

(несміло так — мов гілка

На вітрі забриніла).

Й тут...

Давно за нею

Ти ходиш назирці.

Ще зараз на підмогу

І барабан гукнеш?..

Втім, ось він сам!

Важкий, громохкий тупіт за порогом...

— Ти звідти знов?

— Авжеж! Звідтам! Звідтам! —

Там час безсилий, знаю.

Там всевладно

Й донині править грім.

...За даллю димних піль

Гармати бухають (чи метроном?),
нещадно
Мої хвилини лічачи...
І ви — відтіть
Послами. Сурма й ти.
Але заждіть!
Я щойно
Своє кохання перше слухав. З товщі літ
Мені моя наївність невігойна
Той сад вернула,
ні, той зниклий світ,
Де й досі сниться те, що не збулось,
Де неминуче
ще — не неминуче,
І зорі — ось вони,
і щастя — ось...
(Ви чуєте, як звабно, як жагуче
Співає флейта?)
Ось та стежка... Таємниче
Схитнулась гілка... Тінь тремтить ажурна...
Хоча стривай-но — засурмила сурма...
То — в спогаді?
Чи справді — кличе?
Он вдарив барабан... Колони крок сягнистий
Стрясає брук... Це там?
Це там чи тут?
І я, наструнений, встаю.
І дух врочисто
В мені випростується.
Й кожен серця стук
Тим звукам вторить...
О троїста
Життя мого музика!
Вже не розплету,
Не роз'єднаю голосів!
Одлуння грому

У гілці потривоженій бринить,
І флейта сурмою
в саду нічним

Суремить клично...

І над всім —

Це барабанне бухкотіння метронома:
«Забув? Забув? Забув, що час летить?
Не спи!»

Не сплю. Я твій.

До бою кличеш знову?

Новий садити сад?

Чиюсь долать біду?

Я відчиняю двері. Я готовий.

Іду!

1971

«АЛЬБОМЪ»

Старенька дача. Річка
В блаженнім напівсні.
Вечірня електричка
Гуркоче вдалині.

Хтось онде що є сили
До станції біжить.
Я ж — третій день! — осілий,
Куди мені спішить?

Знічев'я, після чаю
Лишившись за столом,
Сімейний скарб гортаю —
Товстий, старий «Альбомъ».

Чиїсь (чиї?) обличчя,
Чийсь погляд із-під брів...
Немов на змовкле віче,
Незваний, я забрів.

І сумно й смішно трішки —
Далеке все, чудне:
Крохмалені манишки,
На ланцюжках пенсне,

Вуалей загадковість,
Накидки урозліт.
Прадавніх років повість,
Забутий, зниклий світ...

Враз — напис (він, до речі,
Ще й вицвісти не встиг):
«Слѣти къ намъ, тихій вечеръ...»
Поемъ мы въ этотъ мігъ».

На знімку гурт... Стривай-но,
Чи не з оцих ротів
Зненацька одностайний
Високий звук злетів?

Хазяйка не перечить —
Їй теж бринить здаля:
«Слети к нам, тихий вечер,
На мирные поля...»

Та й не здаля, а зблизька:
Той день повік при ній.
...Вродлива гімназистка,
Телеграфіст смішний,

Що враз позбувся мови,
Коли її уздрів...

Ах, цей пікнік чудовий
Під тінню яворів!

Ще десь там спали грози,
Був мрій безжурний час...
«На маковке берези
Последний луч угас...»

За рік назовше з дому
За ним пішла вона.
А ще за рік по тому
Розпочалась війна.

Він з лазарету з шрамом
В сімнадцятім прийшов.
На станції там само
Улаштувався знов.

Вона була щаслива:
Як він її кохав!
Та з часом мовчазливий
І потайний він став.

Гадала — од тривоги:
Довкруг бої гули.
А втім, діла у нього
Свої якісь були.

То сам десь раптом зникне,
То прийде хтось вночі,
Позапинають вікна
Й щось пишуть при свічі...

Хто міг про те прознати?
Хто нишком доповів?
Його від апарата
Денікінець повів...

Повів...

На слові цьому
Хазяйка замовка.
Зважніла, до альбому
Мов приросла рука.

Що лічить там годинник —
Години чи роки?
Та й чи із нього виник
Цей дивний звук тремкий?

То, може, гул перезви,
Що лине з часу в час?
...На маківці берези
Останній промінь згас...

1974

ПРАПОР

Над вулицею, в свайві схрещених прожекторів,—
Червоний прапор.

Свята звичний гомін —
Баяна звуки, тупіт танцю, сміх і спів —
Прибоями під ним. А він...

Як пружно і вагомо
В потужному потоці горівім
Його полотнище вогненне дише!
Немов не вітер ним,

а він, а він колише
Й вітри, й сам неба звід над містом всім.
Він торжествує. Все отут від нього —

І суть, і лад життя,
і свята вільний дух.

Але, як завше, стриманий і строгий
Його непогамовний рух.

Ні, це не аскетизм!

Він ладен все віддати
За те, щоб в світі не змовкали пісня й сміх.
Та хтось же мусить —

цохвилини! —

пам'ятати,

Як кров із ран струмила в пил і сніг!

Він пам'ятає. Всі шляхи й випробби —
Із ним.

Він знає ціну усмішці й сльозі.
Його схилив к землі тягар жалоби
І ніс — дrevком при вершника носі —
Кавалерійської атаки шал.

Він в пам'яті тримає

Усі маївки, барикади,

кожен взятий дот...

Від стін Зимового і до Зєєловських висот —
За штурмом штурм.

І він попереду щоразу вперто маяв!

А жар суботників!

А штурмові ударні вахти!

А хлібні валки з мозолястих трудних гін!

Хай піт — не кров,

та піт і крові вартий,

Коли під прапором пролитий він!

Ще рано спочивать.

Ще довго дні і ночі

Нам до мети круту мостити путь,

І прапор знає, знає це,

пророче

Далеку осяваючи майбуть.

Він не лякає труднощами всує
Й не терпить пустогороду похвальби.
Він стримано —

як личить воїнові —

торжествує

В передчутті нових трудів і боротьби.

1977

В РІЧНИЦЮ ПЕРЕМОГИ

Цей світлий мирний день...

О, тиші знадність!

О, ніжний квіт весни,

врятований з біди!

Ми й ніжністю взяли.

Хіба мечів нещадність

Гартують не в ласкавості води?

1978

ДІД

— Диви-диви! Іч, бровенята хмурить!

Видать, серйозний — в наш удався рід! —

...Десяту ніч не спить.

Десятий день не курить.

Десятий день на сотім небі дід.

— Скрививсь... на руки взять?

Ну, йди, козаче! —

Ет, чорт! Дрижить непривчена рука!

...Нарешті він сподобився — побачив,
Які вони, коли ще в пелюшках.

Свої...

(— Бабунь! Та він, дивись, вологий!
Авжеж, держу... Сухі я там поклав!)
Свої з колиски вибрались без нього.
Він — воював.

1972

* *
*

Чим далі нас в (років стрімкому вирі
Від спробних тих відносить рубежів,
Тим щораз менше, щораз менше віриш,
Що й сам їх шал зазнав і пережив.

Усе здається —

там вони й донині,
Окопи окрай'жита чи в снігу,
І вітер гонить гару хмаровиння,
І міна смертну загина дугу
Над головою в когось, і комроти
Гука, на бруствер скочивши:

«Вперед!»,

А зліва — навперейми танк, а з доту
Січе — у груди просто — кулемет...

Та геть липучі пута остороги!

Життя — це той лісок (чи міст, чи дім),

І — хай там що! —

мерщій, мерщій до нього!

А в вуха — висвист куль, а в очі — дим...

І котиться чиєїсь долі зірка,

І пада хтось, а хтось впаде за крок,

І хтось в останній раз повітря згіркле
Ковтнув жадібно...

Ще б, іще ковток!..

А ти (це в сні — озонний холодок?),
А ти онука водиш у садок.

Онука
У садок...

1971

БИЛИЦЯ ПРО ЗАЛІЗНИХ ЛЮДЕЙ

Є!

Є!

Були і є Залізні Люди!

Які вони?

Такі:

...Їх двадцять визвалосьь.

Був грудень,

У полі сніг сипкий

Кушпелив, різав очі.

Сапери не прийшли —

з дороги збились.

А тут...

В землянці до півночі

Похнюплено махоркою чадили:

Наказ — до ранку здертись на плато,

А перед ним вороже мінне поле!

Нарешті звівсь комбат,

з надією і болем

спитав:

— Ну, хто? —

Їх двадцять визвалось.

— Були раніш в саперах? —
Мовчання. Потім крок вперед:

— Були! —

Наділи маскхалати і пішли,
Недопалки притоптуючи в дверях...

Тут —

схожа на легенду —

починається билиця

Про відданість людську

й надлюдську мужність.

І — про неправду.

Ту святу неправду,

Що в світі обіч з Правдою іде:

Саперів поміж ними не було.

Один знайшовся тільки,

що зв'язківцем

Служив півроку при саперній роті.

Решті ж —

Хіба що зняті вже ворожі міни

Траплялось бачити,

Та й то лиш мимохідь.

Під посвист віхоли

У балці,

край якої

Розпочиналось їхнє спробне поле,

За п'ять хвилин

зв'язківець

Весь саперний

їм виклав курс.

Затим —

багнети

примкнувши до гвинтівок,

Позаймали
рядки свої у полі
(Дві руки простерті
й дві гвинтівки —
інтервал) —

I...

Повзли, проорюючи борозни в снігу;
Багнетами
поперед себе
півкола креслячи,

Намацували смерть.
Стій! Міна!
Пальці неумілі
поволі підкрадалися...

Хитались,
Бриніли терези
між «так» і «ні».

Не схибити б!
Не схиби...
Є! Живемо!

I — знов на лікоть уперед,
Знов уперед гвинтівку
в руці замлілій...

Зі них перший підірвавсь,
коли за ним
Вже чимала лежала борозна.
Зметнувся в сніжній кушпелі вогненний кущ...
Не зупинилися
(Дарма, що німці
затято сипонули з кулеметів) —

Лише
на півруки
подовшав інтервал...

А потім ще рвонуло,
ще і ще раз...
І ще він зріс,
і ще...
О, як скажено ріс той інтервал
на руки та гвинтівки!
Три і три!
Чотири і чотири!
П'ять і п'ять!
А ще ж до кручі...
Скільки ще до кручі!

Не зупинялись —
час атаки скоро! —

Повзли, повзли...
Уже за деkim
Кривавий слід тягнувсь...
Повзли.
Вже задубілі
Не слухалися пальці,
А судома
Зрадливо ноги зводила...
Повзли.
Повзли!

Повзли!
Повзли!

Багнетами намацуючи смерть.
Руками гребучи із снігом смерть.
Серцями прикриваючи
ту люту смерть,
Що мала нам дорогу перетяти!

...Ми трьох знайшли під кручею уранці.
Скривавлених,
та ще живих.

А ті...

При них — в караулі
(На самім осонні!) —
Соняхи сонні.
Дві тополі
Колишуть сережки
У тиші розмореній...

Стежко,
Нум поговоримо!
Ось я йду по тобі...
(Не стомилася?

Може, роззутись?)
І так мені враз захотілося
Твій голос почути!
Повідай, що в згадці лишилось —
Про все!
Про всіх!
Стільки ж тут походило
Ніг і ніг!
Стільки ж всього переношено
Од воріт,
До воріт
Відтоді, як в траві запорошеній
Протоптав тебе дід!
По тобі — на поле і з поля —
Чвалали його личаки.
Над тобою — в труні — поволі
Проплив він з двора на гробки...
І знов — то босоніж ходили,
То в чунях негонористих,
То чоботи гордо рипіли —
Геть-чисто, як нині транзистор...

Набрижила тіні, згадуєш...
Ах, стежко, ти, бачу, сама
Свою караєшся владою,

Що — німа... Німа!
А було ж тут!
А діялось! Діялось!
А минуло ж, майнуло літ!
І сльози на тебе сіялись,
І кавав піт,
І йшли, і бігли з новинами —
Добрими і поганими,
Ночами, було, солов'їними
Тут вистоювали з коханими...
І весільна музика грала
(Троїста чи просто — гармошка),
І ти з гістьми танцювала —
З ким до впаду,
З ким — трошки...

А ще ти,
Що не раз проводжала
(Це спрадавна судилось тобі),
А ще ти
Виглядала-чекала
То в радості, то в журбі:
Як з роботи, то будуть під вечір,
Як з ярмарку — то опівночі,
А з війни...
З війни аж тоді, як старечі
Виплаче мати очі...
Ну, було от у діда три сини,
Три сини,
То перший
З турецької не прийшов війни,
А другий
З японської не прийшов війни...
Тільки третій вернувся,
Стоптавши сто пар підошов,
До рідного дому.

Не впізнала:
Із хати в картузику йшов,
А явивсь в гостроверхім шоломі...

І було потому і в нього
Три сини, три сини,
І була потім знову тривога,
І пішли й вони...
І один десь іще на початку
Поліг за Дніпром.
Та й другий вернувся згадкою —
Посмертним листом...
Тільки третій,
Стоптавши сто пар підошов,
Прийшов,
Застав головешки...

Од хвіртки до хати
Від тіней картата
Стежка.
Гаптування обабіч —
Тонкі споришеві мережки —
Та масив

бабин

(Стара вже, не здужає — в поле):
Грядка моркви,
Грядка цибулі,
Грядка квасолі...
На осонні
Соняхи сонні.
Тополі колишуть сережки.
Стежка...

1971

ПОЛЕГЛІ СОЛДАТИ

Ми й донині говоримо їм:

«Ви лишилися з нами!»,

А вони й за сльозами далеко —

вони за віками.

Невидючі, оглухлі,

у смертному сні захололі,

Вони стали землею давно

на правічному полі,

Де без строку незрушність,

без краю камінне мовчання,

Де без берега й дна

безконечна пітьма

безталання.

Іншим випало щастя

дожити до залців побідних,

Іншим доля судила

вернутись до любих і рідних,

Іншим небо дісталось,

дороги, луги на світанні,

Іншим, іншим дітей народили

дружини кохані,

Інші гладять онуків

тремкими од щастя руками,

А вони й за сльозами далеко —

вони за віками.

Їм роковано вічність.

Та що для них вічність?

Навіки

Небуття неосяжної прірви

розверста великість?

Що без них ми, без них тут —
між трав,
між людьми,
між зірками,
А вони — й за'сльозами далеко,
вони — за віками...

1976

ЖДАННЯ

Той лист, що його й виглядали, мов чуда, й не ждали,
Той лист (о, як сива поштарка з ним бігла моторно!)
Добувсь, коли в хаті вже довгих півроку лежало
Сповідення чорне.

І був він — звичайний! Такий же, як ті, що й до того
В цю хату прийшли, приповзли були чи прилетіли
З привалів, землянок, з окопів між піль обгорілих,
Із пекла самого.

Його не читали, той лист, а жадібно ковтали,
Як в справі смертельній, в пустелі —
неждану водицю.

І, звісно, щасливу, її обнімали й вітали,
Учорашню вдовицю!

Вона ж — як впилась. Так же гарно він,
ненечко-ненько,
Писав про їх зустріч майбутню жаданої днини!
І радісні сльози котились по тих борозенках,
Що проклали вдовині.

В кінці він (у жарт — за звичаєм)
просив — хай ще трошки
Потужить вона; ну, і він тут за нею потужить,

А прийде (і сміх мимовільний розгладжував зморшки),

То все... надолужить!

І ще він (так само у жарт) приписав, що як навіть «Бомагу» про нього пришлють...

«ту останню, розлучну»,

Хай віри не йме; коли що, він свою їй відправить — Власноручну...

(Такий вже він був — веселун і паливода зроду, Із тих, котрі й сплять, а їм усмішка сіпає губи. Веселим спосібніш, казав, хоч в огонь, хоч у воду, Хоч крізь міднії труби!..)

За день молодиця напам'ять листа заучила,
Й сусідки його повиучували досконало.
І раптом під вечір окате дівчисько відкрило,
Що лист — заблукалий...

— Неправда!

— На дату погляньте.

— Так тут же розмито!

— А я розібрала... Та й штемпель...

Ну, ось подивіться.—

Сварилися, криком кричали... Й лише молодиця
Мовчала, як вбита.

Весь вечір мовчала вона, а за ніч посивіла.
Й не бралась, не бралась впритул роздивлятися дати!
Бо вірить хотіла. Бо вдруге було понад сили
У вдови вертати!

...Вона і понині вдовою себе не признала.
І заміж не вийшла, хоч сватались люди достойні.
Все жде. Вона вмерла б, якби їй боліть перестало
Це ждання невігойне...

Він тим вічним знаменом
їх вічний сон осіняв.

Мітинг був потім — опівдні.

А зараз ярився ранок.

Ранок Дев'ятого травня

сімдесятого року.

Я приїхав до Забілоччя —

вклонитись могилі,

У якій —

один із трьохсот —

Леонід Левицький.

Квіти, що з Києва віз, у дорозі прив'яли.

Але, окрім квітів,

Я серце своє

Й незадавнену пам'ять привіз.

Щемливу пам'ять

Про наш гуртожиток солом'янський,

Про ночі, що рвались навпіл

між конспектами й віршами,

Про весняні блукання

по задумливих київських вулицях,

Про палкі суперечки в літстудії...

Як бракує мені тебе, Льоню!

Як нових твоїх віршів бракує мені

і всім!

Я згадував очі твої,

твою посмішку,

Твій темно-русий

на проділ зачесаний чуб;

Я чув наяву твій голос —

Він бринів з хвилювання,

Бо мова ішла про Поезію,—

І думав журливо про те,

Що я тут —

єдиний,

Єдиний, хто чув
і хто бачив тебе живого,
Для інших
Ти — тоненька книжечка віршів
«Недоспівана пісня»
І — прізвисьце та ім'я,
За якими тебе не уявиш.

І зненацька — оркестр,
і зненацька — колона з-за рогу:
Сивини, кашкети, червоні краватки, хустки...
Обличчя, ще горем не торкані,
й — торкані, строгі...
Прапори та букети яркі,
і вінки, і вінки...
І з гуці рядів
затужене «Степом, степом...»,
І зойк, що ту пісню
нараз розтинає навпіл...
О радісний Дню Перемоги,
ти з траурним кременем
Народивсь після бою
біля солдатських могил
І повік їх не зрадиш!
...Ось мітинг почався.

Промовці
До живих і до мертвих говорять,
мов тут, з усіма,
У шинелях та касках,
і справді стоять ті хлопці,
Яких уже чверть століття
на світі нема...

Ах, ми — люди, не більше!
Нам конче в це вірити треба

(Інакше — як дихать,
як жити було б живим?),
Що й донині їм видно все й чути,
що сонце з неба
Пехай хоча б трошки,
а світить,
світить і їм,
Що й повз них у цю мить
піонери проносять знамено,
Що й для них
бадьористий цей дріб
розсипа барабан!..

...Русокосе дівчатко
зі списком в руках
поіменно
Називає —
мов кличе додому —
полеглих сільчан:

Лісовський Павло Петрович...
Мищенко Сергій Павлович...

Шанобливо схилені голови.

Тиша.

Ріжечки хусток тут і там потяглись до очей.

Стрілецький Михайло Терентійович...

(Здушено скрикнула жінка.

І знову устоялась тиша).

Ревенко Степан Федорович,
Ревенко Микола Федорович...

(Два брати. У сорок четвертім обидва...)

Янішевський Віктор Антонович...

(Одинак був. Стара все не вірила — ждала.
Тепер от
Уже й виглядять його нікому...)

...Сива хмара незрушно висить над майданом.
Чи — пливе

непомітно для ока,
як вічність?

Друга дівчинка стала з листочком в руках

Під знамено:

Коптенко... Осадченко...
Свірський... Люшенко...

Це ще тільки початок.

Лиш друга сторінка

скорботного списку одної із вулиць.

Ще не скоро назвуть Гончаренка

(Он сестра його з чоловіком),

Он стоять — дожидають своїх —

Лазюки та Глуховські,

Кириченки й Прищепи,

Артеменки та Войцехівські...

І стара Горобейха жде,

І дружина Давида Костенка,

І Олекси Лозинського... ні, не жона —

Наречена,

Довічна його наречена,

вже сива уся,

Як та хмара,

Що понад майданом зависла,

Чи ні —

вже спливла непомітно...

Може, справді

То вічність була,

а не хмара,

Вічність, що плине повз нас
непомітно для ока?

Вже четверте читало дівчатко
І п'яте...
Знову перше стоїть під знаменом
Зі списком скорботним.

Дорошенки стрічають своїх,
Уніченки
й Возненки...
Десь за ними надійдуть Руденки —
їх троє з сім'ї не вернулось.
Потім Вася Лапай обізветься
до матері й батька,
Перегодом Михайло Шевчук —
до онуків і правнуків,
І Сушко Митрофан,
І Бичківський Іван...
Нехай не своїм —
Хай дівчачим тонким голосочком,
Та кожен озветься —
Прибуде!..

Шаноблива тиша. Снують ріжечки хусток...
Непомітно для ока
хмари спливають — як вічність.
От, здається, і всі вже...
Та ні, ще ячить голосок.
Нетутешні прізвища...
Ймення майнуло незвичне...
Це — ті, що у братській могилі оцій.
Ще хвилька,
Й почу... Ні, чую!
(Так в грудях тьохнуло гостро...)

Левицький Леонід Миколайович...

Льоню мій! Ось ти!
Стоїш світлоокій...
До болю шкода, що тільки
Одному мені ти явивсь,
більш ніким тут не знаний!
Чи тебе тут бачили?
Знали колись і знають?
Шаноблива тиша... Ріжечків хусток снування...
І я осягаю це, серцем параз осягаю:
Усі повертаються, всі!
І до всіх! До всіх!
Рідні й нерідні,
знайомі і незнайомі.
Цей весняний світ, у зелені і росі,
Освячений ними, присутністю їхньою в ньому.
Не тінями — поруч,
лише за слізьми жалоби —
Живими усі стоять
у очах живих:
Знані — в своїй,
незнані — в іншій подобі,
Схожі на когось
із болючих
своїх.
І не вужчає коло,
і людська не маліє сім'я —
Земля, за яку полягли вони,
чує їх кроки ще!
На дитячих устах — незабуте солдата ім'я...
Це і є —
безсмертя.
Єдине досягне поки що.

* *
*

Тук-тук... Тук-тук... Там що, у грудях,— міна
З годинниковим пристроєм?

Ретельно

Відлічує й відлічує...

На скільки

Її заведено, оцю безсонну,
Вразливу міну?

Стережися, чуєш!

Будь обережніший якмога з нею!

Бува, зайдеться болем од розпуки
Чи захлинеться з радості і — миттю! —
Ну швидкувати, швидкувати...

Чуєш,

Будь обережний з нею!

А щоранку

Зіходять разом сонце й тінь над виром
Буття людського.

Радість і зажура

Стинаються на кожному перехресті,
Неслава з славою,

шляхетна звага

Із ницістю жорстокою;

і пісню

Плачем перебиває,

й рани, рани

Усіх В'єтнамів світу басаманять

Блакить над головою...

Й безоглядне,

Тривожиться, кипить, співає, стогне,

Й швидкоує,
і чимдуж швидкоує серце —
Жива, болюча міна
з невмолимим
Годинниковим пристроєм...

1971

ІНВЕКТИВА

Кричать в мікрофони мордаті дебіли:
— Ти білий, ти вищий! Пишайся: ти — білий!

Мов Reich перебрався під небо Техасу,—
В Техасі горляють про «обрану расу»;

В Преторії душоприказники наці
Маячать уголос про «націю націй»;

І зброю вкладають недолюдкам в руки,
Й муруються стіни нових Равенсбруків,

І знов на Землі, де незримі, де й зримі,
Гарячі й холодні чадять Освенціми...

Є в тих Освенцімів меткі адвокати,
Та диму зловісного їм не сховати.

Де різнять народи на «вищі» і «нижчі»,
Там завтра на «нижчих» накинуться: — Нищ їх!

Де нації ділять на «гірші» і «кращі»,
Там «гіршим» грозять крематоріїв пащі...

Єднайтеся, люди, на поклик тривоги!
З «нейтральних» вистелюють в пекло дороги.

Приступці до газових камер — з байдужих,
Що совісті клич придушили у душах.

Де люди, як люди, зіходяться вкупі,
Расист не причепить мотузку на слупі.

Де люди — брати, попри колір їх шкіри,
Там ікла отруйні расист не ошкірить.

Єднаймося, білі, і жовті, і чорні,
Полоти расизму бур'ян лихотворний!

Єднаймось для дружби! Єднаймось для вдару,
Що знищить расизму криваву примару!

1978

* *
*

І враз я це відчув: безкрає поле,
Над ним — хмарки жовтаві
і правічна
Блакиті урочиста незворушність...
Чи — течія,
бо ж — *панга рей?* *

---

* Знамениті слова давньогрецького філософа Геракліта: «Все тече».

Це — сон?

(Останній сонця зблиск...

Стоги... Зі ставу весел сплеск...

І сокори, й в ясі небес —

Стрижі, стрижі...)

Чи спогад скрес?

(Стрижі... Босви сільської виск...)

Таж я...

Стривай, я сам колись

У цім святковім сяйві жив

Серед ясних високих плес,

Де синь, де пасма хмар-кряжів

Ледь сріблом присмерку взялись.

Як сміло я носивсь, кружив

Під цей вселенський свист стрижів!

Де дівся мій чаклунський хист?

Проспав? Прострочив? Пережив?

А мо', гукнути — й звисне міст,

Із сяйних сплетений тяжів,

І знову я здіймусь в ту вись,

Де був колись, де снів колись?..

Ах, цей нестерпний свист стрижів,

Бісівський свист!

1974

СТАРА ОЛІЙНЯ

А ти ще стоїш, а ти ще жива,

Олійне моя стара!

Так само мурзата росте трава

Острівцями серед двора,

Так же само вистукує й чмиха движок —
Перше з бачених мною див,
І ляскає, й плямкає смачно пасок,
І ряхтить — ніби засклений — шків...

А мене ти впізнала? Та ні, навряд:
Годá — не вода на виду...
Я з отих всюдисущих малих бісенят,
Що олійник ганяв, як орду.

І чого нас так владно сюди тягло?
Ну, макуха в голодні роки...
Таж і потім, куди не ідеш, було,
А збочиш — до тебе таки!

Ніби миша, тишком прослизнеш між возів
Та крізь шпарку хоч зиркнеш раз!
Тепер от не вабить сюди дітлахів...
Ти, напевне, сумуєш, стара?

Згасла знадність твоя, як усе згаса,—
Не вблагаєш, не спиниш час,
Він щодня нам дарує нові чудеса,
А старі відбирає в нас...

Щораз інше щось манить, щось інше ряхтить,
Заворожує й кличе: догонь!
Та чого біля тебе так серце щемить,
Олійне моя, чого?

Ах, ласкавий читачу, даруй мені
Цих рядків несучасний стрій.
Ти скажеш: старий консерватор...

Ні,

Я просто — старий...

1971

Парусинові туплі, сукенка з квітчастого краму.
Дві коси. Не до пояса, ні, — дорости ще не встигли.
Це було у травневім завулку, десь там, за роками,
Котрих навіть уже і не лічимо — стільки їх збігло.

Може, навіть у іншій житті це було, не у цьому.
Не згадаю, чи звідкись вертали ми разом,
Тільки раптом завмер я, спинивсь, наче вражений
чи стрілись,
громом,
Бо лучилося: диво,
нараз мені диво відкрилось.

Хто донині стояв поміж нами й від мене це застив,
Хто запону тримав, що аж зараз побачив я тільки
Золотаві ці коси, ці дві попід крамом квітчастим,
Мов на плесі ранковому, леготом збурені хвильки?

Це — Даринка? Стривай!
Може, мавка із лісу казкова?
Лячно й кліпнути:
ну, як шугне та й розтане в узвишші?
Так із кимось було вже?
Це з кимось ще станеться знову?

Ти не вір. Ти не вір!
І — обходь, не розпитуй мудріших!..

1974

* *
*

Це десь отут було, неподалік,
За яром цим, за тим он осокором.
Давно погаслий день, далекий рік
З німим на мене дивляться докором.

Тепер я й не збагну, який потік
Помчав мене, що я не міг вернути.
А це десь тут було, неподалік,
Де стежка з яру вибігає круто.

Я знав, що ти — минуле. Знав і звук,
Що то уже назавше, то назавше...
А десь отут, отут неподалік,
Я зупинивсь, тебе за руку взявши...

Ген, за містком...

(Чекай, куди він зник?)

Чи я минув його й не додивився?)
Але ж десь тут, десь тут неподалік,
З твоїх очей востаннє я напився.

І оклик твій (чи — навздогони скрик?)
Іще ячить, ячить над стихлим полем
І жде...

Десь тут, десь тут неподалік,—
За видноколом...

1977

«Ремонт взуття»... А ще б —

«Ремонт життя»:

Заходь із сумнівом чи каяттям,
З нестихлим болем, спогадом гірким,
З сумною тінню на шляху твоїм!

О, скільки я назад вернув би днів,
Коли не те робив, не так робив!
І скільки б слів я попросив назад —
Написаних і сказаних невлад!
І, може, я за буреломом літ
Старої стежки відшукав би слід
І з покаєнням став на той поріг,
Який лишити зміг — забудь не зміг,
Щоб знову — руки ті, тих кіс вінець,
Щоб знов початком обернувсь кінець...

Ремонт життя...

Біжи, та ні,— лети,—
Стирай, дов'язуй, заново плети,
Відкинь, додай що слід,
переінач:

Де — плач на сміх,

де треба — сміх на плач...

Ремонт життя! Ремонт життя!

А втім...

Як потім — по ремонті — бути з ним?
Як потім зватимеш його своїм?
Як в серці матимеш його своїм
Без тих вкипілих в давнє якорів,
Які ти з місця зрушити посмів,
Без спогадів болючих, без жалів,
Без гіркоти твоїх манливих снів,

Без каяття, без сповідань, без мук,
Без недосяжності тих кіс і рук,
Без щему, що — пройшло, не доженеш?
Інакше ти не міг...

Чи — міг би все ж?..

1972

ПІСЕНЬКА

— Звідки, люди, їдете, відкіля?

— З ярмарку ми їдемо, іздаля.

— Як ярмаркували там, розкажіть,
Що ви продавали там, розкажіть.

— Юні ми годá свої продали,
А тоді й середні віддали,
Сто ковпів пісень іще, та казок,
Та думок нелічено, та думок.

— Ну, а там, на ярмарку, платять як?
Хоч за ціну спродали чи за так?

— Совісно ми правили, в самий раз,
Не ославлять здирцями люди нас,
Дякувати будуть нам, далєбі.

— А собі придбали що, а собі?

— Ось... купили сріберні ці шапки.
Ще купили грушові ми ціпки,
Ще — пісень нелічено та казок,

Без розгадки загадок та думок...
А самі ж бо, хлопчики, ви куди?

— Ми туди ж, на ярмарок, ми туди!..

1975

ВЕСНА У ГУМОВИХ ЧОБОТЯХ

Люблю і ту, в святковому вінку.

А цю...

Як спрагло я щороку марю нею!

У гумових чоботях, в козушку,

Де путівцем,

де навпрост зозулястою ріллею

Іде вона...

Ще вранці гостро пахне морозцем;

Буває, й віхола ще крутоне щосили,

Вона ж — усмінене і розпашіле

Навстріч їй сміло підставля лице;

А там, у слухну мить,

пухнастий пластовень

Піймає, мов дівчисько, між долоні,

Дмухне на нього,

й враз — теплінь,

і вже безжурний день

Жене з горбків струмки веселодзвонні...

Ах, ті струмки!

Щоб мала час, вона, гляди,

Й сама пустилася б з дітьми

ускач за ними.

І — пахне святом.

О солодкий щем

Чекання радості!

Чи й більш: о радосте чекання!

Вже ти веселе чуєш вирування,

Вже повнить душу щасне хвилювання,

А свято — все попереду іще!..

1978

ДІД ЄЛИСЕЙ

Цю землю, що знала мільярди людських одіссей,

Чим небаченим ще, чим нечутим її подивуєш?

А сидить ось на призьбі у затишку дід Єлисей

І свою їй неквапом повідує.

— Чуєш,—

Торка її костуром,— мудра ж вси, то скажи,

Чи не диво? Один з-поміж годовиків я лишився.

Ось десятий десяток пішов. Начеб добре пожив.

А однак — що ти скажеш на те? — не нажився!

Морока, та й годі! Уже ж би веначе пора

Не про щось там — про вічне,

як в книзі прописано, дбати,

А в очах — ти повіриш? — той вечір, як біля Дніпра

Я уперше Килину наваживсь обняти.

Годів сімдесят, мабуть, збігло...

Чи й більш. Словом, тьма!..

Гей, красива ж була! Що коса, що постава... Лебідка!

Узяла, узяла ти її... Як вона там, сама?

Ми ж були поклялись: щоб як голка та нитка!

Оце як побрались — ти чуєш? — то вдох в строкарі
Через те й подалися... І де тільки нас не носило!
Аж тоді розлучились, як стало вже їй на порі.
Ну, а там як знайшлося дитя, то осіла...

І ждять почала. Я п'ять літ іще строкарював.
Завітаю на тиждень і знову — гайда на півроку.
То на хату стягався, затим на коняку складав...
Та й сімейки щогод прибавлялось, півроку.

Ой світа сходив же я! Ти в моїх ніг поспитай,
Чи велика єси. Вони скажуть — кому ще так знати!
Про одне тільки й марив — добудусь додому, і край!
А добувсь, і — війна. І мене у солдати...

Тут дід замовка, мовби враз в надвечірню цю тиш
Уривається дальній розкотистий грім канонади.
Й знову костуром землю злегенька:

— Ти, теє, не спиш?

То послухай, що далі...—

І далі провадить.

— Ну, звісно, війна — це війна,

а солдат — це солдат...

То шалоном везуть, то підметки шліфуєш казбонні.
І волинське болото топтав, і каміння Карпат...
А контузило — вправ. І отямивсь в полоні.

Гірка воно штука — полон; хоч і в полі робив,
Як раніш — у строку... Тим гірка, що надії не видно.
Все за домом тужив, за Килиною тяжко тужив,—
Доки ж нитці без голки, а голці без нитки?

Утік я. Лісами ішов. А як впала зима,

Із донецьким зустрівся з одним —

теж тікав із полону.

Кріпко грамотний був;

каже, чув — вже царя в нас нема,
То ходімо скоріш — будем брати корону.

Жартує... То й я жартома, що чавунний баняк
Для картоплі та юшки придатніший за золотого.
Тільки ж він заходивсь розтовкмачувать,

що воно й як,

І таки докумекав я, що і до чого.

А там і до Пітера з ним, а відтіль — на Донбас;
Та із ним же разом і вступив до червоного полку.
А Килина? Що вдієш — при жінці сидіти не час,
Хай і голка без нитки, і питка без голки...

Вернувся вже з Криму, коли узяли Перекоп.

Дітлахів не впізнав —

як на дріжджах тих повиростали.

А в Килини, як глянув, — посічений зморшками лоб:
Шість років — при живому мені — вдовувала!

«Ну, вдома вже будеш?» — «Авжеж!»

Та не всидів і дня.

Бо таки ж здобули її, владу, отую «корону»,

Й, значить, — землю діли,

і на сход (бо зірве куркульня!),

А ночами сільраду од банди борониш...

Оце ж на щоці — тобі видно? — од кулі печать;

Є така й на плечі, та сорочку скидати загайно.

Але я не об тім. Рік за роком, і стало стихать.

Вбились в колію. Ну, не гладеньку, звичайно...

Хто бачив, щоб хліб та родив без турбот!.. А хоча...—

Дід ізнов замовка на хвилину. — Гей, земле-землице!

Хто ж то ліпше за тебе те знає, як нам по ночах

Од думок, од турбот через хліб той не спиться.

Ми й соз, ми й комуну... Аж ось на артiлi зiйшлись.
Та не просто ж, бо — всi на собi перемiни i проби.
А орати ж — волами ще, сiять — з руки, як колись:
Ще ж один, бач, старається, iнший — не робить...

Нелегко воно нам давалось; а я ж, як на те,
Ну, нехай не партейний,

але ж — активiст, несаможник.

То опiвночi прийдеш, а вдосвiта знову — у степ:
В хлiбороба одне тiльки врем'я — тривожне.

Та й, кляте ж, летить!.. Не без радостi, звiсно, жили.
Бо любились-таки; проти цього щб вартi турботи?!
Смiємось: молодiєм (вже й меншеньких двоє — орли,
Тож, як замолоду, ми цiлуємось потай)!

А дiти ростуть... Не дiвчатка вже в нас, а дiвки!
Вже хлоп'ята не просто орли — парубоцтво чубате!
Та й роботи хвата... Хоч немало й машин беручких
Пiдпряглося iз нами i сiяти, й жати.

Не родить, не родить без рук! Ну, та нам не звикать.
От би врем'я придержать!..

Бо вже ось прийшли за одною,

За другбю свати...

Глянь,— вже сьомого внука стрiчать

iдемо... В ту суботу, що перед вiйною.

Замислився дiд Єлисей. Мружить око й мовчить.

— В ту, що перед бiдою,— проказує й знов замовкає,
Мов силкується вiдволiкти, вiдтягнути ту мить,
Коли рухне усе, бо вiйна запалає.

— Вважай, у вiйну ми й зiстарились. Де вже було
Про любов нашу думать, як лихо таке навалилось!
Проводжали шiстьох, а додому лиш троє прийшло;
Три вдовицi i четверо сирiт лишилось...

Не думай, не ремствую. Як у людей, так і в нас.
Передужали все. От якби лиш вертався він знову,
Той війною, бідною, чумою одібраний час,
Щоб людині — для радості та для любові!

Це ж скільки у світі щасливих здійснилося б снів!
Ти диви, мо', смієшся з старого, та слухай, послухай...

...А землі так бентежно, так думно од дідових слів!
Глянь, як стихла,

чутливого листя

наставивши вуха...

1977

* *
*

Надвечір влягаються хвилі
І вітер змовкає;
І злагода й спокій
Сумирне вколихують плесо
Надвечір...

То, значить, не скоро ще вечір,
Як серце
Нуртує безсонно?

Так думав я вчора, а нині...
А нині —
І хмари, і вітер,
І хвилі — таранно у берег,
І рваними пасмами
Піна
На гребенях сива...

Й це теж — надвечір'я.
Це теж —
Надвечір'я...

1976

ПІЗНІ ДОЩІ

Після засушливого літа
Дощів осіння штурмівщина...
Йдуть хмари хмар з усього світу
Вже котру ніч, вже котру днину

І ллють — загарливо, щосили,
Щасливлять щедрістю своєю
Сади, в зажурі облетілі,
Поля, наїжені стернею...

О, ця непрохана завзятість,
Спокутування ревність пізня,
Ця по змарнованому святі
Весільна, недоречна пісня!

Весь день жену з душі тривогу,
Та, нетривкі рвучи запоня,
Беруть, беруть її в облогу
Каральні спогадів загони,

І сумнів — давній друг зрадливий —
Кладе — мов хрест — на серце муку,
Що десь, веселий і щасливий,
Пройшов я повз чийсь розпуку,

Що в поспіху, на площах шумних,
У веремії днів строкатих

А який він, скажи?

— Ну, в шинелі, стрункий, світлочолій...

— Не шуткуй!

— А без жартів — дві дірочки в носі і — голий...

Довго йшла по драгвах,

до своїх пробивалася група.

Сто разів міг би Стьопа загинути

нагло і глупо.

Сто разів міг би скочити в пастку,

як взимку ускочив...

Де б він досі вже був,

коб із взводом своїм тої ночі

Не нагрянув зненацька

і льох не відбив біля школи

Його друг і суперник затятий

Сокирко Микола?!

Де б він досі вже був?..

Та — везучий він, то й пощастило:

Вбило Гната й Миколу тоді,

а його не убило.

Бо везучого й тріска

заслонить від кулі, мов камінь.

Бо везучим — везе.

Це закон, сто чортів його мамі!

А везучим і справді везе:

він пробився, добувся.

Й сталось так, що найперш при землянці

з сестрою зіткнувся.

Обійняв.

— Привітай! — засміявся, не чуючи лиха.

А вона:

— Не твоє воно, Стьопо... — на те йому стиха.

— Що ти мелеш?! — сахнувся. —

Та я тебе зараз... Отута!

— Убивай! Хоч і правда:
полуда — вона не отрута.
Може, й краще сліпим
до сідого дожити волосся...
Наче сам ти не знав,
скільки тут коло неї вилося.
І Андрій Зеленчук,
і дружок твій Микола Сокирко...
Хай Миколи нема,
так за тебе ж, мій братику, гірко!..

Увійшов до землянки.
Як кинулась навстріч Марина!
Пригорнув неживими руками:
— Ану мені... сина! —
Підвела до колиски.
— Заснув, — посміхнулась. — Крикучий! —
Він схилився, подивився.
— А чий він, скажи мені лучче!
— Всенький наш! —
жартома ще гукнула Марина з розгону.
Й враз — багнетом одвіт:
— Наш — це як же? Усього заgonу?
Чи самого Миколи? Ось-о ж —
кругловиде й кирпате!

...Він не вгледів,
коли вона встигла схопити автомата.
— Забирайся. Негайно ж! —
сказала Марина. — Ти чуєш?!
— Та ти що? — стрепенувсь він. — Шуткую ж!
— Даремно жартуєш!
Правду мовлять: чуже, хоч святи його,
рідним не стане.
Ти вгадав.
То Миколи Сокирка дитина, Степане.

Я сама запросила його,
щоб лягти із ним спати
Перед ніччю,
як мав він за тебе іти помирати.

Був везучий Степан,
сто чортів а чи двісті — везучий.
Певне, й досі живе він
в гаразді і благополуччі.
Та — чи все те забулось,
чи порідку й сниться, буває,—
Одного він не знає
і, мабуть, довіку не визнає,
Що уже десь своїх
піднімає синів світлочолих
Син — й о г о і Марини — Микола,
Сокирко Микола...

1976

ФРОСИНА

— Диво чули? Гордячка Фросина
Узяла квартирантів пустила!
— Чула! Кажуть, мала в них дитина,
А вона їх сама запросила...
— Коб одна! Там ще й хлопчиків двійко.
Та й урвители ж, гонивітри!
Он учора... зчинили бійку
І розбехкали їй макітру!
— Хоч усипала їм як годиться?
— Де там! Пальцем торкнути боїться!

Теревеняць побіля криниці
Баба і молодиця.

— Вже, на крайнє, бездітних взяла би
Чи дідка — ха-ха-ха! — для здоров'я!
(Це — молодиця до баби).
Так вподобала, бач, безголов'я!
— Хи! Де й знайдеш дідка такого?
— Я нараяла б, хай би спитала!
— Не, затьмилось їй, знати з усього...
— Та! Затьмилосья! Жадність напала!

А тут — на помовку — і Фрося.
З поклажею йде — з крамниці.
— Тож вона квартирантам носить?
(Це — баба до молодиці).
— А кому ж? Підрядилася, видно.
— Глянь, два кошики ще й авоська.
Аж в дугу зігнулася, бідна...
Ні, здуріла, здуріла Фроська!
Ну, навіщо, спитать, їй ті гроші?
Наче ж пенсію людську має,
Та й сини ж — похвалялась — хороші:
То один, то другий присилає...
— Ет! Хвалитись вона здорова!
Не шукала б легкої роботи!
В неї золото — не корова,
Так марудитись, бач, неохота.
Каже, краще котові у блюдце,
Ніж носить на базар того літра...

Пащекують. От-от заведуться
Пуголовки у відрах...

А Фросина тим часом — в завулок
І криницю ту обминає.
Не тому, що здаля щось почула,
А просто — бо часу немає.
В завулку, щоправда, багнище —

Облипа черевики пудами.
Та задами до хати ближче —
Того вона йде задами.
А про що там балакають Хвеня
І Тимкова молошна лошиця,
Йй відомо; нехай теревенять —
Не всохне од того криниця.
Вже ж бо чула: «Взяла!.. З дітлахами!..
Не сиділа ж роззута й голодна!..»
А скажи їм... Чи дійде до тями,
Чи вони те збагнути годні?
Так же шкода, сердешним, Фросини,
Що й словами не переказати!..
А прийшлося би їм чвертку хлібини
В три дні раз у крамниці брати!
Та прийшлося би в порожній хаті,
Затопивши піч, як Фросині,
Борщ варити в такому горняті,
Що й не видно його на черіні!
Втім, їй стачило б страви тої,
Коб не в горщику — в ложці варила,
Бо і ложки тії самотою
Донести до рота несила.

А до літа у хаті пуста.
Та й вгадять ще ж непроста штука,
Чи приїдуть сини у відпустку,
Чи пришлють (хоч на місяць!) онуків!
Он торік перенудилась зиму,
А літа діждала нарешті,
То Микола з своїми — до Криму,
Василь із своїми — до тещі!..
Сидіть собі, мамо, в світлиці,
Крутіть цілий день телевізор —
Хокей чи футбол дивіться...
А воно їй у голову лізе?!

Тепер в неї хата як хата:
Мале дитинча у колиці,
Два хлопчики (ну й бісенята!
І хвильки не всидять на місці!).
І є при хаті мужчина,
І с клоїтна молодиця,
Котра варить, пере що не днина...
Ну, словом, усе, як годиться!
І не чвертку буханки нужденцу,
Не пайку свою самотинну, —
Фросина ось дві здоровенні
Несе додому хлібини,
Та ще бубликів, та оселедців,
Та ось цукру п'ять пачок насподі,
Ніби й досі усе ведеться,
Як велося колись у господі,
Наче Прокіп і Федір не вбиті,
А менші ще бігають в школу,
Наче прийде з бригади Микита,
Змие руки і сяде до столу...

Ну, та годі! Все «ніби» та «наче»...
Лише сльози й набігли справдешні...

. . . . .
Он мурзатих два вершники скачуть.
Ой, гляди, зголодніли, сердешні!
Мати їхня все більш при колиці —
Скрутно ріжуться зубки в дитини.
Тож найперше — борщу по мисці
Зараз хлопцям насипле Фросина.
Й поки будуть вони уминати —
Аж піт на лобах росую, —
В неї серце ростиме, налляте
Вповні втіхою і добротою.
І — чи візьметься потім Фросина

Прибирати, чи грядку полоти,
Буде гріти її всю днину
Ця одвічна жіноча турбота,
Буде в серці у неї те свято —
Світле й тихе, мов стежка у житті,—
Що є задля кого старатись
І жить задля чого на світі.

1976

* *
*

Товариш старе переслав мені фото:
Наш клас у шкільному саду.
Ми тільки-но, схоже, скінчили роботу
І — в трьох вишеньок на виду —

Їдемо в нетерпці, як жаданого строку:
Ось «кляцне» фотограф, і — в путь!
Безжурні хмарки довоєнного року
У небі над нами пливуть.

Безжурні хмарки довоєнного року,
Безжурний на вишеньках цвіт...
Іще ми не знаєм: війна за півкроку
Розверстою прірвою бід...

Кудись ми рвемося (куди ми спішили?).
На знімку в те звабне «кудись»
Сашко Українець із Гришею Шилом
Грудьми вже вперед подались.

Статечний Котляр їм вчепився в рукава
Й регочеться — лусне от-от,

А Буніс Давидко обіручки справа
Настасю трима, Скороход...

І так нам, звеселеним, гарно, нівроку,
Що в небі, завмерши нараз,
Безжурні хмарки довоєнного року
Відверто милуються з нас.

Та що це — в задумі прикушені губи,
Печальна заломленість брів...
Іван Опанасович, вчитель наш любий...
Невже він щось інше уздрів?

Невже йому видно в цю світлу хвилину
Ті смуги пекельних засад,
Крізь котрі з присутніх отут
половина
Сюди не проб'ється назад?

Ті смуги, ті смерчі, ті вирви глибокі,
Що шлях і йому десь утнуть?

...Безжурні хмарки довоєнного року
У небі над нами пливуть...

КАТЕРИНОВИЧІ

Лірична поема

Пам'яті Володимира Гнатівського

Де ви, гей, Катериновичі?
Ані звістки, ні чутки про вас.
Хтось же лишився живий!
Може, навіть десь мешкає близько...
З роками мені все частіше
й бентежніш чимраз
Сниться рідне село,
волошкове небо поліське.
Я не перший спізнав ту істину,
що дитинства літа —
То немовби полишена нами
педосіяжно далека країна.
Але спи мої знають дорогу до неї.
А там
Я кожного разу
бачу вас неодмінно.
То й не дивно —
ми з вами жили на кутку на однім,
З наймолодшим, з Петром, я дружив...
Втім, немало і те, мабуть, важить,
Що в усьому селі
та, напевне, й в районі усім
Значе було
незвичайне «по батькові» ваше.
Катериновичі...
Удови Катерини сини,
П'ятеро босих кронпринців
справіку бідацького роду,
Котрим батько
і звістки не встиг надіслати з війни:

Ледве Гната вмостила підпаском,
а тих — чи діжде, прилаштує?

Що ж, за ярмами діло не стало б:
Михайлу вже сповнилось п'ять,
Вже четвертий пішов близнюкам —
Василеві й Кирилу.

Не минула б вас доля —
при бидлі глитайським
в хлівах вікувать

А чи бидлом на панським лану
марнують свої сили.

Та по-іншому склалось,
бо грім докотивсь од Неви

У поліські забиті,
бідою зачумлені села,

Бо прийшла революція —
боса й голодна, як ви,

Але — сповнена віри,
але — беручка і весела.

Вона не одразу вам хліба удосталь дала,
Не одразу вам світлу й високу
поставила хату,—

Вона вас людьми
й хазяями землі нарекла,

А щастя
звеліла самим вам на ній будувати.

Катериновичі!
Я за тлумом подій і літ

У високому сьайві,
що не мерхне над тими днями,

Бачу на стежці до школи
рубчатий слід,

В мармур першого снігу
вкарбований
вашими личачками.

Оці парубки рясночубі,
Котрі ген у доладних костюмах
Дефілюють перехильці (мода!)
При транзисторах непогамовних?

Вам костюми в їх віці й не снились.

Ні в сімнадцять, ні в двадцять.

Та й потім —

Ви ще довго костюмів не знали.

Кацавейки, пропахлі бензином і потом,—

Така була мода у дні посівних авралів.

Бетоном заляпані роби та комбінезони

(А спецодягу не завезли —

шаровари та курточки лижні) —

Така була мода для вахт на будовах безсонних,

Для ударних декад і тижнів.

Ще на гумові чоботи мода була в котлованах вологих,

На фуфайки — у хвищу й мороз — од простуди.

А нема — то жакетку на плечі,

старі мокроступки на ноги,

Не пестунчики — якось та буде!

Ну, віє, мете... Але ж там термінова робота!

Ну нежить підхопиш...

Чи й диво? — не тиф, не холера!

Догнати, та ще й перегнати! —

така була в моді турбота.

Така була ера.

Я усе це пишу не на докір синам або доням —

Хай своє на здоров'я носять!

Тим більше, що й в них і турбот, і тривоги, і безсоння

На КамАЗах та БАМах сьогоднішніх досить.

Свої в них аврали у ночі морозні і хвижні,

І вахти ударні, і зміни,

Свої в них звияги, рекорди свої дивовижні

І слави достойні вершини.

Але вам, але вам починати на долю припало,

Вам дісталися випробування перші та спроби.
Але ви на горбу на риштування цеглу тягали,
Щоб зросла промисловість,
що кранів армади наробить.
Але ви мозолі об ломи набивали й грабарки,
Еверести каміння й піску на своїх
переважили м'язах,
Щоб тепер екскаватори в землю вгризалися шпарко,
Щоб пісок і каміння на КрАЗах возили і МАЗах.
Втім, тоді ви не цим клопотались — було не до цього:
Ви з плугів, з тракторів починали.
Починали з гармат —
бо й на день не стихала тривога,
З літаків — бо війна нависала:
От-от на кордон вона,
тишу розбивши на друзки,
Стрибоне, наче хижа пантера.
І слід було палець недаремно тримати на спуску.
Така була ера.
Така була ера. Така була міра. Такі були думи
В ті дні, як Земля — мов граната —
завмерла на зводі.
І річ не в костюмах
(Чи й правда — «проблема»? Костюми!..),
А в тому, що інша судилась вам долею одіж.
Було вже потроху костюми з'являлись,
і косоворотки
Почали сорочкам поступатись, котрі «під краватки»...
Та байдуже, в чому червнєву ту ніч
ви зустріли коротку, —
Назавтра уже в гімнастерках були ви й пілотках,
Були при гвинтівках, підсумках, саперних лопатках.
І — в путь (хто з вас відав —
на місяць, на рік чи навечно?),
І — в дорогу, туди, де боїв кушпела й хмаровиння,
Під вогню лютування й громи артилерії зичні...

Така була ера. І доля така в покоління.
Одначе... я знов перескочив
Через роки і десятиріччя...
А був розпочав я про школу
Й про ті вікопомні відбитки,
Що їх на стежині лишали
Бідовими ви личаками,
Про ваші свитини благенькі,
Котрі вітер просвистував наскрізь...
Отож-бо — про школу. Про зими
І літа дитинства.

Й про тебе,
Товаришу давній мій, Петре...

З усіх Катериновичів

лиш тебе одного я не зву,
Бо знаю, що не відгукнешся.

Напевне знаю.

Була ніч вереснева,

із «шмайсера» черга в рову.

Є могила,

над котрою голову тужно схиляю.

Але там, у дитинстві,

ти й досі для мене живий.

Там, немов за броньованим склом,

все неторкане й недоторканне.

Бачу губи розтулені,

погляд зчудований твій,

Коли вчитель, було, на уроці

відхилить запону в незнане.

Ми у другу навчалися зміну,

бо школа була в нас мала.

Вечорами зимовими

гасова лампа з-під стелі

Тьмаве світло цідила

на парти, що ми круг стола

Пересовували щоперерви
в змаганні «за сонце» веселім.
Та лиш дзвоник дзеленькнув,
учитель ступив на поріг
(Ще там смішки, ще шепіт
то з того кутка, а то з того),
А ти вже завмер,
вже у спраглім чеканні застиг,
Прикипівши очима, думками, душею —
до нього.
Вже ти з ним,
вже за ним безоглядно в світі полетів...
Найстарший у класі
(по-нинішньому — переросток),
Ти цим і різнився,
що краще за нас розумів,
Як звабно визнавати
і як осягати непросто.
А ще ти любив драмгурток.
Безкорисливо й щиро, як, втім,
В ті роки усі в нас у школі
й не тільки у школі.
Це прийшло з революцією,
що мистецтво належить усім —
Всім трудящим Республіки Рад,
як земля, як заводи, як воля...
Отже — наш драмгурток.
Пізно ввечері після занять
Залишались ми в класі,
й до ранку досидіти згодні.
І було нам однаково —
просто дивитись чи «грать»,
Хоч приємніше (та й цікавіш!)
було «грати», природно!
Ах, оті вечори!
Той за даллю загублений світ!

Якби став перед мною в цю мить
чародій всемогутній
І спитав: — Що тобі —
над усе найдорожче —
вернути з тих літ? —
Я найперше сказав би:
— Оті вечори незабутні! —
Ті п'янки, ті бентежні,
оті, що — згадаєш, і враз
Дух од тужного щастя
заб'є тобі здушеним зойком...
Як давно це було!..
Та... гляди: ось заходить у клас
В німбі житнього чуба
наш вчитель
Іван Опанасович Гойко.
Й так святково, так втішно стає
на душі і доквіл!
Сам прихід його — свято,
бо всі ми залюблені в нього.
— Почнемо? — Й тут зчиняється диво:
де парти? де стіл? —
Партизанське багаття
горить серед лісу пічного,
Й, після бою потомлені,
ми сидимо при вогні
У тривожній задумі,
і сосни гудуть в піднебессі,
Як вітрила, над нами...
Хай вибачить автор мені:
Я забув його прізвище
й назву забув його п'єси,
А хвилини оці залишилися —
щемом терпким,
Світлим бодем,
що серце зненацька знемогою стисне.

З нами вічність в ті хвили
з зірками і зерном в приполі,
І не відали ми,
що допіру оце в нас була
Не проста репетиція,
а репетиція долі...
Що півсвіту затопить
розбурхане море пожеж,
І загине пів нашого класу,
й під сум обеліска
Наш Іван Опанасович ляже,
й що ти упадеш
Од ворожої кулі, мій друже...
Та вже ж, хай незблизька,
А займалося;
диму над обрієм слався заслон,
Раз у раз докидало
відлунки недоброго грому...
І сейсмографом серце сочило:
Маньчжурський кордон,
Абіссінія...

Згодом Мадрид, Халхін-Гол...

А потому...

Та... стій-но, я знову не згледівсь,
Як забіг наперед... Все це — потім,
Це потім було — після школи
(О, як вона тужно й бентежно
В окопних сновиддях нам снилась!);
Це було після тих репетицій
(Про які я почав був і стільки
Ще збирався повідати) й після
Вистав (до яких не дійшов ще);
Це було після наших походів
(З ночівлею в лісі, з піснями
Загарливими круг багаття);
Після наших з тобою, мій друже,

Блукань за селом, коли й серце,
Здавалось, одне у нас,

навпіл

Поділене чесно між нами...

Та от... Я не згледівсь, як знову

Забіг...

Із дитинства...

І, певне,

Пора з ним прощатись...

Неспроста ж бо я забігаю —
За роками, які нам дісталися, я не встигаю.

Як нестримно їх, як невситимо вперед поривало!

П'ятирічку в чотири?

У три з половиною?

Мало!

«Ще наддаймо!» — гукали ті роки у ярім розгоні,

«Ще!» —

і швидше кружляла безсонна «кадриль» на бетоні,

«Ще!» —

і врубівка швидше у пласт,

«яструбок» — попід тучі...

«Ще!..»

А ви, Катериновичі, в цій стромищі кипучій.
Ви — у гуці самій,

де робота — ось-о, а не після,

Де вогонь — опіка,

де й засапаний віддих — мов пісня.

Як ми заздriamo вам із Петром —

нам ще школу кінчати!

Як я заздрю Петрові —

мені б оце старшого брата

Отакого, як Гнат, як Михайло,

Василь чи Кирило,—

Та й Михайло з-над Волги, й Кирило з Донбасу —
не зблизька
Прибули під той сволок, де їхня висіла колиска.
Прибули привітать,
прибули поклонитися мамі
В день святковий,
коли п'ятдесят їй сповняється саме.
Ой же весело, весело в хаті вдови Катерини!
Добра згода і добра нагода зібрали родину,
Добра тчеться розмова за стравою
(й страва не пісна),
Добре ллється питво у чарки
(а вперемішку — пісня),
Ллється радість у очі з очей,
плаче з радості мати...
А можливо, не з радості тільки —
хто може те знати?
Може, серце віщує,
що більш так не буде ніколи?
...Не судилось їм ще раз
всім вкуні зібратись круг столу.

Тут кінчається стежка, що досі
Вела мене полем дитинства;
Заходять за обрій дороги
Петрових братів... Та й Петрова
Відгалузиться скоро, бо в різні
Ми підемо виші й все рідше
Стрічатися будем... А далі...
Далі — поле незнане
і хаща
Переказів, здогадок...
Далі —
Далі те, що печаллю на серці,
Мов крига, лежить, —
Епілоги...

Так, по цьому ідуть епілоги.
До пекучого болю ранні
Чи — завіяні часом, туманні,
Війною пориті й заплутані
стежки й дороги —
Епілоги...

Що я знаю іще про Петра?
Ми востаннє з ним стрілись у Києві
Десь за два з половиною місяці до війни.
Це у парку було (чи у лісі — тоді) Голосієвім
На початку весни.
Він біг

з оберемком зошитів під пахвою,
Розкуйовджений і кумедний.

— Що, науки граніт?..

— Гриземо! Тільки ж він — все горою!

Завтра екзамен. Та й вредний! —

Він кінчав інститут.

— Годі вчитись! Вже час до роботи!..—

Отак постояли ми, погомоніли хвилини із п'ять...

— Ну, біжу! —

І побіг, щоб ніколи уже не вертать.

Я гукнув сміючись:

— Гей, ні пуху тобі, ні...—

Я потім

Щораз, пригадавши цю зустріч,

картав себе, наче

У моїх було силах

Щось у долі його відмінити, покрять інакше...

Есесівська черга Петра у рову скосила.

У вересні. В сорок другім.

Лиш це достовірно

Відомо про те, як загинув...

Хоч стій-но, чому ж?

Достовірно відомо,
що він,
партизанській присязі вірний,
Загинув геройськи. Як муж!
Хто звідав, підтвердить: вони катувати вміли —
Були майстрами цих справ.
Але всі в окрузі підпільні явки вціліли,
І — значить — Петро на тортурах мовчав.
Мовчав!

Та, видать, ще й добре залив їм за шкуру!
Бо ось же, зганяючи зло,
Вони й матір — із хатою разом —
спалили в ту ніч похмуру,
Піднявши — щоб страхом зайшлося — усе село.

Це був другий — болуче гіркий — епілог.
Однієї днини

Скорботних два епілоги...

І це — останнє,

Що я знаю напевне

про рідну серцю родину

Катериновичі...

А все інше — в тумані.

...Переказували, що у сорок третьому, в грудні,

Одразу по тому, як паші в село вступили,

Залегів на часинку малу

на машині попутній

Василь (а послухати інших — Кирило;

Їх з дитинства отак

навіть добрі знайомі плутали).

Бабуня-сусідка усе повіла, що знала;

Постояла при згарищі з ним

та й в дорогу напутила.

...А ще говорили про Гната —

немов генералом

(Артилерії, як уточняли знавці)
він у сорок п'ятім
Навідав спустіле подвір'я
й Петрову могилу...

І напевне то правда.
Та надто багато
Проминуло від тої пори,
і сліди загубились...

Ми під старість лише
починаємо розуміти,
Яка нетривка то субстанція в світі —
сліди.

Десь були вони тут,
але в давнє стежки перекрито —
Спробуй тепер — знайди!

Де ви, гей, Катериновичі?
Гляди, хтось і мешкає близько...
А як ні, то в яких вас селах шукати,
в яких містах?

Чи, може... ваші імення
на обелісках

У наших отут
або десь у далеких краях?
Але хтось же лишився,
хтось мусив лишитись живий!

Бачу, як, обважнілі і посивілі,
Поволі (бо ж, певне, посічені шрамами)
ходите ви

По землі, од снігу
чи цвіту весняного білій,

По землі, що шляхами мостили ви
і засівали,

По землі, на якій корпуси п'ятирічок здіймали,
По землі, що над все у житті полюбили ви змалу,
По землі, за яку ви вмирали...

Вклоняйтесь їм, люди,
поштиво кашкети скидайте здаля!
Не тільки в свята їх шануйте,
а й в будні, щоденно!
І здоров'я їм зичте —
хай ще довго їх носить земля,—
Вони її довго і ревно
тримали на теплих раменах!..

1975—1977

КОМСОМОЛЬСЬКА БУДОВА

Наче в перший день творіння,
На розпеченій рівнині —
Купи вапна, купи ріні,
Гори щебеню й каміння...

Мов на тирлиці вселенським,
Тут зійшлись в живій подобі
Туро-крани велетенські,
Воло-КраЗи крутолобі...

Гул немовчний над землею,
Зблиски зварки, пилу тучі...
Я прописаний душею
На осонні цім гримучім.

Жить віднині — значить жити
В цій кипучій веремії,
Де гаки, пісні і плити,
Рейки, жарти, шлангів змії,

Де під хмари — стіни круто,
Й план — не слово,
й піт — конкретний...

Жить віднині — значить бути
Не присутнім, а причетним!

Я нові приймаю міри
На звичайне й незвичайне:
Ранок? — сонце в небо в і р а,
Вечір? — сонце з неба м а й н а.

Не шукач непевних колій,
Визнаю, однак, що чари
Мають той же блиск і колір,
Що з-під каски погляд карий.

Карий присмерк... Дзвін гітари...
Між наметів — пари, пари...
І всю ніч — у всесвіт карий
Автогенові пульсари!

1978

ПРОБУДЖЕННЯ

Цілую хліб твій, Життя.
Щоранку
На порозі
                    Нового Дня,
Мов подорожній,
Що вернувся
З немислимої далини,
Над рушником стола
Збентежений схиляюсь...

Дай тільки дух звести,
Зажди,
                    дай звикнуть,

Що знову — небо за вікном,
І вітер знов,
І цвірінчання
Пташок захоплене...

Дай упізнать,
Ні, осягнути дай
Цю хмарку,
Просочену рожевим соком сонця,
Ці перестуки кроків на панелі,
Цю трель дзвінку
(То ж — сміх,
Дівочий сміх?).

Цього вже не було —
Ні кроків,
Ні пташиних голосів,
Ні сміху
Там, уві сні,
(Чи — в небутті?)
І знов — моє усе!

Спасибі! (О, скільки
Дарунків заразом!)
Спасибі!

Я відроблю, повір, я відроблю!

Цілую хліб твій,
Життя!

1970

ГІМН РОБОТІ

Не хилюсь над тобою —
Вклоняюсь тобі,
Робото!
Чоло, зрошене¹ потом,
Витру,
І знову вклоняюсь,
і знову...
Щоденна моя обново,
Жадобо, солодка — до муки,
Як бринять біля тебе руки,
Як бринять руки!

Завжди, завжди біля тебе
Цей
у руках
трепет:
В дитинстві — з невміння,
В юності — від нетерпіння,
Від твого під ними горіння
О зрлій порі.
А старістю...
О, як старі
Від туги прощання з тобою,
Від передчуття розлуки
Трепечуть руки,
Робото!

Робото! Робото! Робото!
Довічна тривого й турбото,
Довічна любове
Й одвічна всесильна сило!
Спершу було не слово —
Діло було, діло,

Небесам,
до минушності нашої звиклим,—
Виклик!

Не хилюсь над тобою —
Вклоняюсь тобі,
Робото!
Чоло, зрошене потом,
Витру,
І знову,
І знову вклоняюсь...
Одну —

твою визнаю на землі високість!
Одні — твої визнаю і славлю щедроти!
По хліб та безсонний неспокій,
По безсмертя
палаючі руки свої простягаю
До тебе,
Робото!

1972

РУХ

Цей вітряний день,
Цей
на хвилях
розгойданий світ
І одей,
за кормою,
Зникаючий пінявий слід —
То подоба життя?
Ген моторки летять,
Не торкаючись майже води...
— Ви куди?

Не розчули за сміхом.
Та й з берега — луни пісень...

Розпросторивши крила,
Шугають над нами мости.
Роздимають зелені вітрила
На кручі тополі...
Сумно їм
                  на довічнім приколі,
Не тримай ти їх, кручо,
Пусти!

День на схилі...
Нум, дужче на весла,
Агей, не табань, не табань!
У смеркання?
Дарма —
Там, за ним,
Ще мільйони світань!

Не табань!..

1972

* *
*

Ні, не роки спокійного сонця,
Прийдуть роки спокійного серця,
І заміниться небо — балконцем,
І обернеться обрій на дверці,
І палке втихомириться «хочу»:
«Все достатне, — скажу, — все приємлю!»

А блискавки дні і ночі,
Як і перше, шмагатимуть землю,

І буде, як перше, спрага,
І будуть провалля й пуці,
І вічно безсонна звага
Вестиме на бій невсипущих,
І вічний, як світ, неспокій
Закоханих з дому манитиме
Під весняне небо високе,
На лоно, встелене квітами...

...Ах, як лунко — то в квінту, то в терцію
Дзвонить перший капіж за вікнами!
Роки спокійного серця...
Помремо, а не звикнемо!

1967

* *
*

Листок опалий мишею рудою
Через дорогу шаснув,
І хлопчик, що ішов переді мною,
Залився сміхом щасно...

Так починається одвічна повість.
О, ця свята невдячність!
Осінні небеса — як чиста совість.
Прозорість. Однозначність.

І не сльоза на гілці, з сонцем рядом,
Бринить передзимова,
То зрів жолудь — геніальний задум
Діброви...

1975

САД

Не шлях, яким не вернешся назад,
Життя — то сад. То — за плечима сад.
Ген-ген, отам, в січневім полі,

сніг

Хова од стужі зерно днів твоїх.
Он — в березні — пагіння молоде
Під сонцем світлі видива пряде.
Он — поруч — квітень:

замірів бруньки

Збентежені обнизують гілки.

...Ось на листку роса щасливих сліз.

...Ось перша рана — на корі поріз.

...Ось на траві сліди — мов давні ши...

Куди ведуть? Де ділися вони?

Не наздогнав... Немов стіна — полин,

Кущі тернові перешкод і кпин...

А сад не зачахає: ти живеш!

Дивися: он

і онде —

пізнаєш? —

За віхолами й зливами подій
Травневе дерево твоїх надій,
Червневе дерево твоїх дерзань,
Липневе дерево твоїх старань,
Серпневе дерево твоїх турбот,
Жовтневе дерево твоїх щедрот,
Грудневе дерево...

А втім, стривай,

Вже хмари обложили небокрай,

Вже на гілках, мов скло, намерзлий лід...

Що ж, все як слід. Все на землі — як слід...

Зринають спогади в журливий лет,

І гусне мудрості у сотах мед,

І зернятко у плоді росту жде...

І — знову сніг...

І знову — сніг іде...

1971

* *

*

Ось ти й в шибі, осене,
Облетілим ясенем.
Де блукали росами, —
Сіна стіг припасено.

Де не йшлося — літалось,
Ткалось хорородами,
Нині — як те й сталося? —
Просто — пішки ходимо.

Й що зробились тихші ми,
Не сховать за позою.
Думалось віршами,
Написалось прозою...

Льон-льонок — на терниці...
Та планета ж крутиться!
Може, щось і вернеться?
Щось, гляди, ще й збудеться?

Ще ж ось рядом торитья
Вічна путь безкрая ця!..

Те, що не повториться,
Хай хоча б згадається...

1977

* *
*

Усе, чого торкалися віки,
Стає пророчим знаком таємничим.
Круг Золотих воріт сніжок легкий
Нуртує, мов примарне біле віче.

Це діялось до нас? Це — після нас
У плоті, в звуках оживе, як диво?
А потім що? Під ноги ляже наст?
І настом вкриє це каміння сиве?

О вічний каменю людських доріг!
Чийсь крок... Чийсь голос...
Чийсь бентежний подих...

Тисячолітній сніг
На Золотих воротах...

1972

НЕСПОДІВАНИЙ ЦИКЛ

* * *

То випадок просто? Надвечір в юрбі
Простую майданом,
Дивлюсь — аж вона (на догоду судьбі?)
Назустріч неждало.

Ми здавна знайомі. Давно ми, вважай,
Закохані навіть.
Я — в неї. Вона ж...

(Може, в тебе? Спитай.

Впритул! Бо ж цікавить!)

А втім, це — для жарту; надмірних не ждучу
Дарунків од долі.

— Додому?

— Додому.

— Я вас проведу...

— Це ж — даль!..

— Ми поволи!..

Тут миттю з вечірнього неба на нас
Проллялися чари:
Я вдвічі молодшим зробився нараз
І стали ми — пара.

Я взяв її сумку, і поруч пішли
Ми в тлумі людському,
І вікна, і зорі повз нас попливли
В танку нешвидкому.

Й розмова легка ні про що і про все
Зайшла поміж нами —
Про місяць, про моди, критичні есе,
Кіно і цунамі...

Ну, звісно, порою і жарт миготів
(Ні, ні, не солоний!).
Отак — я словечко, вона кілька слів —
Статечно й бонтонно

Ішли ми крізь сяйво неону густе
Квартал за кварталом...
І, мабуть, значливіш стократ було те,
Про що ми мовчали.

Із того почну, що мовчав я об тім,
Чим потайки мучусь,
Що й справді ношу її в серці своїм,
Далеку й болючу.

Далеку — бо спробуй догнати луну,
Болючу — бо пізня...
В душі я про зимну мою сивину
Мовчав, як на тризні.

В піснях вона й «сяйна», і «сріберна нить»,
«Метелиця біла»...
А як її важко, буває, носить,
Яке кому діло?

Отож я мовчав, що повинен мовчать,
Бо все проти мене,
Бо рідко у полі рядочком стоять
Достигле й зелене.

Признатися чесно, мовчав я іще
Про те, що напевне
Дарма проводжать її
так гаряче

Я визвався
і ревно,

Бо байдуже — прірва чи тільки стіна
Тонка поміж нами...

А ще я мовчав, що, видать же, й вона
Мовчить про те ж саме...

Отак ми неквапом ішли та ішли
У тлумі людському,
І вікна повз нас і вітрини пливли
В танку нешвидкому.

Й було щось весняно-святкове в плавкім
Оцім колиханні,
Й було щось печально-вабливе у цім
Гіркім проводжанні;

Печально світил відпливали рої
За вітром горішнім...
І в серце пекли мене очі її,
Пречисті і грішні...

* * *

Ніч за вікном...
Слухай-но, слухай, ноче,
То правда, що я вже старий?
А що, коли серце з тим згоджуватись не хоче?
Воно ж кривдно:
інші на гору,
а ти — з гори!..

Мовчиш. Не втішаєш...
Самому себе утішати?
От кажуть:
«Та що сивина! Була б душа молода!»
Тривіально, правда...
Хоч, як всю вже правду казати,

Істина часто банальністю вигляда.

Ну, втішивсь?

Тепер про душу.

Невже й вона в мене сива?

Та, гляди, й волохата...

Бідна моя душа!

А то й геть із лопуцька вона

і тим більше не варта й гроша!..

І все-таки, ноче...

А не може трапитись дива?

Ну, от зазирнуть тобі в душу

чийсь немислимі очі,

І...

. . . . .

Я божеволю, ноче?!

* * *

Це ти там, годиннику?

Глянь-но, як грізно:

«Пізно!» та «Пізно!».

У дзвони забив:

«Четверта година ночі!»

Диви, залякать мене хочеш?

Втім, що з тебе й візьмеш,

душе залізна?

Четверта година...

Та хай би й стосота!

Нехай би й мільйонна, що з того?

Що ти знаєш

про цю найсвітлішу на світі турботу,

Про цю

найрадіснішу тривогу?

Та й про те, чи пізно,

чи рано...

Ну, хто,
хто міг про любов
придумати — «пізно»,
Як вона — мов життя —
безконечно жадана
Пісня?

* * *

Пташок гамірлива перезва...
Шурхоти шин, підшов...
Ну, ось ти, ранку тверезий,
І прийшов...

Іронічно мружачись,
в очі
Заглядаєш уважно мені:
— Ви, добродію, цієї ночі
Спали чи ні?

Не спав я... Засукуй рукава,
Холодний мій аналітику,
Допитуйсь, у чому справа,
Дошукуйсь причин і витоків.

Скажи, що ці сни несусвітні
(Ці вкрай несерйозні сни!)
Вітрами приносить у квітні
Й, мов нежить, проходять вони;

Накричи, що геть не потрібна
Мені ця мана чи мара,
Що давно вже на мислі подібні
Моя проминула пора!

Але заодно, будь ласка,
Скажи, бо ума не зложу,

Чия (і від чого?) опаска
Оцю провела межу,

Круту оцю (і кричучо
Несправедливу, затям!)
Межу крізь дні мої суцї
Між мною, живим, і життям?..

* * *

Це схвильоване соло про себе
Не пошепки — подумки
Цей захоплений гімн,
У якому
Ні слова
Нема
(Бо і в мові нема їх,
Тих слів,
Що могли б передати
Німування душі
Перед чаром,
Що раптом осліпить),—
Тобі вони,
Чуєш? (Ах, ти їх не чуєш...) —
Тобі!
Ти йдеш...
Ти проходиш повз мене...
Пройшла...
Ні, не жду того —
Не озирайся.
Ти одна в цілім світі
Цим правом наділена —
Йти
Й не зважать ні на кого.
Іди.
Будь щаслива.
Іди.

* * *

...В статті підкреслено

(щоб старість не смутити?)

Мовляв, на світі не одна любов!),
Що Фауст, бач, не тільки задля Маргарити
Так поривався юним стати знов.

...Стаття нагадує

(щоб іншим не кортіло?)

Мовляв, ціну незмірну ломить біс),
Що Фауст за ману, за тлінне юне тіло
Був змушений навек душі зректись.

О сивий текстознавцю,

мудрагелю милий!

На паперовім трясучись коні,
Чи й вам не мариться, що там, удалині,
Ви знов опинитесь в своїй весні,
В тім світлім сні,
Й не тужите, що ви...
в дурманнім тім огні,

Що ми — безсилі?..

* * *

Я знову зробився хлопчиськом,
Нерозумним хлопчиськом зеленим:
Побачу її — хай незблизька —
І свято весь день у мене.

Часом в думці майне на хвилину,
І — заходиться серце з нестями...
Свідчить-бо мудра латина:
Omnia vincit amor! *

* Все перемагає любов! (Латин.)

Хай зиркають косо (чи й свищуть!),
Не перший і не останній,
Я цей біль обираю віщий,
Це мудре безумство — кохання!

Життя — і з квітками, й з рахубами —
Без нього — пуста коловерть.
Ми доти й живі, поки любимо,
А серце замшлось, і — смерть!

Тож геть міщанські обтічності,
Святенницьких прописів пута!
О Любове, царице вічності,
Vivantes te salutant! *

* * *

Повік платитиму данину
Тобі, Зоря моя, тобі
За вечір той, за ту хвилину,
Коли зійшла в моїй судьбі.

Що відтоді із світом сталося!
У сляві променів твоїх
Тасмним чаром поналлялись
Дерева, квіти, шепіт, сміх...

І небо, мов склепіння храму,
Врочисто світле,
і під ним
Гримить хорал міського гаму,
Могуттям повний неземним.

І серцю подих Часу чути —
Легкий, як білих хмар політ;

* Живі тебе вітають! (*Легин.*)

І наче в нім стебельце рути
Проснулось, вибилось на світ.

Тоненьке, ще незряче й кволе,
Воно сміється

і — бринить

Про сонце, про весняне поле...
І хоче жить! І хоче жить!..

* * *

Не сподіваюся... Та — можу снити;
Усе, чого душею забажу,
Моя фантазія несамовита
Поставить на осяянім кону.

Я оберу для дії пізні літо:
В смарагді краплі злата де-не-де...
Моя фантазія несамовита
Нас поруч тихим садом поведе.

Чи краще — полем, щоб назустріч вітер
Та щоб грози розкоти вдалині...
Моя фантазія несамовита
Додасть у серце смілості мені.

І я торкнуся її руки:
— Мій світе! —

Скажу захоплено.

Але в ту мить

Моя фантазія несамовита
Замре од щастя й слів загубить нить...

Моя фантазія несамовита...
Ця безконечна павза на кону,
Чи не об тім вона, що годі й снити
Про те, чого й в сновидді не сягну?..

* * *

Не здумай тільки йти!
Співай, жартуй, сумуй,
Одно лише — отут, в кімнаті, будь!
Щоб бачив я —
бодай здаля, мигцем —

Твою косу,
Щоки смагляве сяйво,
Чи здивування брів,
Чи усміх твій
(Хай не мені — комусь!);
Щоб голос чув твій —
хай віддалеки,

Хай слів не добираючи;
Щоб очі
Твої ковзнули по моїх —
Нехай байдуже...

Не йди лише!
Не здумай тільки йти,
Бо в мить, як підеш, —
Все спиниться, все зникне враз.

Отак колись
Зупиниться зненацька серце —
І — щезне все...

* * *

Моя — для спраглих мрій, моя — для муки
Не виказаних голубливих слів;
Моя — без крихітної запоруки
На відповідь,
ласкаву — й поготів;
Моя повік — для каяття й безсоння,
Моя — для безнадійного ждання,

(Хмарка? Справді — хмарка?).
Вчора —
Ні, вчора хмарки не було.
Й холодним вітром
Не віяло з одих очей,
Де повно сонця...

А люди, як і перше, ходять
Одягнені по-літньому:
Не чують,
Як вітер завиває сніговий...
Зазиміло.
Невже зази...?..

* * *

Боюсь тобі здатись зухвалим чи грубим
(Чи й надто уважливим — то все одно),
Бо важко прощаються вини нелюбим —
Цю істину людство відкрило давно.

Від них і не ждуть, що межу переступлять;
Хай чисті, хай сяйно зразкові вони, —
Їх просто не люблять, їх тільки не люблять,
І тяжчої в світі немає вини.

Ти ж... вголос ти ще не сказала: «Нелюбий».
Та як недвозначно від себе жене
Цей ввічливий усміх, що видушать губи...

Мини хоч, покаро жаління, мене!

* * *

Хай зимна нещадність відмови,
Хай насміх, що списом пониже,—
Стерплю: в безодвітній любові
Є горді вершини понижень.

Я сам це прекрасне бездолля
Обрав, себелюбець розважний.
Є щастя високого болю,
Коли поблизу недосяжне.

Є радість визивної муки —
В безсмерті зрівнявшись з богами,
Вимірювать відстань розлуки
Не тижнем, не роком — віками.

О ситі з тріумфу обранці,
Ну хто з вас подібне зазнає?
Є туга, що зводить уранці
Й змагати зірки пориває.

Є спраги нестримна шаленість,
Коли й океану не досить.
Є сплески безумства натхненні,
Що дух над минуцим підносять.

Є віща печаль благодатна,
Є пісня, що родиться з крику...

Спасибі! В боргу невідплатнім
Я в тебе лишуся довіку...

1972—1978

МАРІЯ

Що ж, тридцять — не ранок.

Хоча ще й не полудень...

Ах, вроди б їй трохи! Та вищого зросту!
Іще вона держиться — стежить за модою.
Іще вона держиться — бігає з молоддю.
А заміж... А заміж віддатись не просто!..

Шукають красунь, щоб і брови шнурочком,
І ніс, як з картинки, і очі, і губи...
Її — не з картинки вона, бач... І — точка! —
Її обминають: негарних не люблять!

Один лиш одразу — де тільки не стріне —
Під ручку хапа: «Ах, за плічки обняти б!»
Та що їй од того? Жонатий мужчина...
Жонатий. Жонатик... Жонатик проклятий!

В неділю по скверуку возить коляску,
Й туди ж — залицяється, кортить в донжуани!
Збува зайвину — понадпланову ласку...
Досвідчений! Знає, що тридцять — не ранок.

А тридцять — таки вже не ранок, не ранок...
Терпи і рахуйся з тим — хочеш не хочеш.
Удень — ще нічого... А вечір настане!
А жіч! Ох, які ж вони тоскні, ті почі!

Припустимо, — думка снується тривожно, —
Знайду своє щастя десь потім, під сорок.
То як без дітей? Вже ж і зараз — чи можна?
Ні, зараз ще можна... Та сором же, сором!

Накинеться мати: «Байстрия нагуляла!»
Сусідка ужалить: «Жона однонічка!»

...А сина вона б Ігорочком назвала.
А донечку — Света. А в Свети — косички...
А в Свети — манюні пухкі губенята,
А Света в колисці лепече-воркує...

Ну, де ти, жонатик, жонатик проклятий,
Я згодна! Приходь, якщо ти не жартуєш,
Приходь! Я дозволю себе обнімати!..
А потім... Щоб більш не показувавсь, чуєш?!

Не гнівайтесь, мамо! Полаяли, й буде...
І ви не сичіть там, сусідонько, змієм!..

Он-о вони йдуть — привітайте їх, люди,—
Це — Света й Марія,
Свята Марія!

1971

* *
*

Образа, як подумать,— та ж гординя,
Лише навиворіт.

Одні і ті ж

Громи круг них і пристрастей кипіння;
Й наріжний камінь спільний в них —

престиж.

О камінь цей! Скількох трагедій в світі
Він був початком чи й кінцем лихим!
Турніри самолюбств несамовиті...
Вогонь душі— за фіміаму дим...

Хто полічив, які могутні сили
На цім кострищі гинуть день при дні?!

А зорі — світять,
байдуже — відкрили
Їх астрономи на Землі
чи ні...

1977

* *
*

Ці ранні сутінки грудневі...
Чи не на те вони, щоб ми
Ціну складать навчались дневі —
Яркій жар-птиці в морі тьми?..

Коротким спалахом — сіяння...
І не барись — іди, іди,
Бо з мороку неіснування
Ти вирвався не назавжди!

Й коли наснитися: в дальнім мреві
Твоя безмежна в'ється путь,
Ці ранні сутінки грудневі
Тобі забутись не дадуть...

1978

ПРИЗАЙМИЩЕ

Квітневим передсвітанком,
теплим і вологим,
У сяйві місяця,
вщербленого наполовину,

Наш автобус і —
по обрії —
рівнина пологоа...
— Це Призаймище,—
каже хтось,—
родюча місцина!

Шофер
зклопотано порпається у моторі,
Клянучи якісь клапани
та прокладки стерті.
— Ви гуляйте, товариші,
поїдемо не скоро.—
Ну, що ж,
спасибі принаймні за відвертість!
Слухняно гуляємо,
пихкаючи цигарками.
(Добре, що запаслися,
їхавши з дому!)
Зеленкуватий асфальт
шурхотить під ногами...
Тиша тут яка,
на Призаймищі цьому!

Тіль од хмарини,
що на місяць набігла,
Неквапливо перевалює через дорогу
Й, підстрибуючи, пливе тим полем застиглим,
У серці щемливу будячи тривогу.

Щось є таке
в цьому затаєному мовчанні,
Що бентежить,
а ніяк не назветься словом.
Незадавлений спомин?
Покірливість чекання?

Ледь притлумлена туга
за чимось невлонним?

Призаймище...
Стій-но: при Займище...
Значить —

Ця земля межувала із з а й н я т и м,
з полем...

То, може, це жага материнства гаряча,
Ще тодішня,
перемішана з заздрістю й болем?

Може, справді лиш ізверху,
лиш зовні кірка

Затягує рани
та образи колишні?

Адже й мед,—
якщо мучивсь ти з бджолами гірко,—
Без присмаку
солодкий тільки для інших.

Чи отак
із забарливим звикаються визнанням?
Все, здається, позаду,

ти звершив свою справу,
Та лишається у досягнутім
біль досягання,

Як у спразі утоленій — пам'ять про сирагу.

...Щось там сталось —
усі до автобуса юрбою...

Що, мотор вже полагоджено?
Будемо рушати?

...Призаймище...
Призаймище,
я не прощаюся з тобою,

Я приїду ще — тишу твою наслухати...

ВУЛИЦЯ. ВЕЧІР. ГОЛОСИ

Начерк симфонії

Пам'яті Леоніда Первомайського

*Холодний пізній вечір. Пада листя
З печально сонних, мовчазних каштанів.
Поміж каштанів ліхтарі байдуже
На небо мружаться, бо тротуари
О цій порі пустельні й нецікаві.
Зненацька кроки звіддалік.*

Людина

*Поволі, навіть — сторожко ступає,
Немовби дослухається до чогось;
Та й справді ж — дослухається...*

В р і в н о в а ж е н и й г о л о с
Як хороше! В буденній колотнечі
Ми — гірко зізнаватись! — забуваєм,
Що є такі прекрасні вечори.
Бадьорий холодок. І тиша... Й повна
В природі злагода. Шурхоче листя...
Здається — під ногами дивовижно
Чутливий інструмент, або точніше —
Клавіатура інструмента, котра...

І р о н і ч н и й г о л о с
До чого тонко вловлено, їй-право!
Чутливий інструмент... Клавіатура...
Але, добродію, чи не спросоння
Про злагоду ви мовили? Не бачу
Тут злагоди — шурхоче мертво листя,
Яке учора ще...

В р і в н о в а ж е н и й г о л о с
Ну, ти, як завше,
В своєму амплу!..

Збуджений голос

Ні, ні, він правий!

Це листя вчора ще було живе,
Щось почувало; мислило, можливо.
Так, так, і — мислило, я не обмовивсь.
Доведено ж: рослини мають нерви,
А відчуття і думка — нерозлучні
Сусіди, це закон!.. Та не об цім я...

Іронічний голос

Ну, слава Йсу! Спасибі! Я вже думав —
Ти лекцію затіяв...

Збуджений голос

Заспокойся!

Хоча — про що я! Ти і так спокійний.
Іронія — та ж сама товстошкурість
Лише в інтелегентнім «виконанні».

Врівноважений голос

Ну, завелись, тепер не розборониш!

Байдужий голос

Тобі не байдуже?

Врівноважений голос

Таж вечір!.. Вечір

Який чудовий! Відпочиньте, любі!
Чи дня не досить вам? З самого ранку,
Круг чого не зайшлося б, — шпаги з піхов
І ну кресать! По десятеро часом
Зіткнетесь, й не розведеш... Ій-право,
Спочиньте!.. Ось послухайте, як гарно...

Збуджений голос

Шурхоче мертве листя? Для глухого —
То музика. Мені ж те шурхотіння —
Мов плач, мов похоронний дзвін!

Іронічний голос

В нас — нерви,
Не щось тобі! Але біда з регістром:
Рвонеш над силу — й в гамі більше фальшу,
Ніж істини...

Скорботний голос

Немов на полі бою,
Живем серед смертей... В усіх регістрах
Ця істина однаково печально
Звучала і звучить. Ніхто донині
Не спростував її і спростувати
Не нахваляється. В похід рушає
Численна армія, а, глянь, од неї
Один лишився корпус, перегодом —
Дивізія, ще трохи — й полк, а онде
Дорогою, дивись, бреде поволі
Півбатальйону схилених...

Гордий голос

Неправда,
Не схилених! Притомлених в дорозі,
Але не схилених! Вони долини й гори
Здолали на путі; бурани й грози
Іспитували їх; вогонь пекельний
Атак і артналъотів опалив їм
Серця навік. А міст і сіл скорботні
Руїни — рани! А горби могильні,
В яких вони щоднини понад шляхом
Лишали друзів! Гори втоми й горя
Вони несуть на плечах; та ще більші,

Ще вищі гори радісних здобутків
Несуть вони! І цей тягар солодкий
Так само хилить їх, бо й він — тягар!

Іронічний голос

Сумнівна радість! Хай гора й солодка,
Та в три погибелі й вона згинає!

Гордий голос

Не радість — жарт сумнівний! Невагомих
Здобутків не існує! Все на світі —
Знання і перемоги, шана й досвід,
Звання високі і людська повага
Вже тим важкі, що їх щоднини треба
Виправдувати знов і знов!

Розначливий голос

А сенсу?

А сенсу в тім? Все там, на кладовищі, —
Знання, звання, в трудах здобутий досвід,
І ерудицій блиск, і перемоги
В турнірах честолюбства найгучніші!
Од забуття немає порятунку!

Запальний голос

Неправда! Забуття гряде як плата!

Іронічний голос

За що, цікаво знать? Існує такса?

Запальний голос

Закон існує! Забуття й безсмертя,
Як за життя, — законні дві виплати:
Одним за труд високий, за звитяги;
А іншим — за діла безчесні й ниці
Чи бездіяльність!..

Іронічний голос

Що ж, хоча й неточно,
Та — лапідарно! Ну, а як, скажімо,
Із Геростратом в цім випадку бути,
З отим, який в Ефесі храм Діани
Спалив, аби прославитись в віках?
Він переміг; дарма, що три століття,
Як змовились були царі Еллади,
Його ім'я ніхто не смів назвати,
Він вплив знов і вибився в безсмертні!..

Розважливий голос

Неслава, хай і вічна,— не безсмертя.
Вона стократно забуття страшніша!

Розпачливий голос

А слава? Вічна слава — то безсмертя?!
Що тим, кого нема, до тої слави?

Запальний голос

Їх слава залишається нащадкам!

Скорботний голос

Нащадкам, смертним, як вони самі...

*Юрба веселих весільчан в цю хвилю
Виходить з ресторану; молода
В легкій плащі, накинутім наопаши
Поверх весільної, із шлейфом, сукні,
Не йде, а мов летить, у цілім світі
Сьогодні найвродливіша; обабіч,
Як два її крила, дружкі і дріжжкі;
За ними — гості; тут усі впереміш —
І літні й молоді, і все впереміш:
Розмови гам, пісні, гітари бренькіт,
І вигуки, і жарти, й сміх, і сміх...*

Саркастичний голос

Ти їм про це скажи! Ну, ну, сміліше!
Це ж дуже просто: підійди, спини їх
І молодим скажи найперш: «Ви смертні!»,
Бо схоже, що забули...

Скорботний голос

Не блюзнірствуй!
Ми звиклися вже з тим. А їм ще треба
Впритул до цього підійти й відкрити
Це з правіку відкрите відкриття;
Й своїм його признати; і навчитись
Не згадувать про нього, та ніколи
Й не забувать. І з ним свій шлях верстати.

Іронічний голос

Веселий, що й казать, супутник! Просто
Позаздриш на такого!

Скорботний голос

Що ж тут вдієш?
За істину не треба вибачатись.
Усе, все суще, — мовить східна мудрість, —
Змете нещадний Час, як час настане, —
І вершника, й коня, й музику, й дудку,
І дім, і пожильця, й дитину, й матір...

Запальний голос

І знов неправда! Матері...

Скорботний голос

Я знаю,
Ти скажеш: матері безсмертні... Втішна
Й красива вигадка...

Запальний голос

Не смій про матір!

Скорботний голос

Скорблю об тім, та мушу сміти...

Патетичний голос

Горе

Вам, матері, що у смертельних муках
Народжуєте смертних!

Іронічний голос

Театрально!..

Запальний голос

Коли б не підло! Я не згоден! Слава
Вам, матері, що у смертельних муках
Продовжуєте рід людський!

Жорсткий голос

А нащо?

Ах, ви шоковані... А я питаю:
Навіщо безконечно знов і знову
Спочатку починати цей одвічний
Коловорот народження і смерті,
Який звемо життям?

Патетичний голос

Так, так, навіщо

Ця осяйна трагедія життя?
В чім сенс її, коли нові щоразу
В ній глядачі і дійові особи?

Іронічний голос

А в цирку як? Прийшов — сиди! А щойно
Скінчилася вистава...

Суворий голос

Гей, доволі!

Це пахне пошлістю! Життя — не цирк!

Затасний голос

Стривайте-но, а що, як ми у генах
Щось несемо таке, що треба далі
В віки передавати? Ми нічого
Об тім не знаємо, ми — естафета,
Ми тільки естафета, але буде
Десь там, колись, те віще покоління,
Якому все відкриється!..

Навмішкуватий голос

Ну й диво!

Нам тільки містики не вистачало!

Байдужий голос

Тобі не байдуже? Нехай!..

Саркастичний голос

Комахи,

Мабуть, так само думають, що віңу
Несуть у покоління естафету...

Запальний голос

Ні, це занадто, справді! Розгулялись!
А ти мовчиш, немовби і не чуєш!
Тут скиглії...

Мужний голос

Не гарячкуй. Це ж, певне,
Мене ти будиш, щоб мерці́й приструнив
Тих, як ти кажеш, скигліїв. Я чую.
Мовчу ж, бо слухаю уважно. Мужність
Не в тім, щоб одвертатися. Все знаю,

Все чую, бачу все, все розумію —
І — на своїм стою! Ось в чому мужність.

Запальний голос
Це — декларація. А діло?

Захоплений голос
Сійте!
Я суть збагнув! Все просто і велично!
Ми — атоми безсмертної істоти,
Ім'я якій — Життя! Вона, премудра,
Сама себе у русі ненастаннім
Щомиті творить заново...

Саркастичний голос
Й при цьому
Облуцує щоразу з себе зайві,
Віджилі атоми...

Скорботний голос
В ніщо, у безвість...

Мужній голос
А хай і в безвість! Вічна лиш невічність,
Нестримний рух — єдина в світі сталість.

Іронічний голос
Не відкривай америк. Ми не вічні;
А далі що ти скажеш?

Мужній голос
Щонайперше —
Що ти мені подобається. Справді!
Іронія (без пошлості, звичайно!) —
Здорової тверезості ознака.

Іронічний голос
Спасибі! Ну, а суть?

Мужній голос
А суть у тому,
Що треба вірити у доконечну
Свою потрібність на землі.

Здивований голос
Заждїть-но,
Це хто про віру там? Залїзна мужність?

Мужній голос
Ти, видно, плутаєш мене із кимось.
Чи не з упертїстю, бува? Без віри
Лише вона обходиться.

Я вірю,
Що живемо немарно, що високий
Таїться зміст у нашім існуванні.

Саркастичний голос
Який? Гляди, та ж сама естафета?

Мужній голос
З якогось погляду і естафета.
Але про це пізніш. Безмежна радість,
Вселюдська радість — ось мета...

Недовірливий голос
Напевне,
Для тих, що прийдуть, для нащадків — радість?

Мужній голос
Звичайно, і для них. Але й для себе!

Саркастичний голос
Ти мрійником зробивсь... Пора вже — старість!..

Скорботний голос
Я б засміявсь, якби умів...

Нетерплячий голос
Замовкніть,
Не заважайте! Говори!

Єхидний голос
Чи треба?
Знайома здавна казочка рожева...

Розпачливий голос
У всіх казок один кінець...

Сирена
«Швидкої допомоги» розгинає
Зненацька тишу. Через перехрестя
Машина пролітає під червоним
Сигналом світлофора...

Скорботний голос
Поспішас...
Чи встигнуть? Одволають?

Затаєний голос
А можливо,
До породіллі викликали?..

Збуджений голос
Може!
Та, видно, й з нею негаразд, бо нащо
Машина мчала б на червоне світло?

Розпачливий голос
Ось вам іще один печальний доказ:
У всіх казок один кінець...

Мужній голос
Виходить,
З кінця і починати слід? Безглуздя!
Хлібину все одно з'їдять, то, значить,
Не треба і пекти її? Немає,
Немає, хоч танцюй, хоч плач, безсмертя!

Єхидний голос
А ти казав щось про безмежну радість...
Де ж тут безмежність?

Іронічний голос
Де? А втім, що можеш
Сміятись на здоров'я і по тому,
Як зіграна комедія. Завісу
Давно вже спущено, а ти...

Мужній голос
Завіса
Не опускається. У тім і справа!
Не опускається, бо світ — не сцена,
А ми — не лицедії. Світ — майстерня,
І ми — робітники у ній!

Саркастичний голос
Сезонні...

Скорботний голос
Якщо *sub specie aeternitatis* *,
То й не сезонні навіть, а миттєві...

---

* З точки зору вічності (*лагин.*).

Мужній голос

Миттєві, так, і все одно — безсмертні!

Недовірливий голос

Миттєві і безсмертні? Нелогічно!

Захоплений голос

Миттєві і безсмертні — це чудово!

Мужній голос

Є дві лише в безсмертя іпостасі:
«Безсмертя» — я в лапки беру це слово —
Комахи у бурштині, і безсмертя —
Справдешне! — мислі й справи, творіння й плоду!

Безбарвний голос

Творіння рук людських — то просто речі,
Вони існують довше, ніж людина,
Це так...

Запальний голос

А мислі й справи? Мислі й справи
Не вік людський — століття осявають!

Безбарвний голос

Не треба витрачати намарне порох,
Бо я не проти цього сперечаюсь.
Я про земні плоди. Вони — минуці...

Байдужий голос

Ну й байдуже...

Іронічний голос

Хоч би разок — «байдуже»!
Є ж паралельний наголос.

Он — арсенальці йдуть... Це ті, хто в січні
Повстали збройно за Радянську владу;
Ось ті, котрі мостили цю бруківку...
Ось ті, що хліб крутий для них місили...
Будь тільки зрячим на землі, будь зрячим!

*І справді — людно як! Це й ніч і день;
У небі й сонце й зорі; сніг і листя
На липах і каштанах... А довкола —
Каменярі на брукові, і стіни,
Що на очах ростуть, і темні стіни,
Подзьобані осколками, і руки
Із кельмами й з гвинтівками, і лиця
Усміхнені й суворі...*

М у ж н и й г о л о с

Безконечний

Робочий день у просторі і часі!
Робота й бій; і знов, і знов, і знову
Робота й бій. Ідуть віки несквапно,
А гул в майстерні не стихає, ратай
Не полишає борозни... Й завіса
Не опускається. Лиш тінь од хмарки
Перебіжить поволі по землі,
І знову — день у розпалі!

І — знов,

І знов, і знов — найвища в світі радість:
Увічнення себе й свого народу
У мислях, у речах, в зерні, в коханні,
І — в скибці хліба, що давш дитині,
В котрої серце, як од свічки свічка,
Од твого серця зайнялось!..

З а х о п л е н и й г о л о с

Прекрасно!

Оце і є безсмертя!

Іронічний голос
Ти утішивсь?

Захоплений голос
Не заважай, помовч!

Іронічний голос
Та я ж — тверезість!

Рішучий голос
Помовч, ти чуєш?

Захоплений голос
Це і є безсмертя!
Не затихає гул в майстерні; ратай
Не полишає поля, а над світом
Течуть віки!..

*І знов один за одним
Вступають голоси — незгодні й згодні,
Різкі й спокійні, тихі і гучні...
Людина думає, йдучи.*

Завіса

Не опускається...

1976—1978

ДАЛІ — БУДЕ!

Є магія в упертості цих слів,
Передрікання чуда:
Далі буде!
В шаленому коловороті днів,
Де все — сподіване і все — раптовість,
Життя
захоплено, мов геніальну повість,
Ковтаю.

Упереміш — плач і спів?
Жалі розпеченим залізом в груди?
Приємлю! Все — моє!
Одно лиш: далі буде?

Пиши, не розгинайся, повістяре!
Що? Час завзяття студить?
Візьми мого жадання спрагу яру —
Й хай далі буде!

Скінчився день? На крапку став — крапки!
Щоб — наче в небі вічному сузір'я.
Або — немов роса у надвечір'я
На запашнім зелі. (О дух зела терпкий!
Смеркає... Солов'їв пересвист звідусюди...
Це — й далі ж буде?)

Рух по орбіті славлю — обертання!
Поки тяжіння сила не убуде,
Дні й ночі будуть, вечори й світання...
І далі — буде й буде!

Не клич мене, печаль, в свої тенета!
Нема межі для зваги!
Многотрудним

Шляхам людським нема кінця!
Ми й через Лету
Мости настелимо,
і — далі буде!
Далі — буде!

1972

* *
*

Юнак троянду вславленій арфістці,
Захоплений, підніс після концерту
І з подивом — у мить рукостискання —
На кінчиках тих чарівничих пальців,
Що неземні, казково дивні звуки,
Немислимо бентежні, віщі звуки
Із арфи щойно добували,
раптом
Відчув цупкі, шершаві мозолі...

1972

ВІДЧИНЯЮТЬ ВІКНА

Відчиняють вікна — мов лущиння,
Паперові смужки рвуться з тріском.
Синява розчахнута весіння
Міниться в очах летючим приском.

Вітер в нетерпці рвонув знадвору —
Аж фіранка випнулась, мов парус,
Правда, ніби ти журилась учора —

А всі повені — в море,
А всі повені — в море,
В цю
в віках не минаючу повінь...

1972

ЗЛИВА

- Ти така неощадна...
- Це знадно!

- Все — до решти, до краплі...
- Я кваплюсь!

- Та в калюжі, в калюжі...
- Ні,— в землю, я дужа!
- А з землі у коріння,
Та в гілля, та в цвітіння...

- Сенсу в тій коловерті!..
- З неї плід та безсмертя,
Ти чуєш — безсмертя!

- Відчайдушна ти, зливо...
- Я — щаслива!

1971

ПЕЙЗАЖІ З ВІКНА

I. БЕРЕЗЕНЬ

Йй-право, — дивина! Вночі лихий
Метався вітер, а тепер — дивись-но:
Пітні, засмагли

(сонце у зеніті?),

Блаженно спини вигнули дахи,
І сніг, немов облізла шкіра, висне,
Облущується з них...
Вони вже в літі?

II. СВІТАНОК ВИХІДНОГО ДНЯ

Сьогодні що, неділя?

Йдуть, спішать

В рибальських капелюхах непарадних,
З набитими кошівками, з вудками,
З авоськами, з яких пляшки стирчать
(Ситра, напевне?).

Там десь, там принадно,

Ще півсонна, між очеретами

Човни гойдає літа благодать...

Щасти вам, гей! Ні зябри, ні луски!

(Здається, так бажають риболовам?)

Ну, а тепер — себе за петельки,

Та й од вікна, й мерщій до столу знову!

Клади на плечі знов свої вериги

(Чи б пак — Пегаса знов свого сідлай):

У тебе з ночі вірш як вмерз у кригу,

То й досі там... Бери перо — й лупай!..

III. НАДВЕЧІР'Я

Одразу за вікном, нехай і п'ятий,
Та — океан!

Сідає сонце.

Штиль.

Ну й синяви! І зором не обняти —
На тисячі, на сотні тисяч миль.

Ген над сусіднім сквером що є сили
Веслує лопатями вертолїт.
А он літак (чи то — сріблястий кит?)
Майнув і зник, бурун лишивши білий.

Легкий вітрець (вірніше, бриз легкий)
Коралів поколихує галуззя.
І пуху тополиного жмутки...
Ні, ні,— то в шибку тичуться медузи!

Взяла спокуса — відчинив кватирку:
Ану котрусь піймаю!

Й в тую ж мить —

Сама! — впливла мені у жменю зірка,
І не морська — небесна! Вся жахтить!

Затис! З руки на руку, мов жарину,
Перекидаю...

Жаль! Та все одно —

Чи хто повірить?

Повагавсь хвилину

І випустив, зітхнувши, за вікно...

IV. ВЕЧІР

Вікно — немов Рембрандта полотно:
Приглушені темно-вишневі тони
У центрі (певне, — килим на стіні?);

Праворуч у півтмї брунатній тоне
Комод чи шафа (де лежить на дні,
Дивися, капелюх, з пером, давно
Забутий в світі!), Мабуть, тиша — сонна,
Злегка пропахла пилом — цілі дні
Стоїть в кімнаті цій, і забобонно
Усі там служать їй...

На мить мені
Аж стало шкода їх за монотонне
Буття оце, що, мов на полотні
Старого майстра, в затишку застигло...
Не світ — світок!

І враз хлоп'я підбігло.
І — рами навстіж враз! Відкіль воно?
З тієї незворушності? І що там
Воно виладнує на підвіконні?
На телескоп скидається достоту...
Так, так! Ось-о вже й жерло на підставці
Націлено у зоряне бездоння...

Застигле старовинне полотно...
Пробач мені, майбутній зореплаєцю,—
Я із вікна дививсь в твоє вікно...

1970—1972

МІЙ ВЕРЕДІЙ

Живе при мені —
чи не з дня, як себе пам'ятаю —
Стоокій, недремний
і впертий, як віл, вередій.
Як схиблю у чомусь,
він перший скипить: — Зневажаю! —

Попросиш, щоб вибачив,
гримне: — Й просити не смій!

Буває, втомлюся і:
— Годі,— кажу,— відпочину.—
А він: — Значить, кидаєш,
замість зробить до ладу?

— Та я ж на годину!
— Й робити якраз на годину!..—
І спробуй його переспорить,
мого вереду!

А скінчу нарешті роботу,
підсяде і миттю
До чогось причепиться —
й чорт — в найболючіше ткне!
Й що золотом блискало,
враз обертається міддю,
Що свіжим здавалося,
блякне, утерте й пісне...

І знов починаєш —
удруге, і втретє, й вчетверте...
Й щоразу — хоч всоте! —
ледь тільки перо покладу,
Ревниво, як друг,
і, як ворог затаєний, вперто,
Береться вишукувать промахи мій вередун.

Уже бунтувався я,
зозла вже гнав його в шию,
А він... тільки гляне з докором
і звично почне,
Що я і того, бач, не знаю,
й того, бач, не вмію.

Що маю молитись,
щоб він не покинув мене.

Бо я і при ньому
вмудряюсь дурницю утнути,
А піде він,—
тут же шубовсну на дно, як колун...

І я замовкаю —
кому ж бо охота тонути? —
І знов обіч мене
на трон свій сіда вередун.

І знов перед ним
я покірно хилюсь головою,
За кожен свій порух
звітую йому і тремчу.

Он... чуєте?
— Гей, ти ж, добродію, хвастаєш мною!
— Не хвастаю, що ти!
— Негайно замовкни!
— Мовчу...

1978

ІКЕБАНА

Дальня квітка в букеті, обличчям впритул до стіни,
Що не видно тебе, в тім немає твоєї вини.
Не сама ж бо надумала ти одвернути свій лик.
Місце в колі — судьба.

Є невидний і в місяця бік.

Місце в колі...

І все ж... Чи вже так на заваді стіна?
Ось же свій аромат ти струмиш, виливаєш сповна.

Він — мов пісня без слів,
як до болю знайомий мотив,
Що — чи в згадці ожив,
чи знадвору в кімнату влетів;
Мов рядок із відомого вірша, що душу торкнув,
А з якого? З чийого?
Йй-право ж бо, знав, та забув.
Але — наче світанок займається в серці моім.
Я прозрів. Я вернувся на стежки, де ходив молодим.
І відкрилося зору
забуте і зникле давно,
І воскресло, й крізь роки сяйнуло далеке вікно.
Йй навіч бачиться казка
і явою видяться сни...
Жаль, не видно тебе.
Та нема в тім твоєї вини...

1975

МАЙСТЕР МАНЕКЕНІВ

— Ну, досить,— вона сказала.—
Все корчив із себе Родена...
А діла? Я думала, ждала...
Та, мабуть, доволі з мене!
Хвалився: «Ось я... Ось побачиш!»
Чи й більш: «Я задумав! Працюю!»
Працюєш... В рекламі ішачиш!
А я свої сукні лицюю!
У друзів твоїх — вернісажі
(Тож слава! Тож грошей сила!).
А в тебе в майстерні — муляжні
Ковбаси й свинячі рила!
Чи, слухай, ти до Колізею
Пошлеш їх на виставку, може? —

О, як він тужив за нею
У згаслім цім світі порожнім!
В майстерні (де й справді — рила)
Ба й справді шедеврів не видко.
Таж він ухопивсь за це діло,
Бо спішно шукав підробітку!
Щоб їй догодить! Своїй феї!
В ту весну несамовиту!..
О, як він тужив без неї
Один серед згаслого світу!

І генія зірна година
В стражданні його осінила.
Живою зробилася глина,
Видющість у пальці вселилась.
Три дні й три безсонні ночі
Трудивсь він в артільній майстерні
Й вловив, уловив її очі,
І вигини губ характерні,
І брів її горді дуги,
І римського чола спокій...
І — знагла від перенапруги
Упав в непритомі глибокій.

І ось він нарешті з лікарні
По часі якомусь вертає.
Аж гульк — у костюмі прегарнім
Дружина його дожидає.
Стоїть, позирає з-за рогу,
Гінка, при колоні дебелий...
Гнівиться ще — навстріч ні кроку...
Чи — гей-но! — за склом вона, леле!

Вітрини на вулиці шумній...
Ген в сукні вона ж... Ось — у робі...
Легка манекенна бездумність

П'ЯТЬ МІНІ-ВІРШІВ

З присмаком іронії

ПРОСТИШЕ ПРОСТОГО

Літа, йдучи, й немудрих мудрості навчають.
Як саме? А вже тим одним, що не вертають...

ДОКІР ДЕКАРТОВІ

Скількох в передсмертний повергли ви сум,
Промовивши: «Cogito, ergo sum!» *

ПРИЧИНА? НАСЛІДОК?

Попід іржею, що всуціль покрила ніж,
Видніється: «Сім раз відмір, один відріж»...

МІНІ-БАЙКА

...А щойно слово Суд Удаву дав,
Удав удав, що він, бач, не Удав.

БЕЙТ З РЕДИФОМ

Не бійся, що твердим назвуть горіхом,
Ти бийся, щоб пустим не будь горіхом!

1978

---

* Мислю, отже,— існую! (*Латин.*)

ДОЦОВА ПОРА

Акварель

Якби ж хоч блискотіло та громохко
Громаддя хмар котило над селом!
А то зависло в небі шмаття вогке,
Й повітря цвілим віддає теплом.

Ну, наче звіку не було поліття
Й довіку буде хлюпання одне!
Куці, не струшуючи крапель з віття,
Стоять... Бо — нащо? Скоро знов линé.

І, дивлячись, як олив'янолиці
Калюжі вже й не мружаться на світ,
Копичка в хлорвініловій накидці
Зітхає й журиться біля воріт.

1977

ДОБРИДЕНЬ!

Добридень, добридень, діброво,
Твій шум у мені колисковий.

Добридень, обніжку зелений,
Ізмалку струмиш ти повз мене.

Добридень, сивіюче жито,
З тобою сходив я півсвіту.

Добридень, над річкою кладко,—
Щемлива, затаєна згадко.

Випростовую схилені плечі...
Ні, ні, не кажіть «добрий вечір» —
Збадьорте веселим «добриднем»!

Рідне довкола все...
Рідне!

1972

ПІСЕНЬКА

Як же хутко тая весна
Обернулася літом!
Шкода, мамо, ой, шкода, мамо,
За білим цвітом!

Що за цвітом жаль, то ще більш —
За колоссям налитим!
Шкода, сестро, ой, шкода, сестро,
За зжатим житом!

Що за житом жаль, то ще більш —
За тим полем далеким.
Шкода, доню, ой, шкода, доню,
Що літа — мов лелеки!

Що за літами жаль, то ще більш —
За віком прожитим.
Шкода, внучко, ой, шкода, внучко,
За білим світом!
Гей, за білим світом!

1970

Мов бджоли, плями сонця золоті
Між листям мерехтять
і — диво дивне! —

Бринять, бринять...
Чи, може, це он ті
Красолі понад плотом так чарівно
Видзвонюють?

Як часто уві сні
Приходив я сюди! Оці дерева
І тут цвіли щороку, і в мені...

Спекотний тихий полудень. Липневе
Приблякле небо...
Я не сплю, не сплю!

Іду крізь яблуні до перелазу,
Зустрічному вклоняючись гіллю;
По праву руку там, за садом зразу,—
Узвіз, ріка й до обрію луги...

О пам'яте моя — безсмертна руто,
Як буйно проростає півзабуте!
Як солодко бринять ті ланцюги,
Що ними серце до землі прикуто!

1972

ЗАТИШНА МИТЬ

Химерне видиво: ген ті хмарки
На місяць коси дощові спускають...
Там чи не злива? Спінені струмки

У кратери, у море Мрій збігають...
Гляди, уранці місячні луги
Укріє різнотрав'я гойний килим!..

...Пожнивне поле. Вдалині стоги.
І коники січуть. І чимось милим,
Домашнім пахне, ніби справді ти
Не серед степу, а в затишнім домі...

Хто говорив, що зоряні світи
В безкрайньому розкидані огроми?

Ось-о ж вони! Зірок тонкі разки
Поза стогами до стерні звисають...
І в світі — просто все...

Земні хмарки
По місяцю перебігають...

1977

PRAEMONITOR

Драматична поема-легенда

СЦЕНА ПЕРША

Криниця біля роздоріжжя. Неподалік у полі — ратай.
Вдалині дахи й вежі великого міста.

П о е т

Не зупинилась... Більше — оком навіть
Не кинула в мій бік, хоч добре знає,
Що я стою отут!..

Вже на дорозі

Осіла курява за голубою

Її каретою, вже розчинився,

Розтанув стук коліс, а я ще й досі

Отямитись не в силі. Це неспроста.

Можливо, сердиться за щось на мене?

Хоча й ума не приберу — за що?

Четвертий рік мишує, як щонеділі

Приходжу я сюди і дожидаю

Її приїзду чи хоча б проїзду.

Вона всміхалася мені. А часом

На хвильку й з екіпажа вибігала

(Як поталанить — сон післяобідній

Стареньку гувернантку зморить); щастям

Світилася, на мить відчувши волю;

Безпечно щebetала, ніби пташка,

Що з клітки вирвалася! А то, бувало,

Схвильовано попросить: «Прочитайте

Мені що-небудь! Певне ж, написали

Новеньке щось!» І я читав. Як чуйно

Вона сприймає вірш! Таке дається

Не всім, не всім! Лише тонкі натури

Наділені цим незрівняним даром —

Співзвучно відкликатися на слово,
В яким чиясь любов, чийсь біль ячить!
Якось не встиг я вірша дочитати —
(Проснулась гувернантка) — і страждання
Я прочитав на милім личку. «Прошу! —
З кишені вихопив я аркуш з віршем. —
Візьміть та дочитайте!..»

Я й подумать

Не смів тоді, яким для мене щастям
Це все обернеться! Вона невдовзі
Мені вернула аркуш той, на ньому ж
Сім слів — перлин сяйливих начертавши:
«Спасибі, любий мій! Я теж... Я теж...»
Я ошалів! Я мало навздогінці
Не кинувся за екіпажем... «Любить!
Адже у вірші йшлося про кохання!
«Я теж...» Мене Діана теж кохає!»
Ось при мені цей аркуш. Талісманом
Він став моїм. Але чому сьогодні
Вона, проїхавши, й малого знаку
Не подала мені? Хоча б рукою
Махнула, щоб не ждав...

А втім, стривай-но...

Я начебто... Я здогадавсь! Я знаю!
Вона украй засмучена. Та й як тут
Не засмутитися! Якась потвора
Пустила чутку, нібито з Данутто
Заручено її! Можливо, сам він
І постарався тут, старий сатир!
Це ж тільки уявить: вона й Данутто!
Світання й глупа ніч, вітрець горішній
І повне смороду провалля чорне!
Та в місті, думаю, останній дурень,
Почувши, не повірить, що можливий
Такий... ні, ні, не шлюб (не смішно — грішно
Святі слова вживать, коли про нице

Блюзнірство йдеться!). То ж чи варто справді
Йй побиватись так? Містянство темне
Не може без пліток; на тому тижні
Ходила чутка — це ж лише подумать! —
Немов чернець із Бонна Бонвеніро
Дитину народив. Одна бабуня
Обурювалась при мені — O sancta
simplicitas! * — що він посмів, негідник,
Обітницю порушить про нешлюбність!
А натовп реготав... Звичайно, кривдно,
Коли твоє ім'я зненацька втрапить
Поміж всеїдні та безжальні жорна
Пересудів містянських! Але натовп
Черствих новин не любить; він жадає
Щодня нових; і в цім єдина втіха:
Якщо на тебе брудом лихослів'я
Хлюпнуло нині, знай: як мильна булька,
Той наклеп лусне завтра, а позавтра
І геть забудеться!..

Входить Педро.

Педро

День добрий, пане!

Поет

А, Педро! Добрий день! Ви, як і завше,
У полі; байдуже — неділя, свято,—
Ви при своїй роботі.

Педро

Бог нікому

Безділля не прощає; хліборобу ж —
І поготів. Раз хліб їдять щоднини,
Його щодня й робити слід.

---

* О свята простота! (Латин.)

Поет

То правда.

З-поміж усіх гріхів чи не найтяжчий —
Безділля. А проте колись же треба
І відпочити!

Педро

Авжеж! Я й спочиваю,
Із вами розмовляючи. Признатись,
Я звик до вас. Та й навіть кінь, повірте,
Здаля забачить вас і веселіє,
Бо знає: зараз випряжу й на травку
Пущу його... Шкода, шкода, що більше
Я не побачу вас... Чудний ви й добрий.
Судить з одежі — пан, але...

Поет

Поети

Панами не бувають; несумісні
То речі — панувати і творить.
Проте заждіть-но, ви сказали щойно:
«Я не побачу вас». Чому? Ви, може,
Наділ свій продали?

Педро

Та ні... Я просто

Подумав, що навряд чи в ту неділю
Ви прийдете сюди, якщо...

Поет

Ну й смішно!

Виходить, чутка та й сюди добігла.
І ви повірили?

Педро

Якби ж то чутка...

Це правда, друже мій.

Поет

Ну, киньте жарти!

Педро

Я не жартую. Я скорблю душею
Із вами разом... Гроші верх взяли.
Данутто найбагатший в королівстві
Банкір...

Поет

Ви так упевнено... Стривайте,
Стривайте, звідки вам це все відомо?

Педро

Що найбагатший він?

Поет

Та ні, від кого
Почули ви... про те...

Педро

Моя дружина
У панни мамкою була; тепер слугує
У домі в неї.

Поет

Значить, це не чутка,
А правда?.. Правда?!

Педро

Так, на жаль...

Поет

Ні, думка
Цього не в силі обійняти; серце ж —
І поготів! Світання й ніч' похмура...

Їй двадцять, а йому за п'ятдесят!..
І все то — гроші... Значить, правду мовить
Містянство осоружне, що в заміжжі
Поміж приемним і корисним жінка
Останнє обирає? А любов?!

Штовхаючи поперед себе навантажений візок,
входить Премонітор.

Премонітор
Будь славен день, братове!

Педро
Вічно славен!

Премонітор
Стомився. А до міста...

Педро
Ще далеко.
Присядьте, відпочиньте. В цій криниці
Така вода, що вип'єш трохи — й мовби
На світ родився заново.

Премонітор
Прекрасно!
Я залюбки здійснив би це, та шкода...

Педро
Подряпин і синців оцих? Ви, схоже,
В розбійницьких лабетах побували...

Премонітор
Пусте. Живий, як бачите.

П е д р о

Ні, справді?
Невже розбійники з'явилися знову?
Літ десять їх не чуть було...

П р е м о н і т о р

Я з мосту
В провалля рухнув був на тому тижні.
Вже зажило, дивіться... А шкодую
Я за оцим своїм багатством. Раптом,
Як у новій з'явлюся іпостасі,
Мене із ним розлучать?

П е д р о

Дивовижне
У вас багатство, мабуть, якщо вкупі
Усе воно на цім візку вмістилось!

П р е м о н і т о р

Це премонізор, друже мій! Машина,
Яка майбутнє прозирає!

П е д р о

Правда?

П р е м о н і т о р

В цю ж мить, як хочете, скажу, що буде
Із вами через двадцять літ...

П е д р о

Навіщо?
Все буде так, як зараз. Поле й рало.
І Педро за чепігами...

П р е м о н і т о р

Ви певні?

П е д р о

Не я, так син мій Педро!.. Бога тільки
Молю, щоб поле залишалось нашим,
Щоб хтось чи силою, чи крючкодерством
В нас не відняв його, то й без чаклунства
Ми будем хліб тут сіять. А містяни,
Не сумнівайтесь, хмарою нахлинуть,—
В нас люблять віщунів.

П р е м о н і т о р

І все ж не бійтесь,
Я грошей не візьму...

П е д р о

Хай іншим разом.

П р е м о н і т о р

(до Поета)

А може, ви, юначе? Ну, сміліше!

(До Педро).

Він що, не чує, не говорить?

П е д р о

Горе,
Велике горе в нього... Він дізнався,
Що зрадила кохана: за старого
Погодилась віддатись.

П р е м о н і т о р

Віддалася

Чи згодилася тільки?

П е д р о

Я не бачу

Різниці тут... Не віддалась, то завтра
Весілля відгуляють чи позавтра...

Премонітор

Різниця є! Я їх спляю! Юначе,
Ви чуєте мене, я — премонітор!

Поет

Ну й що? Латиною — віщун, здається...
Ргае-мопе... Віщувать... Ні, віщування
Мені вже не потрібні; присуд доли
Вже оголошено... Не треба, ні!

Премонітор

Я — премонітор! Я застерігаю,
Віщуючи!

Поет

Не зрозумів...

Премонітор

Я скуток

Показую, але не той, що людям
Сьогодні видиться; я відкриваю,
У що обернеться за двадцять років
Діяння нинішнє! Я зупиню їх!
Ось тут, на цьому склі, я покажу їй
Її саму за двадцять літ і поряд
Того, кого обрала (якщо мужем
Він стане їй), і страх неподоланий
Згнітить дівоче серце, приголомшить,
І жаль тяжкий підступить, і промерхнуть
Усі принади, котрі очі нині
Їй засліпили і до прірви тягнуть,
І в мить благословенного прозріння
Вона сахнеться й мовить: «Не бажаю
Собі такої долі! Цю дорогу
Навіки перекреслюю!»

Поет

Так просто,
Так легко все... Неначе в дивній казці...

Премонітор

Це й справді казка, друже, тільки казка
Не чарівна — здійсненна! Ну, помисліть —
У світі чи не більшість бід ставться
Від того, що людина не уміє
У завтра заглядать... Заплющіть очі
І спробуйте по рівній стежці навіть
Пройти на той бік поля! А як стежка
Не полем, а над урвищем?! Простують!
Одні не вміють бачити, а інші
Побачили б, якби схотіли; може,
Й сусідові могли б шепнуть своєму:
«Остережись!», але воліють краще
Не роздивлятися: кого багатство,
Кого ярка примара слави манить;
Сяйне здаля, і — де той розум дівся! —
Вперед, не розбираючи дороги!
А ще ж, трапляється, й дрібниця явна
Покличе за собою й світ затьмарить!
Частенько в нас містянин чи містянка,
Буває, річ надумають придбати
(Бо в інших бачили!) й для того ладні
Дияволіві душу запродать!..
Моя машина поверта тверезість
Задуреним, розвінчує примари,
Вертає зір засліпленим...

Людина,

Яка собі на плечі непосильну
Звалила ношу, в склїкоцїм побачить
Намарність заміру свого; а інша,
Що вже зневірилась в труді безмірнім,
Погляне й збадьориться, вздрівши діло

Своє закінченим... Все справді просто,
Бо щастя різнолике. Щастя — вздріти
Свій труд завершеним і щастя — кинуть —
Та чимраніше! — те, чого донести
Тобі не вдасться; щастя — слави й шани
Зажити на віку і щастя — вчасно
Спинитися у домаганні слави,
Аби себе ганьбою не покрить!
Оце мене й веде, жене по світу —
Усім! Усім, хто слухає охоче,
І навіть тим, хто вуха затуляє,
Гукаю: «В завтра заглядайте, люди,
По ньому міряйте свої діяння,
Бо кожна мить — то корінець, з якого
В майбутньому щось виросте; дивіться,
Який то буде плід, і ревно дбайте,
Щоб він не вдавсь отруєним, якщо ви
Про щастя мрієте!»

П о е т

Прекрасно, майстре!

Оце мета, життя людського варта!
Схилиюся! Відколи віщій Музі
Я слугувати став, не раз майбутнє
Я силкувався викликать в уяві
І в міру сил словами змалювати...
Даремні спроби!..

П р е м о н і т о р

Ви — поет?

П о е т

Бажав би

Хоча б на схилі років заслужити
Уповні право зватися поетом...
Адже поет — не фах, поет — то спосіб

Життя; то щонайвища в світі міра
Речей!.. А я цього ще не сягнув.
Я ще суєтним тішитися схильний...
А втім, про інше я хотів... То, мабуть,
Не проста справа — людям відкривати
Майбутнє їхнє? Ви всміхнулись... Знаю,
Наївне запитання. Та цікаво ж!

Премонітор

Де йдеться про людину — все непросто.
Людині чоботи пошить — наука,
Яку майстри роками студіюють,
А тут — майбутнє!.. Ось же ви обоє
І глянути у нього не схотіли!..

Поет

І справді, Педро, ви... ви побоялись?

Премонітор

А ви самі, поете?

Поет

З нетерпінням

Тієї миті жду! Та хай... пізніше,
Ну... після неї. Якщо справді вдасться
Все так, як ви сказали, то, можливо,
Й моєї це торкнеться долі?

Премонітор

Певен!

Торкнеться! Але ж в цю хвилину можна
Обрати інше щось. Скажімо, творчість.
Невже вам не цікаво подивитись,
Яким ви будете за двадцять років
На заповітному своєму полі?
Ну, згоджуйтесь!

Поет
Хіба що... творчість тільки...

Премонітор
(знявши покривало з премонізора)

Отож про неї й думайте; про твори,
Замислені на ближчі й дальші роки...
Готові? Прощу — руки... Так... Спокійно!
До платівки цієї притуліть їх...
І — в скло оце дивіться...

Поет

Що?.. Я сивий?
Мій стіл... А це? Так-так... Гора паперу
В кутку... Щось, значить, не виходить... Завше
В кутку гора паперу виростає,
Як не виходить щось... І, значить, буде
Так само й через двадцять літ... Спасибі!

Премонітор

Мені? За те, що муку обіцяю
І через двадцять років вам?

Поет

Спасибі
Судьбі за те, що з віком не убуде
Терпіння й невиситимості моєї!
А вам за цю машину пречудову
Низький уклін! Ходімте в місто, майстре!
Несіте людям це всесвітнє диво!
Готовий слугувати всім, чим зможу,
Великій справі вашій!

Премонітор

Щира дяка
Вам за підтримку братню. Та й — рушаймо,

Бо й справді — час. Одно лиш... Друже Педро,
Як вам не важко, цей сувій, будь ласка,
Сховайте в себе. Як назад ітиму,
Візьму його й подякую від серця.

Педро

Я залюбки сховаю... Але й в місті
Цілком безпечно...

Премонітор

Це — про всяк випадок.
Все може трапитись — обвал, пожежа
І навіть землетрус... А в цім сувої
Малюнки й креслення машини.

Педро
(беручи сувій)

Добре,

Я збережу.

Премонітор і Поет рушають у бік міста.

СЦЕНА ДРУГА

Простора зала. На підставці стоїть премонізор. В дальньому
від дверей кутку — ширма. Перед премонізором
Премонітор і Перший відвідувач.

Перший відвідувач

Спасибі, майстре! Вік вас не забуду!
Я ж мало не піддавсь на ту аферу,
А це — тюрма! Мені і досі страшно...
Сире каміння стін, товстенні ґрати...
Ні, ні! Нехай повік черствий окраєць,
Аби на волі!.. Дурника знайшов, бач!
За рік один окупиться сам-десять...
Та хай би й сам-сто тисяч, не бажаю!

Премонітор

Тепер не схибите?

Перший відвідувач

Е, ні! Як добре,

Що вчасно схаменувсь! Шкода, завдаток
Я дав йому...

Премонітор

Лиш про одне прошу вас —
По-дружньому залагодьте цю справу.

Перший відвідувач

Я спробую по-дружньому. Дивлюся,
Ви добрий чоловік. А я, признатись,
Боявся йти до вас. Пліток багато
Про вас гуляє в місті. Третю днину,
Куди не зайдеш, скрізь про те ж говорять
Та сперечаються. Одні пророком,
А інші... шахраєм вас називають
Чи й навіть чорнокнижником. В пивниці
Один кричав учора...

Другий відвідувач
(прочинивши двері)

Вибачайте,

Чи не у вас лишив я капелюха?

Премонітор

Не знаю, подивіться.

Другий відвідувач заходить, шукає.

Перший відвідувач

Забалакавсь!

А ви не зважтесь мене прогнати...
Спасибі ще раз!

(Вклонившись, виходить).

Другий відвідувач

Ні, ніде немає.

Пробачте. Я, напевне, в іншому місці
Лишив його. Піду, мабуть... А втім,
Уже ж я все одно вас потривожив,
Зайшовши вдруге, то іще хвилинку
Наважуся відняти... Ви уранці
Мені сказали, що в маєтку Поссо
Я через двадцять років...

Премонітор

Я ні слова

Не говорив вам. Ви самі пізнали
Маєток той на склі...

Другий відвідувач

Так, так, то Поссо!

Без сумніву! Одно лише — дружина
Хотіла б знати: він увесь, із лісом,
Перейде в наші руки? Їй кузина
Сказала, ніби нинішній господар
Той ліс на вирубку продати хоче...

Премонітор

Цього не знаю...

Другий відвідувач

А машина знає?

Премонітор

Машина показала вас в цю ж саму
Годину, тільки через двадцять років.
Погляньте зараз; раптом в тому лісі
Ви й будете.

(Підводить Другого відвідувача до премонізора).

Притисніть щільно руки

До платівки цієї...

Другий відвідувач

На веранді

Сиджу, де й перше, та гробсбук гортаю...
А, глянь, колона крайня покосилась...
І двері не фарбовані... Заждіть-но,
Я вранці з поспіху не додивився,
А так все намальовано, немовби
Я розоривсь доценту... Ось в халаті
Сиджу тим самим, в котрім був уранці...
Та й мало, що в тим самим, він дірявий!..
Е, ні, цього не буде! Ви навмисне
Лякаєте мене? Щоб я відмовивсь?
Щоб Поссо Куберу дісталось?! Дзуськи!

(Вибігає).

Премонітор

Цього не спиниш, ні...

Входить Поет.

Поет

Нарешті, майстре!

Вона погодилась! Вона іде! Нарешті!
Це — перемога! Значить, марно
Усі ці дні я оббивав пороги
Її знайомих, подруг, всіх, хто міг би
Умовити її прийти до вас!

Премонітор

Ну що ж, це добре!

Поет

Нетерпіння палить...

Я обігнав її й тепер шкодую.

А раптом передумає? А раптом
Хтось перестріне і... У вас багато
Тут ворогів!.. Яке наївне справді
Я запитання вам задав при стрічі!
Непроста справа... З-між усіх, що знаю,—
Найважча справа відкривати людям
Майбутнє їхнє!.. Цей, що вибіг щойно,
Незадоволений же ж, так?

Премонітор

Звичайно.

Але усе в його руках — він може
Усе переінакшити. Для цього
Лише мету поставить треба іншу.
А він нічого, крім маєтку Поссо,
Не хоче бачити!

Поет

На жаль, багато
Таких, як він; можливо, й більшість...

Премонітор

Згоден,

І все ж я вірю, вірую в людину!
І не втомлюсь для неї працювати.
Учора вдень немолода вже мати
Приходила... Вдова, видать з усього.
В приношеній одежі... Городянка
Із найбідніших... Як вона зраділа,
Уздівши в склі, що син її єдиний
Стоїть із нею поряд біля дому,
Здоровий, мужньоплечий, і — сміється
На повен рот. «У нього добре серце!» —
Зайшлась вона щасливими сльозами.
Ви зрозуміли? В нього добре серце!
Або оце недавно тонколиций

Юнак один себе у склі побачив
Серед юрби жінок, що проклинали
Його й батьків його за те, що підлим
Шахрайством їх знедолили й з торбами
Пустили... Й що б ви думали? Він звівся
Й до мене: «Майстре, так насправді буде?
Машина ваша похибок не робить?»
Я твердо відповів, що — ні; і миттю,
Мов блискавка, його сяйнули очі:
«Я їм не син віднині! Я своєю
Дорогою піду!» Нова людина,
Мій друже, в ту хвилину народилась.
Й чого на світі за таку хвилину
Не віддаси?!

П о е т

Я згоден з вами, майстре.
Я теж всього себе віддать готовий,
Щоб вивести когось на добру путь.
Одну хоча б Діану врятувати
(Не задля себе — ради неї тільки,
Аби потому вік свій не кляла),
І я вважав би, майстре, що немарно
На світі жив! Я щиро вам кажу!

(Підходить до вікна).

Одначе де ж вона? Чи не зарано
Відсвяткував я перемогу? Може,
Вернулась? Передумала? Ні! Ні!
Я, майстре, приведу її! Я потім
Довіку не прощу собі! Довіку!

(Виходить).

Т р е т і й в і д в і д у в а ч
(прочиняє двері)

Прошу прощення... Добрий день, колего!

Премонітор

Преславний день! Не криюся — щасливий,
Що завітали вдруге. Це — дарунок!
Заходьте!

Третій відвідувач входить.

Винен перед вами, знаю,
Бо засмутив вас. Вчора ви у склі
Побачили себе на схилі років.

Третій відвідувач

То все природно. Якщо є вершина,
Повинен бути й схил... Ні, ні, не кривджусь.
Я восьмий доживатиму десяток,
В такому віці розум пригасає,
А що без нього вчений? Кривдно інше.
Я бачив на стіні... отам, в машині,
Великий аркуш, на яким ретельно
Записую здобуті результати;
Оті рядки, де я червоним мислю
В щасливий день конечний записати,
Були порожні... Значить, я не встигну.
Оце печально, майстре! Але в мене
Прекрасні учні є. Вони довершать.
А трапиться, й вони не встигнуть, — далі
Передадуть — дорога безконечна!

Премонітор

Це істинно, колего. То найвища
У світі радість, що в ції дороги
Нема кінця!

Третій відвідувач

Отож я, любий майстре,
Не скаржитись прийшов. Мене тривога
Примусила прийти.

Премонітор
Яка?

Третій відвідувач
У місті

Незрозуміле коїться. Містянство —
Ви ж, певне, знаєте, яке то сім'я,—
Гуде, як вулик. Раптом стали видні
Кінці нечесних замірів, розкрилась
Нікчемність недалеких мрій та й просто
Тваринного тупого животіння
Страшною явою постала марність.

Премонітор
Ну що ж, нехай, жахнувшись, незагайно
Цей шлях відкинуть і стають на інший!
Оце і є мета моя: віщую, —
Аби застерегти!

Третій відвідувач
Високу, майстре,
Священну ви собі мету обрали.
Мені цього доводити не треба:
Як кажуть, sapienti sat *. Одначе
У місті в нас не всі це зрозуміли.
Містянство темне в ваших віщуваннях
Довільне зичення вбачає й, отже,—
Чаклунство, чорнокнижництво. З'явились
Підбурювачі; п'яні горлодери
Кричать, що ви пекельник, що Люцифер
Прислав вас, щоб скарати благочесних.
Комусь невігідно, щоб люди ясно

---

* Для розумного досить (латин.).

Своє майбутнє бачили, а інші
Самі його злякалися — з незвички
Дивитися за край свого корита.
По місту водять «скривджених»: в одного
«Пекельник» вирвав з рук мільйонний посаг,
Намовивши багату наречену
Зректися слова; другого банкрутом
Оголосив і тим збезчестив; третій
За те на «чаклуна» покару кличе,
Що напрозорчив, нібито нічого
Не вийде в нього з вічним двигуном!..
Та всіх не перелічиш! П'яні зграї
Нуртують круг пивниць. Одной іскри,
Одной іскри досить... Я, колего,
По вас приїхав і уклінно прошу:
Не відмовляйтеся. В моєму домі
Ніхто вас зачепити не посміє.
А уночі...

Премонітор

Спасибі! Я, їй-право,
Зворушений до глибини душі!
Братерський ваш порив, то щонайвища
Мені за все відплата. І — підтримка
На випадок, якщо... Але даруйте,
Я не поїду з вами. Втеча — зрада.
Так-так! То буде їхня перемога,
Усіх отих, що круг пивниць нуртують,
Якщо втечу... Вони того й жадають.
Їм треба, щоб майбутнє не здирало
Покровів з них, щоб те, що буде завтра,
Нікого не бентежило; їм треба,
Щоб щезло, збігло безвісти майбутнє,
Яке, неначе тарганів, зненацька
Настигло їх, осяявши щілини!
Втечу, і — мовби й не було нічого:

Якийсь забрів шахрай і втік, злякавшись...
Ні, хай вони тікають, таргани!
Майбутнє не тікає!

Третій відвідувач
Так, майбутнє...
А ви ж... Людина тільки...

Премонітор
Я слугую
Майбутньому і боронити мушу
Високу честь його.

Третій відвідувач
І все ж, колего...

Премонітор
Ні, ні, це остаточно. Не поїду.
Спасибі ще раз від усього серця!
Я не поїду.

Третій відвідувач
Жаль... Ну, що ж, прощайте!

Премонітор
Будь славен день!
Третій відвідувач виходить. Рвучко вбігає Поет.

Поет
Іде! Іде! О щастя!
(Підбігає до вікна).

Дивіться, ось вона! Хіба не зірка
Зійшла з висот своїх на грішну землю?!
Як посвітліло враз!

Премонітор

Одначе, друже,

Не стійте при вікні.

Поет

А й справді, справді!

Мені напевне слід піти. Я — згодом...

Біжу!

Премонітор

Куди? Ви стринетесь із нею!

А це — небажано. Мерщій — за ширму!

Поет ховається за ширмою. Входить Діана.

Діана

Як темно тут! Ви сам-один, маестро?

А! Ви, мабуть, ха-ха, самі з собою,

Як мій татунь старенький, говорили!

Ну, покажіть мерщій те дивне диво,

Про котре третій день усі говорять.

Вони мені набридли! Хто не прийде,

Одне і те ж: ти мусиш подивитись!

От я й подумала: можливо, й справді

Це необхідно, ха-ха-ха!

Премонітор

То й справді,

Шановна панно, необхідно.

Діана

Он як!

Ви так серйозно це! Ха-ха! Даруйте,

Смішливий день якийсь!.. Але відколи

Це стало необхідністю — дивитись

На фокуси?

Премонітор

Ні, це не фокус, панно.
На цьому склі я зараз покажу вам,
Що з вами буде через двадцять років.

Діана

Це ще смішніш! Ну, звідки вам відомо,
Що станеться зі мною? Хоч стривайте,
Ви, може, ворожбит? Мені недавно
Одна на картах ворожила... Боже!
Назичила п'ятнадцять штук дітей!

Премонітор

Не ворожбит я, панно. Я придумав
Машину, що майбутнє відкриває.

Діана

Машину? Ха-ха-ха!

Премонітор

Машину, панно...

Будь ласка, милі ручки до цієї
Притисніть платівки...

Діана

Ні, це цікаво!

Якась тут, мабуть, хитра заковика.
Притисну, а вона — ха-ха! — гаряча.
Чи навпаки?..

Премонітор

Вона звичайна, панно,
Не бійтесь... Так... Тепер в це скло дивіться
І думайте про най-найголовніше
Із того, що намислили чинити
Найближчим часом.

Діана

Я виходжу заміж.

Премонітор

Ну от, на цьому й зосередьте думку.

Діана

Ха-ха! Дотепно як! Маестро, браво!
Ви жартівник, хоч з вигляду й суворий.
Ха-ха! Яка смішна карикатура!
Данутто — ха-ха-ха! — на блазня схожий,
Сидить серед гостей — ха-ха — й куняє!
З обвислої губи стікає слина...
А черево яке! Гора, їй-право!
Дотепно, ха-ха-ха, хоч не без злості.
Данутто бідний! Недарма так твердо
Іти до вас мені заборонив він...
А я?.. Це я така? Свята мадонно!
Ні, ні, ви злий, маестро! Сиві буклі...
Хоча нічого... Ха-ха-ха! Дотепно!
От тільки очі... Як же це, маестро,
Карикатура, дотеп, і — страждання
В очах?.. Не в'яжеться!..

Премонітор

Це правда, панно.

Не дотеп, не карикатура — правда.
Отак і буде через двадцять років...

Діана

В нас буде маскарад, і я надіну
Перуку сиву? А Данутто блазня
Старого корчитиме, що, заснувши,
Через губу пускає слину?

Премонітор

Панно,

На склі — не маскарад. Свої сивини
Ви бачите, а не перуку сиву.
Й страждання, що відбилося у зорі,—
Страждання справжнє, ваше; вашу долю
Показує машина...

Діана

Е, маестро,

Ми так не домовлялись! Я ляклива —
Боюся й жарту, якщо він жорстокий.
Диви, заплачу, і синці відразу
Набухнуть під очима... Ця машина
Повинна радувати, а не смутити.

Премонітор

І я цього волів би, мила панно.
Та що робить — така вона вдалася.
Одна у нас із нею вада — правду
Ми свідчимо у вічі, щоб людина
Завчасно схаменулася і іншу
Собі обрала долю.

За дверима наростає гамір.

Діана

Іншу долю?

Ой, що за гамір там? Маестро, нащо
Ви все лякаєте мене? Я й справді можу
Заплакати... Ха-ха! От буде диво —
Од фокуса заплакати! Не треба!
Ну, от і сльози вже... Ха-ха!

Голоси за дверима

— Люцифер!

— Ач! Сина проти батька піднімає!

Премонітор
Прислухайтесь до сумніву, що серця
Торкнувся вашого...

Діана
Ха-ха! Про що ви?
Відносно чого сумнів?

Премонітор
Ще не пізно,
Іще не пізно! Я молю вас...

Голоси за дверима
— Кубер
Купив його!
— Шахрай!
— Віддати Поссо?!
— На зло тобі двигун мене прославить!

Премонітор
Сьогодні доля нам іще підвладна,
Усе від вас залежить!..
У двері вривається Данутто.

Данутто
Подивіться!
Старий шахрай чаклунством наречену
Мою призвав до себе. Гляньте, люди!
Вона в сльозах! От-от впаде! Гей, слуги!
Вбігають слуги.

Мерщій в карету панну!

Слуги виводять Діану.

Ну, пророче,
Яку ти долю їй назичив? Слухай,

Отой пііта недолугий... Скільки
Він заплатив за це? Я втричі більше
Хоч зараз дам тобі, якщо Діані
На склі картину райську намалюєш!

Премонітор
Майбутнє непідкупне!

Данутто
Брешеш! Гроші
Й майбутньому потрібні!

Премонітор
Прошу — вийдіть!

Данутто
Ну, налякав!..

Премонітор
Негайно вийдіть!

Поет
(виступивши з-за ширми)

Гетьте!
Ви чуєте? Тут храм святий, а в храмі
Безсовісним не місце гендлярам!

Данутто
Ах, он воно! І ти тут...
(Прочиняє двері).

Люди, змова!
Іх двоє! Може, й більше! Полічіть-но...
Ім ребра! Та оцей пекельний витвір
Трусніть як слід!
До залу вривається роз'ярілий натовп.

СЦЕНА ТРЕТЯ

Те ж роздоріжжя, що й у першій сцені.
Біля криниці під височеньким деревом
Педро-молодший напуває коня.
Входить Поет.

Поет

Будь славен день!

Педро-молодший

На віки вічні славен!

Давненько вас не бачив. Все — робота?

Поет

Робота!.. Роки йдуть. Одна робота
Сліди лишає на Землі; все інше
Сплива, як дим!.. Дивись-но, як угору
Це дерево погналося. І віти
Як широко розкинуло!..

Педро-молодший

Не дивно,

Минуло майже двадцять літ.

Поет

Не майже,

Сьогодні рівно двадцять років. Рівно.

Педро-молодший

Вам краще знати: та подія з вами —
Не з кимось сталася... Хоча, їй-право,
І я усе так ясно пам'ятаю,
Немовби вчора це було. І досі,
Буває, сниться ще та ніч, як з міста
Вас потай привезли ледь-ледь живих;
Ви хоч при пам'яті були, а майстер...

Страх як за нього батько мій покійний
Нахвилювавсь тоді... той наче й зовсім
Холодний був уже... Та враз схопився,
Безпам'ятний: «Машина? Де машина?!»

П о е т

Усе його життя у тій машині
Було, мій друже, все без решти...

П е д р о - м о л о д ш и й

Знаю.

Як він одужувать почав, то зразу ж
Нову ладнать завзявсь по тих малюнках
І кресленнях, що батьку дав на схов;
Мене частенько посилав до міста
За тим або за іншим...

П о е т

Пам'ятаю.

Ти ще дитина був тоді...

П е д р о - м о л о д ш и й

Дитина!

Мені п'ятнадцятий ішов! Признатись,
Я потайки вже цілувався з Нанні;
І щойно майстер завершив машину,
Я попросив його...

П о е т

Сказать, чи стане

Вона тобі жоною?

П е д р о - м о л о д ш и й

Ну, звичайно!

Про що іще я міг тоді питати?!

Поет

А зараз? От коли б з'явився майстер,
Як обіцяв був — через двадцять років,
Про що сьогодні від його машини
Дізнатися б ти захотів?

Педро-молодший

Нема вже,
Давно нема ні майстра, ні машини...
Чи ви того не чули? Ще мій батько
Тоді живий був... Звістка докотилась,
Неначе у якимсь далекім графстві
Його спалили на кострі...

Поет

А потім —
Я сам із вуст герольда чув на площі —
Його ж таки в суміжнім королівстві
Грабіжники забили. Перегодом
Було сповіщення, що за чаклунство
Він, згідно вироку, колесуванню
Був підданий в якимсь герцогстві... Згодом
Хтось в гніві пострілом випригав з пістоля
Убив його (про це герольд тамтешній
Оголосив у Зондені далекім;
Мені торік об тім один мандрівець
Повів). До речі, двадцять років тому
І в нас оповістили: невідомий
(Ти чуєш — невідомий хтось! Один!)
Вночі убив заїжджого артиста
І зник з усім його майном... Данутто
Немало заплатив тоді, гадаю,
Щоб саме так це виклали...

Педро-молодший

Можливо.
У нього гроші є. А щодо майстра...

Ну, пощастило раз... Старий учений
Доречно нагодився та покликав
Якихось юнаків на допомогу.
Це випадок.

П о е т

Який чотири рази
Потому ще повторювався принаймні?
Та ми ж не всі ще знаєм! Ні, не вірю
Я в смерть його! Це так, у нього безліч
Заклятих ворогів. Але ж і друзів,
І друзів має він чимало в світі!

П е д р о - м о л о д ш и й

Ну що ж, казав мій батько: сподіватись,
То вже півцастя. Будем сподіватись.

П о е т

Одначе ти не відповів, що саме
Ти взнати б захотів, якби сьогодні
Прийшов з машиною своєю майстер.
Чи й ти, як батько твій, на це відкажеш,
Що й без машини знаєш все, що буде?

П е д р о - м о л о д ш и й

Я й справді дещо знаю. Поки людям
Потрібний буде хліб, до того часу
Його ми сіять будем! Бога тільки
Молю, щоб поле залишалось нашим,
Щоб хтось чи силою, чи крючкодерством
В нас не відняв його... А буде нива,
Ми будемо орати її невтомно.
І син за батьком братиме чепіги,
Щоб їх своєму передати сину...
Все інше — суцый дріб'язок. Робота,
Робота — ось майбутнього основа!
А ми чи не з правіку хлібороби...

Поет

І вічно ними будете?

Педро - молодший

Не знаю,

Як в дальших поколіннях; син мій Педро
Мою продовжить борозну. Дивіться —
Он там він, біля рала, змалку руки
Привчає до чепіг... Хоча заждіть-но,
Куди він дівся? Педро! Де ти, синку?!

Голос хлопчика Педро

Я тут! Я зараз, тату!

Педро - молодший

Он він звідки...

Вбігає хлопчик Педро.

Хлопчик Педро

Я колесо ловив; дивлюся, раптом
Зірвалося — й з гори! Дідок старенький,
Подумав я, не дожене... Я й кинувсь...

Педро - молодший

Ну й що, піймав?

Хлопчик Педро

Аякже!

Педро - молодший

Мабуть, треба

Людині допомогти...

Поет

Ходімо — глянцем.

Педро - молодший
(до сина)

Веди, синок, мерщій!..

Рушають слідом за малим Педро, але в цю мить,
штовхаючи поперед себе навантажений візок,
входить Премонітор. Він увесь сивий,
помітно накульгує.

Премонітор
Будь славен день!

Поет
О майстре! Славен! Славен!

Педро - молодший
Вічно славен!
А ми оце... Мій Педро каже — в когось
Зламавсь там віз...

Премонітор
(весело моргнувши хлопчикові)
Зламався віз? Не бачив.
Хоча... Не знаю, подивіться.

Хлопчик Педро
Діду,
То ж ваш візок зламався...

Премонітор
Мій? Ну що ти!
Поглянь! Ціліших в світі не буває!
(Сміючись, гладить по голівці малого Педро).

Хороший син у тебе, Педро. Нанні
Його, я сподіваюсь, мати?

Педро - молодший
Нанні...

Премонітор
От бачиш, все збулось... А батько?

Педро - молодший
Батька
Немає вже...

Премонітор
Шкода. Ну що ж, хай пухом
Земля йому!.. Він мудрим і достойним
Був пожилцем на ній...

(До Поета).

А ви, мій друже,
Як живете? Чого ви так уважно
Вивчаєте моє обличчя? Пробі!
Я зараз зашаріюсь, як дівчисько!
Оці синці та шрами? Я в провалля
На тому тижні рухнув був. На щастя,
Живий лишився... Годі, не печальтесь!
Машина теж, як бачите, вціліла.
Й нова у мене є! Та щонайперше —
Як живете? Я ваше ймення часто
І в Фландрівні чув, і в Аліграссі,
І в Руссіонії... Читають, знають!

Поет
Спасибі! Жаль, до тих країн далеких
Не докричу, що все це тільки спроби
Дістатися вершини, до якої
Мені не стане віку, щоб дійти...

Премонітор
Звойовані вершини у мистецтві
Вершинами не звуться, це я знаю.
А як... Не зважуся спитать...

Поет

Діана?
Про неї Педро краще вам розкаже,
Ніж я...

Премонітор
Чому?

Педро - молодший
Бо Нанні служить в неї.
Частенько пані плачуть; проклинають
Безрозум свій, дівочу легковажність...

Западає довга мовчанка.

Премонітор
Пробачте, я роз'ятрив давню рану...

Поет

Усе позаду вже.

Премонітор
Ви одружились?

Поет

Та ні, не вийшло в мене, не зібрався...

Премонітор
Ну що ж... В дорогу час. Хоча — хвилинку,
Я ж про нову машину...

Педро - молодший

Справді, майстре!

Ви почали були...

Поет

Так-так, цікаво!

Премонітор

Давно я мучусь тим, чи відгукнеться
В віках мій труд важкий, чи люди врешті
Навчаться, перш ніж братись щось чинити,
В майбутнім радитись... І з давніх років
Я над машиною цією б'юся.
Вона далекий вік мені явила...
Який? Я й сам сказати ще не можу;
Не кожен раз іще на склі картина
З'являється виразна, ще не завше
Моїй руці скоряється свавільна
Незміряної Відстані і Часу
Матерія. Усе це згодом прийде.
Але не раз уже дива я бачив...
У нас і слів іще таких у мові
Немає, і навряд чи я зумію
Переказати це...

Педро - молодший

А хліборобство

В тім дальнім віці не переведеться?

Премонітор

О ні! Я бачив неозоре поле
Й людину на залізному циклопі,
Що тяг не рало, а п'ятнадцять рал...

Поет

А вірші? Їм потрібні будуть вірші,
Отим, що верхи на циклопі?

Премонітор

Й вірші

Я чув відтіль. Отой, що вів циклопа,
Їх слухав... А того, котрий читає,
Я розглядіть не зміг... Я трохи згодом,
Як допрацюю дещо, неодмінно
Вам покажу... І ти ж до мене, Педро,
Напевне, прийдеш?

Педро - молодший

Майстре, а навіщо

У місто вам іти? Лишайтеся в мене,
Ладнайте, допрацьовуйте що треба.
А то, як цей Данутто вже безсилий,
Знайдеться інший...

Премонітор

Може, ти і правий;

Знайдеться, й не один. А йти потрібно.
За кожним разом їх все менше буде.

Педро - молодший

Але життя у вас одне!

Премонітор

І в тебе

Життя одне, і у поета... Кожен,
Хто хоче гідно й чесно вік прожити,
Себе на тім кострищі палить, котре
Йому судила доля... А майбутнє
Не любить боязливих слуг...

Поет

Це правда!

Я з вами, майстре, йду!

Педро - молодший
І я!

Премонітор

Ні, Педро,
Майбутнє не народиться без хліба;
Йому найперш потрібні добрі руки,
Що зерно сіють, і серця гарячі,
Що сіють іскри чесних віщих слів.
Хто зна, чи буде в мене спадкоємець?..
А ви з Поетом з віку в вік повинні
Повторюватись неодмінно, Педро!
Отож при хлібі стій!..

Хіба що тільки
Сувій оцей, якщо тобі не важко,
Сховай у себе... Це — про всяк випадок;
Все може трапитись — обвал, пожежа
І навіть землетрус, а в цім сувої..

Педро - молодший
(*Беручи з рук Премонітора сувій*).

Я знаю, майстре, що у цім сувої.
Я збережу його.

(*До сина*).

Швиденько, сину,
Неси оце й сховай на нашім возі!
Маленький Педро вибігає.

Премонітор

Як хутко він біжить! За Педро Педро,
Й гляди, добіжимо до тої казки,
Що я в машині бачив... Правда, Педро?

Педро - молодший
Авжеж! Добіжимо!

Премонітор
Будь славен день!

Поет
Будь славен день!

Педро-молодшій
На віки вічні славен!

Премонітор і Поет поволі рушають у бік міста.

1976—1978

БАЙКОНУР. НІЧ НА 12 КВІТНЯ 1961 РОКУ

Це станеться вранці. А зараз усе ще, як вчора:
Планета одвічний свій еліпс наочений креслить;
На північній півкулі

за розкладом

ріки скресли,

На південній —

літо своє

досвятковує флора.

Це станеться вранці. Як розклад велить щодобовий,
Півсвіту, облігшись, за снами рушає у мандри
Й сном-духом не знає, про що тут ведуть перемови
По гучному зв'язку

космодромні служби й команди.

Та й — все ще, як вчора: як в давні віки і —

як вчора

(Хоч в небі — супутники й вже на порі зорельоти),
Ми — бранці тяжіння, й прикутості звична покора
Розводить руками: «Людина — земна істота!..»

Тож і зараз це все ще фантастика,

марення з марень.

Це станеться вранці. А зараз усе ще, як вчора.
Уранці землянин (звичайний землянин?) Гагарін
Уперше (уперше!) з земним тяжінням поспорить.

А зараз він спить — безтурботно,

аж наче — дитинно;

А зараз він спить — на обличчі ні риски тривоги,
Немовби уранці не він перетяти повинен
Межу, за яку ще ніхто не ступав до нього!

...Весь світ завтра визнає, що очі у нього — карі,
Що посмішка в нього — відверта,
саме щиросердя...

А зараз...

А зараз він спить, ще безвісний Гагарін.
В пів на шосту — підйом.
О дев'ятій — початок безсмертя.

1978

* *
*

— Агей, ви чуєте? Ви, ви, юначе!
Й ви, дівчино! —
...Спинились, озирнулись.
Цікаво! Хтось гукав їх, а неначе ж
Нікого поблизу... Чи їм причулось?

— Це я, — ізнов той голос, — не спішіть,
Я надивлюсь на вас. Які ж бо гарні,
Нівроку, ви!.. Як живете, скажіть?
Ген ті споруди вдалині надхмарні —
То ваше місто? Скрізь тепер у світі
Такі? Й ні війн, ні прикордонних веж?
Дивись, і Марс, Венера вже обжиті?
І старості нема? І смерті — теж?

Стоять зчудовані. От ніби звідси
Хтось говорив до них і щез умить...

Гайок. Дорога. Місто вдалині.
І тиша, тиша... Тільки на ялиці
Бринять голки. І скраю на одній

У крапельці роси — як у зіниці —
Жива, гаряча цятка мерехтить...

Весняний ранок у тридцятім віці.

1972

РОЗДУМ З ГОДИННИКОМ В РУКАХ

Життя — то час.

Напис на годиннику

«Життя — то час»...

Я знаю, не повторюй,
І те, до чого ти ведеш, я знаю.
Ти скажеш: для людини час — летючий;
Не вічність, не епохи, ні,— звичайні
Години, ба й хвилини та секунди
(«Так-так, так-так, так-так, ті самі крихти,
Що їх січе оця маленька стрілка,
Бо ними ваші міряться дороги!»).

Ізмалку я корюсь тобі. Щоднини
Твої повчання слухаю поштиво
І звинувачення гіркі. То правда —
Я винен, винен, визнаю (о, скільки
Я не секунд — годин потратив марно,
Та й чи лише годин?)... І ти нещадно
Картай мене й карай!..

Не проти цього
Я здумав сперечатись. Давній сумнів
У мислі, в серця відповіді править —
Чи повний вимір твій?

Ну, от сьогодні

Я вулицею йшов і перехожим
В обличчя заглядав, і зблиски сміху
В людських очах ловив, і синь задуми,
І смутку сивизну...

І переймався
Отими зблисками, і тою синню,
І сивизною переймався, мовби
Моїм усе було. І міста гомін
Все тік і тік повз мене (чи крізь мене?),
Мов спінена ріка. Хрипкі й співучі,
Ласкаві і різкі, неначе хвилі,
Стинались голоси й переплітались
Із шурхотінням легкових, із ревом
Мурзатих самоскидів, з тріском зварки,
Що долинав з будови з-за паркану,
А ще — із стукотанням мого серця,
Бо я в ту мить не існував окремо;
Я був Людина між Людьми, і разом
Не юрмище ми становили, — вкупі
Ми називались Вулицею, Містом,
І не було ні в кого тут відрубних
С в о ї х секунд. Я був мільйоннократно
Помножений на всіх, і всі на мене
Помножені були, й секунди наші
В здобутку обернулися Добою —
Її лицем, її потужним рухом...
А є у світі циферблат, спроможний
Оцей здобуток зміряти?!

Я потім
Стару бабусю через перехрестя
До скверика провів. І раптом здумав:
Ану й собі зайду. Й посидів трохи
На лавці, слухаючи шелест листя
І стежачи за білими хмарками,
Що набігали, раз у раз туманом

У їх немислимо далекім віці,
Якого не побачу! Я повітря
Його ковтнув...

Дарма, що чую здавна:
«Життя — то час...»

Признайся, ти нітрохи
Не сумніваєшся? Ти твердо певен:
Життя — то час?..

1977

ДОРОГА ДО ТОКУ

Поема

*Миколі Миколайовичу Рябошапці,
голови колгоспу ім. Кірова
на Миколаївщині,
п р и с в я ч у ю*

Вертаючи цієї ночі з току,
Я наздогнав на путівці неждано
Себе самого — в чарівнім сновидді.
(Чи, мо', й не в чарівнім?
В тих снах, здається,
Ні каяття, ні суму не буває,
Ні присмаку іронії тим більш...)

Він був у повній повоєнній формі,
Мій молодий двійник,— у довгополім
Сріблясто-сірім пильнику, що правив
За модний макінтош йому, в дірчастім,
Як сито, капелюсі, котрий ледве
Вміщав його тропічно буйний чуб...

Була, як нині, тепла ніч серпнева,
І він, як я тепер, вертався з току
Зі списаним блокнотом у кишені,
Натхненням небуденним горючи.

Він був щасливий. Вже майбутній нарис
Йому виднівся крізь «кристал магічний»,
Та що «кристал» отой — він сам був повен
Магічної всеможності! Ну справді,
Хто досі про оце Рубіжне відав,
Про тік оцей в стецу, де кінь по колу
Ступав смиренно, й скавучали тонко
Суглоби приводу, та захлиналась,

Ковтаючи снопи, ще довоєнна
(Коли не допотошна) молотарка?
Хто знав імення цих жінок засмаглих,
Що спритними руками перевесла
Розв'язували чи на довгих вилах
Снопи здіймали, наче прапори?

Не інший — він одкрив їх! Із мільйонів
Не інших — їх назве він і прославить,
І не на день один — на віки вічні.
Ще ж не доведено-бо, що тривкіше
І що певніш навалу літ поборе —
Тонкий газетний' аркуш чи граніт?!

Він щедрий був: він дарував безсмертя
Й, наївно-щирий у своїй гордині,
У винятковість вірив — як не власну,
То віщої професії, що доля
Йому в щасливу днину нарекла.

Я погукав його, і він спинився,
Здивований.— Знайомий наче голос...

А хто ви?

— Ти ж,— сказав я,— ти, одно лиш
На двадцять років старший.

— Я? Це — правда?

— Як бачиш,— правда. Ти оці сивини
До себе досі і вві сні, гадаю,
Не приміряв?

— Та ні, чого ж... Я навіть...—

Він ще раз поглядом ковзнув по сірій
Моїй чуприні.— Навіть вірш учора
Про старість написав...—

Я посміхнувся:

— Про ту, що прийде через сотню літ?
А втім, обличмо це. Мене цікавить

Істотніше. Скажи: ти не подумав,
Що рано а чи пізно день настане,
Коли тобі захочеться вернутись
На тік оцей?..

— Аби згадать?

— Ні, друже,

Вернутися, щоб випросить прощення
У тих, кого, ти певен, «обезсмертиш»
У нарисі своїм.

— За що прощення?

Хіба я скривдив їх або душею
У чомусь покривив?

— За що, питаєш...

Хоча б за те, що ти як благодійник
З висот зійшов до них.

— Я не вважаю

Це благодійництвом!

— Вважаєш. Звісно,

Уголос ти цього й собі не скажеш,
Але в душі? Ні, ні, ти їх шануєш,
Ти змалку знаєш — хліб росте із поту,
Й оспівуєш ті мозолясті руки,
Які в тяжких трудах його плекають...—
Він перебив мене:

— І тим, як можу,

Плачу за нього! Чи не так?

— Та певне!

Ще й переплачуєш, еге ж? Бо як же:
Тобі — щоденний хліб, а ти за нього
Безсмертям наділяєш!

— Так... На кпини

Береш мене... Ну що ж, ти маєш право,
Ти — старший. — Він насупивсь. —

Тільки, бачу,

Не сивини боятись треба. Старість
Своїм оцим ядучим самоїдством

Стократ страшніша!

— Доживеш до неї,
То іншими це назовеш словами...

— А що, як цими ж?

— Ти забув, здається,
Що я — це ти?! Дивак! —

Запала тиша.

Серпнева тепла ніч пливла над степом.
Мій молодий двійник ходи зненацька
Надав і — щез... І я зоставсь один.

Я повертався з току. Двадцять років
Я йшов і йшов до нього день по днині,
То спрагло швидкував, то манівцями,
Байдужий, брів, а все одно — до нього
Немов несамохіть ішов (щось віще
Вело мене?). І ось я повертаюсь...
А втім, не повертаюсь — я ще й досі,
Ще й досі там!

...Просторий прямокутник.

Яркою сонячного дня, і — зорі
Над ним у чорнім небі, й знадовкола
Ідуть осілі важко зерновози,
І сяйво їхніх фар бринить бентежно...
Чи — злякано? Адже ідуть на тік!
На тік (на тік!), де безсторонні ваги
Зі збіжжям зважать їх, тоді без нього,
Де потім віялка з самого збіжжя
Полову одмете нещадно, й втретє —
Вже чисте зерно — строго й чесно зважать
Ті ж повноважні, невідкупні ваги...
На тік? Та ні — вони на суд ідуть!

Я теж прийшов сюди, на цей нещадний
В передосіннім полі прямокутник

Всеволодного, всевидячого світла.
Та з чим прийшов? Немислимо, як хутко
Полегшав мій вантаж! Немовби миттю
Крізь віялку цих два десятиріччя
Моїх прогуркотіли... Що, ну що я
Без остраху наважився б покласти
На ці недремні ваги, мимо котрих
Не прослизнеш? Десяток невагомий
Неголосних книжок? Чи ті, в підшивках
Давно забуті нариси, що ними
Віки змагати брався? Чи рухнуть
(Бодай легенько!) під моїм набутком
Оці чутливі непохибні ваги,
На котрих зерно важать?

(Жаль, такої

Нема на них шкали... Але ж повинен,
Повинен існувати спільний вимір —
Для обліку хоча б. То в чому він?)
Вагар (дивися — той же, той! Тоді він
Іще в військовому ходив, шпиталем
Його, здавалось, милиця ще пахла) —
Вагар впізнав мене.

— Ви, теє... й досі
Все пишете та пишете?..

— Потроху

Пописую...—

Я роздивлявся на нього
(Гай-гай, постарів як!), а він — на мене,
Тим самим вражений, мабуть; нарешті
Зітхнув:

— Еге-е!.. Хлібець і ваш, як видно,
Не із легких. Посивіли...

— Що вдієш —

Роки!..

— Та це пусте! Турботи старять,
А не годя! Ма'ть, клопітні доволі?

— Ну, як сказати? По-всякому буває...

А втім, не скаржусь... —

Він всміхнувся: — Та й теє,

І нікому ж? Це — гейби при багатті:

Воно — і дим їдкий у очі лізе,

А не відходиш... Раз вогонь потрібний,

То й дим терпіти мусиш... — Він, скидалось,

Учув мою збентеженість (можливо,

Й причину зрозумів?), бо делікатно

Про нарис той не згадував тріскучий

І не розпитував, що після цього

Я написав... Підходили машини,

І він з ослона зводився несквапно

Й, накульгуючи, йшов до них, щоразу

Мені «звиняйте» мовивши; потому —

Так само неквапливо — повертався,

І знов розмова наша, як і перше,

Текла й текла, статечна і сумирна,

Аж я, траплялося, ні-ні й забуду,

Що говорю не з кимось — з вагарем!

А суд же, суд? Відстрочено? Чи, може,

Стривай! — отим «Це — гейби при багатті»

Я амністований великодушно,

Як кажуть, апріорі (бо і так вже ж

Гіркого наковтався)?!

О добросердий

Вагарю мій, спасибі! Не принижусь

Нещиродушним самобичуванням —

Мовляв, що я? Папір псую, дармую.....

Я й справді, справді, гейби при багатті,

В оті — біля стола — безсонні ночі,

Коли — укотре! — спраглий зір безсило

Упреться у кордон, що пролягає

Поміж вогнем і відсвітом од нього,

Між повівом і майвом, поміж болем.

І скриком з болю, що прорвався кризь зуби...
Не тінь життя (хоч так би!) — тінь од тіні
В твоїй уяві, й з неї, з неї мусиш
Живу його подобу відтворити!
І сам стаєш вогнем, і сам ти — вітер,
І біль чужий з твого рветься серця...

Де тільки взять слова, щоб, мов жарини,
Жахтіли жаром?! Пам'ять гарячково
Гортаєш, перекопуєш (а думка
Нуртує, рветься з німоти!). Нарешті
Знайшов! Знайшов! Коли б лише не згасли
На зимній білизні паперу! Тільки б
Не зга... І раптом затерпаєш: гаснуть!
Вже попелом взялись...

О невігубна
Наївносте людська! (Чи то — гординя?
Самозакоханість? Чи ще щось?) Тільки
Я пізно захопився, що на доказ
«Судопідлеглості» своєї, с а г у
Про піт горьований свій склав (ще добре,
Не вголос — подумки!). А хліб тим часом
Не потом, що пролитий біля нього,
Смачить... Він віддає дівочим сміхом —
У полудень з межі або з обніжка —
І піснею, яку, йдучи додому,
Несуть жінки надвечір мимо нього,
І зорями одвічними над полем,
І вічністю, з якої він росте...

...Гула натужно віялка, й струмило
По транспортеру — в небо навскіс — зерно
І відтіля, з зірками упереміш,
Спадало ненастанно й знов до неба
Громадилося бескидом ряхтливим...

То наливався Плід — вінець роботи
Десятків, сотень, тисяч рук і мізків.
А що мого, мого було у цьому
Із вічним рухом схожому вершині
Гори, що, як саме Життя, щомиті
Довершена здавалася конечно
Й невивершена водночас лишалась
І тим запалювала, наче виклик,
І закликала до нових зусиль?

Чи є, а коли є, то чи достойний,
Чи рівний з іншими мій внесок в Спільне,
Щоб міг сказати про себе: я причетний
До всього тут, і там, і скрізь? Не просто —
Живу, роблю своє, а невід'ємно
Причетний (постривай-но, чи не ось він
Універсальний вимір той?),

п р и ч е т н и й

До творення (й творців) заліза й хліба,
До цього степового Евересту
Зерна, у котрім втілено безсмертя,
До цих жінок, од кушпели по брови
В хустки закутаних, що звично й споро
Безсмертя те лопатять? До оцього
Чергового монтера, що на бога
У золотавім німбі чуба схожий,
До шоферів отих, що онде потай
Із рукава по-фронтовому курять,
До вагара, якого здавна знаю, —
До всіх на цім току, на цій землі?!

— Ну й з чим ідеш? Уже ж напевне маєш
Вичерпну відповідь на все? —

Я скинувсь

Од несподіванки. — Це ти? Я думав,

Ти більш не вернешся, образивсь...

— Бачиш,

Вернувсь...

— Досперечатись хочеш?

— Просто —

Продовжити розмову.— Він значливо
Примружився на мене.— Ти ж, гадаю,
Готовий, не боїшся? —

Я, признатись,
Не зразу розкусив оте «Вже ж маєш
Вичерпну відповідь на все»... Дитина?
А чи реванш бере — іронізує?
Сказав, як є: — Даруй, але вичерпних,
Ні — навіть —

невичерпних

я для тебе

Не маю відповідей ще.

— Для мене.

А для самого себе?

— І для себе

Не маю поки що...

— Так-так!..— Він рвучко

Потер долоні (поганюща звичка!
Я ледве витравив її з роками).—
Скажи — не дивина?! А я був думав,
Ти у якісь нові сягнув глибини,
Пізнав таке, про що в мій час і снити
Не міг ніхто!.. Коли на те, то чим же
Мене ти переважив? Двадцять років
Ти після мене скнів-писав, щоб врешті
Засумніватися, чи маєш право
На хліб, який їси? Оцим?

— Ти надто

Прямолінійно це тлумачиш. Хлібом
Не хліб лише зовуть...

— Ну як же! Як же!

Ще ж хлібом звать картоплю! — Із сарказмом
Гукнув він.— Другий хліб! А я, невіглас,
Забув! Та й третій є — городня зелень!..
— От-от,— узяв я тон його.— І зелень,
А заодно — поля, сади під небом,
Струмки...

— Ну й сонце, звісно! Чи без нього
Ця софістична встоїть побудова?!
Плюсуємо і сонце! Отже, хлібом
Ти звеш усе круг себе, й в тім твій сумнів,
Чи ти його достойний?

— То не сумнів,
То болісна свідомість, що довіку
Він невідплатний...

— Он про що ти, значить...
Що ж, справедливо. З ряду вічних істин,
Які...—

Я перебив: — Які нічого
Не варті, поки кожний сам для себе
Їх не відкриє.

— Й це приймаю. Згоден!
Але...— Він спересердя й капелюха
Зірвав і ляснув ним себе об полу.—
Де логіка? Не для одного ж тебе —
Цей хліб для всіх на світі невідплатний,
То в чім різниця між тобою й тими,
Що на току? А ти їм заздриш...

— Заздрю!
— На що? Та без софістики, простіше!
— Попробую. Скажи, ти знав напевне,
Що хтось — нехай один! — твоє писання
Як скарб узяв до серця? Що наситив
Духовний голод чийсь, когось окрилив,
Розрадив, обігрів?

— А сам тим часом
(Ти це сказати хочеш?), сам тим часом

Без хліба не сидів? Що ж, справді просто,
Коли не примітивно...

— Примітивно,
Бува, і скажуть, а бува — почувш:
Похмурий бачить сірою й веселку —
Хіба не так? На світі все од хліба
І — в хлібі світ увесь! Ніхто байдуже
Повз нього не пройшов іще й не пройде!
Всіх революцій хоругви звитяжні
Встромлялися у нього, як в найвищу
Звйовану вершину! Вчора й Завтра,
Одне одному Землю передавши,
Змінюються при ньому в караулі,
Й не в царстві символів —

при кожній жменьці
Зерна, яку із бурту зачерпнеш!
Я на вагому достеменність заздрю
Цієї плати у рахунок боргу
За Хліб Життя несплатний, котра зримо
Стоїть в степу ряхтливими кряжами...
О, знати б, що у збіжжі тім (доконче,
Усім, щодня — щоб жить! — потрібнім збіжжі)
Хоча б одна зернинка є, що словом
Моїм запліднена! —

Я не одразу
Й згадав про нього — слухає? Він слухав.
Дививсь на мене збоку, й загадкова
Ледь-ледь помітна посмішка бриніла
У нього на губах... Про що він думав?
Чого всміхався? Що в ту мить роїлось
В його душі? Зненацька він спинився.
— Ну що ж, піду. Пора! — У тоні кривдне
Звучало нетерпіння (чи — здалося?).
Я стримано сказав:

— Прощай. І справді,

Вже час. А втім, завжди...— Я й сам незчужся,
Як вирвалося це.— Зажди хвилинку.

Мені твоя потрібна допомога.

— Моя? У чому?

— Поділись зі мною...

(Чорт забирай! Він сам навряд чи відав,

Якими по-юначому безпечно

Скарбами володіє!) Поділися

Невтомністю своєю.—

Він примруживсь:

— Новітній Фауст? Юність забаглося

Вернути знову?

— Ні. У мене досить

Без цього нездійснених мрій. Невтомність

Мені твоя потрібна.

— Й тільки?

— Тільки.

— На що? На ночі за столом безсонні

Над зимною пустелею паперу?

На бездомів'я кочувань, у котрі

Й мене нещадно гнала невситима

Жага? На це?

— На все — на безконечну

Оцю дорогу, що веде до току

Крізь хащу літ.

— Ми йдемо від току зараз.

— А ти вперед поглянь, він онде — бачиш? —

І там, попереду, довіку й буде

І зватиме до себе, поки б'ється

Й болить у грудях серце.

— «...грудях... серце...»

Луною повернулося до мене.

Я був один на путівці.

Світало...

1971, серпень — листопад

* *
*

...І знову, і знов — за роботу!
Якщо ти живеш на Землі,
Хай крапля й твого поту
У Часу блищить на чолі!

1978

Із збірок
«Колиска на вітрах»
(1964),
«Любов і труд»
(1956)

* *
*

Хоч мені ще й повірили б, може,—
Молодим не прикинусь.
Тільки здалеку з інеєм схожі
Перші сивини.

Та й не іній, не рання пороша
Накликає зиму.
Сивина береться од ноші
За плечима.

Як сіль на старій гімнастерці,
Її з дальніх приносять доріг.
А на спідометрі серця
Скільки їх...

Скільки їх!

Дні за нами лишаються в полі,
Мов за плугом — скиби,
Бо щастя немає без болю,
Як без поту — хліба.

О чари юнацьких літ,
Я за вами тужив би вголос!

Та хіба не для того цвіт,
Щоб наповнився колос?

Ми в чийсь відгукнемося долі,
У чиємусь хлібі...

Дні за нами лишаються в полі,
Мов за плугом — скиби...

1963

РОДОВІД

Не знаю — чи ми народились,
Чи в світ на тачанці в'їхали.
Як очі розплющили — билась
Над нами червона віхола.
Кулеметів кваплива мова
Вривалася в сон.
Крізь мамину колискову
Гриміла хода колон:
    Іде батальйон.
    Іде батальйон.
    Іде батальйон.
Ми змалку не відали страху,
Бо няньчили нас гармаші.
Балістиці вчили — для фаху,
Політграмоті — для душі.
Ми дівчат іще не цілували,
Не бродили ще в парі вночі,
А «дорослих» пісень вже співали,
До тирю на стрільби йдучи.
Чи не там нас поймав той неспокій,
Чи не там нам відкривсь цей закон:

Мета наша близько, допоки
Уперед іде батальйон.

Іде батальйон.

Іде батальйон.

Іде батальйон.

Ви бачили, як в передгрозя
Тривожно дорога курить?
В дорозі, в дорозі, в дорозі
Весь вік нам судилося жить.
Ви спитайте у наших коханих,
Як ніжно любили ми їх,
І спитайте у полі кургани,
Скількох нас немає живих...
Ми зазнали атаки, облоги,
Ми топтали сніги і гудрон.
Лиш зневіри не знав та знемоги —
Уперед ішов батальйон!

Ішов батальйон.

Ішов батальйон.

Ішов батальйон.

Не карайте за вдачу солону
Закутих у шрамів броню:
Ми з першого батальйону,
І ми ще не вийшли з вогню!
Ще не всі редути узято,
Ще не стихла у світі тривога.
Хай гіркі за плечима утрати,
Та попереду знову дорога,
Та попереду далі простерті...
Немає для нас перепон,
Немає ні втоми, ні смерті,—
Вперед іде батальйон.

...Іде батальйон.

Іде батальйон.

Іде батальйон.

1962—1974

І так гостро у груди
вривається безмір всесвітній,
Що здається:
от-от —
і у вічність ти браму розчахнеш...
...Пахне зорями зблизька,
вітрами
гагарінських квітнів
І гречаною древністю казки...
Планетою пахне!

1962

**ПРОЕКТ ПРОМОВИ
НА МАЙБУТНЬОМУ ФОРУМІ
ЛІРИКІВ І ФІЗИКІВ**

Я без міри щасливий, колеги, сьогодні,
Що нарешті ми вкупі —
лірики й фізики.

Казали —
гори між нами й безодні,
А вийшло —
дрібненького гонору мисики.
Тепер з цим покінчено.

Правду сказати,
Читать ми давно вас читаємо потай:
Про фази, орбіти...
Ну, звісно, про атом...
Це треба для віршів. Така в нас робота.
Та й ви ж поетичним проїнялись горінням!
Скажімо, цей образ...
Він з нашого ж русла:

Енергія — промінь,
і рух — то проміння,
І матерія — промінь,
у часі загуслий!..
Виходить, одна нас живить артерія!
А це ось щойно
на думку прийшло мені:
Якщо і папір, і чорнило — матерія,
То пишемо ми —
промінням по променю?
То, значить, і піт наш,
і злети таланту,
І лірики повінь,
і формули стислість —
В усьому — проміння,
все міряй
на кванти
Поезії, радості, творчості, мислі?
...Мільярди їх треба, мабуть,
щоб ракету
Послати у далеч космічного світу.
Але ж і не легше буває поету
До серця людського
прокласти орбіту.
Світінням, світінням, світінням гарячим —
Лиш цим лишимось ми у людському спомині,
Бо й життя — це проміння,
і прожить його — значить —
Не з праху та в прах,
а з проміння — у промені!

1961

* *
*

То шал весни, то віхоли квиління...
Одвічна тайна — мудра і проста:
Мов тінь, услід за цвітом ходить тління,
За світлом — тьма, за звуком — німота.

І знов, і знов усе спочатку, й знову
Усе, як вчора, хоч на взір не так:
Зітхання й сміх, мовчання і розмова,
І породіллі кров, і кров атак...

І гинуть квіти на осінній хвищі,
Стліває сталь, і падають дуби...
І тільки твій, Людино, геній віщий
Виходить переможцем з боротьби.

Всесильний велет, чародій незримий,
Сьогодні — крапля, завтра — океан,
Він — як безсмертний паросток озимий,
Що вміщує в собі прийдешній лан.

То шал весни, то віхоли квиління...
А сік в ростку струмить! А бій гримить!
І йдуть нові на землю покоління
Співати й плакати, умирати й жити...
Жити!..

ОСІННЯ СЮІТА

I

По хвилині хвилина — неначе вода поміж пальцями...
Знов смеркає, і знов ти не згледівсь,

як день проминув.

А млинок собі меле і меле рипучими вальцями —
Все дотрупує свіжого борошна у сивину.

«Підтоптались!» — зітхаємо ми і розводим руками;
Та вже що тут подіяти можем хоч я, а хоч ти?..
І втішаєм себе, що з роками, бач, стариться й камінь,
Попід мохом обачно ховаючи гострі кути.

Наче зникло з землі все далеке, незнане й незаймане,
Зупиняємось обіч дороги: ну, що там іще?
О неспокою мій, не стомися, буди, піднімай мене,
Не чекай, поки крапля остання додолу стече!

В непокорі до болю стискай і напружуй долоні,
Через серце проціджуй хвилини, що маєш на путь!
Хай сто сонць вже не в силі твої розморозити скроні,
Хай сто тисяч вітрів
ні півзморшки з лица не зметуть!

Тільки б здалеку довше пелюстками бився прозорими
Незрадливий той вогник, що бачив тебе молодим,
Той, що — дійдеш до нього,
а він уже знову за горами...

Не спускай його з ока:
Він буде, він буде твоїм!

II

Ах, не треба святкових страв,
і квітами не стрічай мене,—
Був би стіл, та стілець,
та над головою дах.
Все вкрай необхідне
завжди
до простого звичайне —
Як хліб і вода.
Мені досить того,
що ти вийшла така схвильована,
Досить погляду
з-під оцих непідведених брів.
Спасибі, що серце у тебе
не підмальоване,
Що не знаєш красивих слів.
Я немало стрічав їх,
красунь
безоглядно веселих,
А в дорозі
потрібна
лиш вірність неговірка...
Спраглому байдуже до золотого келиха —
Він просто рукою
зачерпує
із струмка...

III

Ті, кого ми давно не бачили,
Зостаються для нас молодими.
Наші юні літа нерозтрачені
Десь і нині стрічаються з ними.

Зустрічаються, бродять левадами,
Дишуть свіжістю луговою,
Не оглушені канонадами,
Не притрушені сивиною.

Я не кличу їх телеграмами,
Та й до них у гості не їду,
Уві сні за казковими брамами
Не шукаю забутого сліду.

Не шукаю, нечасто й згадую.
Хоч ніколи й не забуваю.
Просто вірю в них, просто радуюсь,
Просто знаю, напевне знаю,

Що не все іще переіначилось,
Не пройшло, не взялося димом...
...Десь,

для тих, з ким давно не бачились,
Ми ще ходимо молодими...

IV

Не багрець, не висока холодна просинь,
Що лелеку у вирій кличе,
Осінь — це висновок.

Осінь —

То правда у вічі.

Замовкає ключів романтичний клекіт,
І омани спадає дим:
Що за буйним садом здавалось далеким —
За безлистим стає близьким.

Пора! На залік неси обіцяне,
Що зростив —

на ваги сповна клади.

Тут ні сліз, ні гонору, ні амбіції —
Тут приймають тільки плоди.

І коли ти свою не догледів грядку —
Карайся, що згаяв час.

Або... починай усе спочатку,
Якщо маєш

друге життя

про запас...

1962

СОЛДАТ

Малим не раз він чув — хвалився дід,
Як зійдуться онуки і сини:
— Ну, доживіть, орли, під сотню літ,
До сивої моєї сивизни!

Огляне дітлахів шумливий рій
І, взявши наймолодшого на руки:
— Це б миру сотню літ! — зітхне старий.—
Щоб до онуків дожили онуки...

Був хлопець не із менших у роду —
Вже в школі вчився, вже читав книжки,
Було, не все збагне він до ладу,
Та діда завше слухав залюбки.

В сімнадцять літ його він поховав,
Поплакавши в житті своїм востаннє,
А в дев'ятнадцять на посту стояв
При самому кордоні на світанні.

Летів над світом сороковий рік...
І сорок перший вибухнув, як грім.
За тиждень хлопець до бомбьожок звик,
За місяць став йому окоп як дім.

Ішов солдат дорогами війни,
І до негоди, й до атаки звичний,
І в двадцять літ дожив до сивини,
А двадцятитрьохрічним буде вічно...

Ішов солдат і все робив, що міг,
І чесно вмер, як чесно вік прожив.
Але з коханням стрітися не встиг
І по собі нащадків не лишив.

За ніччю день встає, і років плин
То сніг мете, то навіває весни.
Мине ще кілька літ, і буде він
Синам своїх ровесників ровесник.

І виростуть сини у тих синів,
Нові за ними прийдуть знов і знов.
А він
всім поколінням заповів
Свою любов.

1956

ТЕТЯНА ДЕМ'ЯНКО

Новела

I

Прибіг би раніш на хвилину,
Раніше б' на мить — до причалу:
А то тільки відгук долинув,
Коли навздогінці кричали,

А то тільки здалеку бачив,
Як вже ви гойдались на хвилі,
На тебе похожу неначе
Русалку у форменці білій...

— Де-ем'ян-ко-о!

(Ну, справді ж — Дем'янко!)

І з мостика ти щось гукала...
Суницями раптом так п'яно,
Так гостро запахло з причала.

А з берега знову хтось: — ...я-а-ано-о!
Й протяжно над хвилями: — ...і-ів-на-а!
Одна ж ти — Дем'янко Тетяна,
Дем'янко Тетяна Петрівна!

Гукнув пароплав басовито,
Об воду заляскали пліці.
Все вийшло, як мріялось — літо,
І сонце, й Дніпро, і суниці.

Все вийшло, як снили з тобою
В далеку ту ніч сталінградську,
Матросе з лляною косою,
Русалко в шинелі солдатській.

II

...Вночі відійшли від причалу.
А «юнкерси» вили над нами.
Бійці по каютах лежали,
У пільмі білили бинтами.

Ще в вухах гула громовиця,
Ще дихали битвою жарко.
— Водиці,— просили,— водиці! —
Аж збилися з ніг санітарки.

Ми пізно дізналися, звідки
Прийшла ти в каюту-палату,
Що то командир від зенітки
Погнав тебе строго — поспати.

Годинку спочити-поспати,
Бо, тільки розвидниться, й знову
Ставати тобі до гармати
На вахту на цілодобову.

...Сестра як сестра. Напоїла
Водою, а потім і чаєм.
Котромусь цигарку скрутила
За добрим сестринським звичаєм.

Котрогось шинеллю накрила:
— Замучила хлопця гарячка!..—
На мить біля мене присіла.
— Ви, сестро, бува, не землячка? —

Спитав, як усі ми питали,
Як всі земляків ми шукали
В ті дні, коли чорна навала
Святу нашу землю топтала...

III

...На волзькім нічнім пароплаві,
В тривожну годину безсонну,
Немов на дніпровські заплави
Ми з Києва йшли чи з Херсона...

То дихали димом багаття,
То знову за весла сідали.
Посипане сріблом латаття
Розбуджена хвиля гойдала.

Буханку солдатського хліба
Рибалчина донька дістала.
І сонно скидалася риба,
Де верби в воді задрімали...

І де ми в ту ніч пропливали,—
Сказати не можу й донині.
...Суницями — літні причали,
А яблуком — пахли осінні...

IV

А потім я лист із шпиталю
Послав, бо не міг не послати.
І довго за димною даллю
Блукав він, шукав адресата,

І їздив, і плавав — упертий
Зенітного полку супутник,—
Й вернувся до мене — потертий,
Ніким не розкритий трикутник.

А потім — роки за роками,
Немало сплигло їх, немало.

І те, що лишилось за нами,
Далекою казкою стало.

Дем'янку... Тетяно Дем'янку,
Хороший ти мій капітане!

...А твій пароплав

на стоянку

Лише через тиждень тут стане.

V

Як тягнуться дні у чеканні —
І сам ти, читачу мій, знаєш.
Лиш промінь займається ранній,
А ти вже зірок виглядаєш.

А день — як на лихо — безкрайї.
Здається — кінця не діждеш ти!
Та ось уже шостий минає,
На сьомий світає нарешті.

Стою на річковім вокзалі.
В руках моїх — росяні квіти.
Суницями тут, на причалі,
І хвилию пахне, і літом.

І ось пароплав твій — неначе
Спливає з-під синьої хвилі.
На мостику здалеку бачу
Русалку у форменці білій.

І вже ти не вчора — сьогодні,
Не в сні і не в мрії майнула...
— Тетяно! —

Ступила на сходні

Й — здалося на мить — похитнулась.

Здалося, нараз посмутніла.
Стоїть... Та невже не впізнала?
Вдивляюся — не постаріла,
З обличчя й змінилася мало...

— Тетяно! Тетяно Петрівно! —
На берег зійшла нерішуче...
Ну, хай не впізнала, та дивно:
Що так її згнічує, мучить?

Сльоза покотилася й впала...
— Ну, що ж ти, Тетяно? Тетяню!
— Ви... певне... сестру мою знали...
А я... я — Уляна Дем'янюк...

І сталося — при слові останнім —
Схитнулись будинки на схилі,
І раптом пропали в тумані
І пристань, і круча, і хвилі...

І довго ще, довго по тому,
Ні слова сказати не в силі,
Стояли ми, як після грому
Дерева стоять занімілі...

VI

А потім гукали буксири,
І чайки на крик відгукнулись.
А потім з туманного виру
І пристань на місце вернулась,

Прокинулись хвилі помалу,
Заграли вниз, зашуміли...
І ми говорили й мовчали,
Мовчали і знов говорили...

...Спасибі, Уляно Дем'янку,
Що мрію сестри відгадала!

...Улітку суницями п'янку
І юністю пахнуть причали.

1954

БАБУСЯ ГОРПИНА

Літа — наче в'язанка хмизу на спині,
Давно проминули і літо, і осінь...
Вже восьмий десяток бабусі Горпині,
А муж — мов орел — молодий в неї й досі.

Ось-о він при шаблі стоїть, як годиться,
Одно тільки — вицвіли вуса чорняві,
Та тріснуло скло у кутку, й шашелиця
Подзьобала віспою чорну оправу.

Петрусь (а й гарненький же ріс він, півроку!),
Бувало, все пальчиком тиче:

— Це тато? —

А потім він виріс — плечистий, високий,
Став старший за батька,
та не набагато...

Не встигла ще в хаті обжитись невістка, —
Де хліб, а де сіль, ще в свекрухи питала, —
І притьмом — війна. Та принесли повістку,
А там «похоронну» невдовзі прислали...

А там... Із Васильком сусідчина Варка,
Бувало, заспорять та й згоди не дійдуть:
Вона йому каже, що то фотокартки,
А той на своєму — це тато і дідо...

Тепер він літами зрівнявся вже з ними...
Гей ви там, не цільтеся в нього, не смійте!
Півсвіту ж у землю лягло молодими...

О люди, старійте!

Живіть і старійте!

1962

Підбіг — і на руки, припав до грудей,—
І я найсильнішим стаю з-між людей.
Неначебто ширшим роблюся в плечах.
А силу яку відчуваю в руках!

І ніжний, і дужий, і велетень я,
Мій синку, гаряча кровинко моя!

О, як пригорнувся він тільким малим!
Для нього я — хліб, і для нього я — дім,
І мови звучання, і перші слова,
І в погляді перша цікавість жива,
Я той, хто в садок і у світ поведе,
Я той, хто не дасть його скривдить ніде...

Ти знаєш, ти знаєш, що велетень я,
Мій синку, гаряча кровинко моя!

Хіба ж я комусь цю голівку віддам,
Ці губи, що «тат...» вимовляють і «мам...»,
Ці мурзані щоки, кирпатий цей ніс,
Це щастя, що ось на руках я підніс?
Хіба ж я дозволю, щоб ворог спалив
Будинок, де перші ти кроки зробив?
Хіба ж не прикрию своїми грудьми
Той сад, де з тобою гуляємо ми,
Ту школу, де будеш учитися ти,
Це місто, в яким тобі в щасті рости,
Цю землю, де візьмеш нові врожаї,
Ці світлі простори твої і мої?

Недаром, недаром же велетень я,
Мій синку, гаряча кровинко моя!
1954

* *
*

По вулиці, де — мов галактика —
Кружить людський нурт,
Жінка

під синім халатиком

Кулю несе земну.
Всю — з грозами і колісками,
З шумом трав і гаїв,
З палацами, з обелісками,
З трелями солов'їв.
Всю — з проводами і стрічками,
З яблуками й дощем,
З істинами одвічними
І тими, що будуть іще...

Не вклоняйтеся, люди, ідолам,
Не шукайте всує богів, —
Вона,

то вона провиділа

Долю усіх віків.

То в неї під серцем

накреслено

Майбутнє обличчя землі —
З її завірюхами й веснами,
З садами в ранковій імлі,
З шляхами, іще не відкритими,
З містами, що ще зростуть,
І...

з тими жінками вагітними,

Що через століття прийдуть
По вулицях, де — мов галактика —
Людський кружитиме нурт,
Нести й нести під халатиками
Кулю земну...

1962

* *

*

Це чаклунство чи наука,
Лиш одній тобі відома?
Як твої дитинні руки
Пахнуть домом, милим домом!

Ти поклала сина в ліжко:
— Люлі-люлі, спатки-спатки...—
А сама — ну, більша трішки,
А мале ж таки дівчатко.

А сама — мов та берізка
На узліссі вранці-рано,
Отаке собі дівчисько
Миле, всміхнене, кохане...

Ти ж бо втомлена, я знаю:
Півгодини як з роботи.
Дай хоч вечір потримаю
На плечах твої турботи.

Щоб надовше ради мене
Ти лишалася такою,
Щоб мені і нічно й денно
Аніде не знать спокою.

1954

ЗЕЛЕНІ ПАРУСИ

Так молоді на щоглах сосен
Гудуть зелені паруси...
А поїд ними бродить осінь —
Поля обносить і ліси,

Та вітер нишпорить і свище,
Останню женучи теплінь...
Вже на забутім торфковиці
Небесна застигає синь.

І в вітрі ловиш одзвук суму,
В холодній мжичці — присмак сліз...
А ліс мовчить. Глибоку думу
Таїть старий і мудрий ліс.

Безлистий, чорний, строгий з виду,
В живому панцирі кори,
Він кинув осінь, мов сновиду,
На нею ж складені костри,

А сам у царственім спокої
Підніс обпалені гілки,
Де, повні сили молодії,
Сплять насторожені бруньки...

О, як вони рвонуться в просинь
Під гул квітневої яси!

Гудуть, гудуть на щоглах сосен
Зелені, вічні паруси...

1955—1967

ОРНЕ ПОЛЕ

Рілля... Рілля... Мов хвилі — скиби чорні...
Здається — вдарить вітер,
і за мить
Воно прокинеться і зашумить,

Як море — поле орне...
Широке поле! Неозоре поле!
Весною ранньою

аж ген до виднокола
На нього з ночі паморозь лягає,
Мов піною вкриває гребінці...
Опівдні марево прозоре грає,
Тремтить на штильовому вітерці,
І мріють вдалині, мов щогли голі,
Тополі,
золоті, стрункі тополі
У голубім роздоллі...
А за ними

новими
долинами та крутосхилами
Розкинулось поле мое
океанськими хвилями,
Ну, спробуй її обійди, мою землю
кохану,
Як вона від Карпат
і до Тихого океану!

Рілля... Рілля...
Аж роздимає груди
Од відчуття простору й широти!
То день дзвенить,
то вечір зорі студить,
То в хмуру ніч з густої темноти
Здала
на теплий вогник золотистий
По-братськи кличе будка трактористів...

Рілля!
Якою таїною вабиш ти?
Дихнеш в лице своїм теплом вологим,
І я нараз притихну,
як дитя

Од ласки матері...

В мені усе життя
Твоя весняна житиме тривога,
Ласкава земле-нене,
Немовби я й собі в святу хвилину
У груди вклав зерна живу жарину,
Щоб племінцем пробилася зеленим,
Щоб налилася колосом дзвінким.
Рілля... Рілля...

Під небом голубим
Біжать до виднокраю хвилі чорні...
Широке, незоре поле орне,
Будь вірним другом хазаям своїм!
...Уже весняним громом тракторів
Безхмарна далеч степу розкололась...
Прийми наш труд, щедротний наш засів,
Роди нам з кожної зернини колос,
Добрий колос!

1954

ЧЕРЕШНІ

До строку в цім році черешні
Проснулись, оділися цвітом
І мерзнуть ночами, сердешні,
На пагорбі, вітру відкритім.

Так жаль садоводу старому,
Як гляне — тріпочуться німо...
До ранку він палить солому
І плечі їм кутає димом.

Ворожать зірки понад садом,
Що зник під шатром сіруватим...

Попихка старий самосадам,
Присівши спочить коло хати,

І — знов походжа між рядами:
— Ну, як ви, хоч трохи зігрілись? —
...Незчувся — чи то за думками
Та молодість давця наснилась,

Чи, може, й не снилось нічого,
А згадане явою стало?
...Допізна за садом дорога
Співала, а потім зітхала.

Задихає шепотом тихим,
На хвильку примовкне і знову
Десь пирсне приглушеним сміхом,
Затаєну видасть розмову...

О вічні дороги кохання,
Нема ні кінця вам, ні краю!
Сади доокола

світання

У димних накидках стрічають.

І наче сміються черешні,
І пахне, й відлунює давнім,
І сниться старому прийдешне
Не груднем старечим, а травнем...

1955

І хай чоловік в неї не кароокий,—
У згоді живе вона з ним.

Не всім же судилися карії очі!
Вже наче й забулись вони...
Коли б тільки сни та не снились дівочі,
Жагучі, непрошені сни!

Коли б не зринало у них, як навмисне,
Коли б не ввижалося скрізь
Смагляве обличчя оте — ненависне
І досі жадане до сліз!

Вона б його, може, і в дім не пустила,
Коли б на порозі він став.
Та тільки ж і досі забути несила
Ті весни, дівочі літа...

Хай — марні, гіркі, хай — мов клич без одвіту,
А все-таки серце щемить...
А все-таки знак, що немарно прожито
Й що треба ще жити і жить...

1953

З АЛТАЙСЬКОЇ ПОДОРОЖІ

БЕРЕЗОВІ КОЛКИ

Світле алтайське роздолля.
Свіжі соснові посьолки.
Серед пшеничного поля
Юні березові колки...

Начеб там здалеку жниці
В коло зійшлися у тиші...
Сниться мені чи не сниться?
Десь я їх бачив раніше.

Сниться, чи справді не вперше
Стежку мою обступають
Сосни, що, хмари підперши,
Землю і небо єднають?

Наче ж не вперше — й мов рідне —
На степовому просторі
Бачу в колоні похідній
Військо стрічкового бору.

Може, із давньої книжки
Запам'ятав я ці далі?
Може, сусід мій по ліжку
Марив про них у шпиталі?

Світле алтайське роздолля.
Дальні соснові посьолки.
Серед пшеничного поля
Юні березові колки...

Звідки я знаю вас, милі,—
З пісні? З забутої казки?
Мабуть, ми просто не в силі
Серце ділити на частки.

1954

БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА ПОЛЕГЛИМ

Павшим в боях —
от борющихся.

Напис на обеліску

Осінім надвечір'ям в Барнаулі
Я брів поволі у людським потоці.
Про що я думав щойно? Наче вітром
Нараз порвало нитку нетривку...

...Він велетнем устав переді мною,
Мовчанням строгим наказав спинитись
І думку владно прикував до себе,
Оцей високий сірий обеліск.

Сама рука, скорившись дивній силі,
Зненацька потяглася за кашкетом.
Не поглядом — відкритим, сираглим серцем
Припав я до чавунної плити,

До двох рядів опуклих чорних літер
На простому суворому металі.
«Полеглим у боях», — промовив перший.
«Від тих, що борються», — сказав другий.

Я прочитав і повторив про себе,
Неначе в глибину цих слів заглянув,
І відстань попрозорішала й щезла,
І час курною далиною став.

«Полеглим у боях»... Я їх побачив
Не мертвими в тісних могилах братських, —
Живі, пропахлі порохом і потом,
Вони ішли по тисячах доріг,

В будьоннівських шоломах і в пілотках,
У касках і в ушанках партизанських,
В робочих куртках і в нових шинелях,
В бушлатах і в селянських сіряках,

Крізь вибухи і кулеметний скрегіт,
Крізь стогони і передсмертні крики
Лунали «Варшав'янка», і «Кіннотна»,
І «Яблучко», й «Катюша» голосна...

А дні за днями у полки ставали,
Роки в армійську витяглись колону...
На всій землі — від краю і до краю —
Гримить залізом безконечний бій...

Нічого не дається нам задаром —
Все сіяно, збудовано, здобуто,
З вогню врятовано й полито кров'ю,
Зігріто жаром шкарубких долонь.

І хліб — наш трудний плід, і плід — свобода:
Вона з сердець солдатських виростає,
І кожен смертен до хвилини смерті,
Щоб потім стать безсмертним на віки.

Ми — ті, що борються. Ми життєлюбні —
Суворе і веселе вічне плем'я,
З нас кожен народився, щоб прожити
І сотню літ, і сотні тисяч літ.

Із неміліючих джерел виходим,
Підводимось оновлені щоднини
На полі житньому й на полі бою...
В нас кров і піт однакові на смак.

Торуй шляхи і стій при них на чатах!
Твори красу й для неї будь бронєю!
Патрони й зерно у твоїм підсумку,
Гвинтівка й молот у твоїх руках.

...Осінній вечір плив над Барнаулом,
Над перехожими і над гудками
Заводів на околиці... Трамваї
По місту сипали веселий дзвін.

А угорі над обеліском вічний
Звивався племінь молодо й невтомно —
Незгасна пам'ять про бійців полеглих,
І смолоскип над шляхом — для живих.

1954

ЛИСТ ДО ОДНОКАШНИКА, ЯКИЙ СТАВ ДИРЕКТОРОМ ЗАВОДУ

Пишу!

Аніж дружба без правди,
то ліпше вже — спірка!

Шкодную,

що тоді одразу цього не сказав.

Видно, я при розмові

на надто занижену мірку

Слова твої приміряв.

Може, з радості?

Що ж,

воно й дійсно, не всі ще

Мої однокашники

вийшли

у директори.

Ось адреса, приходь!..»

Ні, я не прийду, вибачай!

Не прийду,

бо за те не хочу підносити тостів,

Що нарешті тебе приголубила благодать.

Ось якби ти не в чин,

а на пост заступив,

я просто

Прийшов би

тобі по-дружньому поспівчувать.

Бо пост — не машина з шофером,

не більша копійка,

А більший клопіт, а груди — під важчий удар.

Бо пост —

не з вимені благ

персональна дійка,

А персональний

і більший

на плечах тягар!

Знаю, візьмеш бокал і почнеш:

«Для народа... народу...»

(Ти відмінки

ще в школі

добре запам'ятав),

Та навряд чи згадаєш,

як з робітниками

колоду

Ленін

рукою пораненою піднімав.

Я славлю крісла!

О ленінське крісло скромне

В раднаркомівському кабінеті

й в легендах живих!

Та Ленін —

найперший в країні

службовець невтомний —

Навіть зарплату одержував
після всіх!
Нам не день іще йти
до омріяної вершини,
Колоду обов'язків
несучи на плечах,
І річ не в машині
(їдь, на здоров'я, в машині!) —
Треба лише
по-ленінськи
думать
про шлях!
Ми завтра
чи й після
одягнем
святкові одяжі —
Тоді,
як для всіх уже буде
всього сповна.
А сьогодні — нехай!
Тільки бився б наш прапор на вежі.
Червоний наш,
рідний
наш!

1962

КОЛИСКА НА ВІТРАХ

Дивіться — ген, де хмар кошлате руно
(Там проводи високої напруги
Понад ліси, дороги і ярugi
Натягують, немов басові струни!),—
Дивіться — там, у вишині,— колиска;

Вам чути гомін звідти?
(В голосах —
Орлиний тембр!)

Ви бачите, як блиска
Блакитна блискавка у юнака в руках
Там, у колисці на вітрах?
Туди дістатися не так-то й просто:
Недужого душею згнітить страх;
Лякливі й кволі —

випадкові гості

В колисці на вітрах.
В колисці на вітрах, за крок від неба,
Палюче сонце загляда в зіниці.
Ой, як його бояться підлі й ниці —
Їм ясності не треба!
А нам вона —

вода на спрагли губи,
А нам вона — святий насущний хліб.
О вітре, що прогнав тумани згуби,
Без тебе ми давно вже не жили б!
А ми живі!

А ми вгорі, у леті,
Ген там,
де розчерк блискавки ще не прочах!
Дивись, дивися, збурена плането,
Як стоїмо в колисці на вітрах!
Як сонцю дивимось в лице відкрите!
Ти бачиш,

як вирує в проводах
Його снага?

Ти чуєш, світе? —
Орлиний тембр

у наших голосах!..

1962

Із ранніх збірок
(1947—1952)

* *
*

Чайкою мені наснилась
Ти вночі сьогодні,
Пролетіла, загубилась
В голубій безодні.

Чайкою... Чому і звідки?
Не збагну, не знаю...
Чи тому, що надто рідко
Чайки тут літають?

Чи тому, що чайка — пташка
Горда й сумовита?
Чи тому, що дуже важко
Чайку полонити?..

1941, березень

* *
*

Прокинешся, а снігу вже нема,—
Це дощ вночі останні клапті виїв.
Уже й з дворів затінених зима
Пішла, вітрам весняним здавши Київ.

Дзюрчить вода, і мчать авто кудись.
Сміються люди, вчора ще байдужі.

І я — закоханий в небесну вись —
Іду та оступаюся в калюжі.

Я марю: скоро в відблисках роси
Дерева усміхатимуться в цвіті.
Напнуто хмар сріблясті паруси —
Відкрилась навігація в блакиті.

Так хороше, що снігу вже нема,
Що дощ вночі останні клапті виїв.
Прощай, зима! Не гнівайся, зима!
Весна, як в рідний дім, заходить в Київ.

1941, квітень

ІМЕННИ

Ну й що, як не закінчена війна?
Дванадцять рівно — свідчить мій годинник.
Налий зверх норми чарку, старшина,
Один лиш раз на рік я іменинник!

Налий собі, налий усім бійцям —
Нехай погріються брати солдати.
В осінню ніч, холодну, як оця,
Мене у муках народила мати.

На вітер (щоб під вікнами не вив!)
Розсердивсь я і крикнув для порядку.
З тих пір я два десятки літ прожив
І... три хвилини третього десятку.

З колиски виріс, бігав, як усі
(Хоч, може, змалку ви були жвавіші?),

Ходив лугами вранці по росі,
Складав у надвечір'я мрійні вірші,

Дививсь на місяць і любив дівчат
(У вас, мо', й не було таких чудових...)
А нині всіх нас з'єднує — «солдат»,
Звичайне, як шинель, і віще слово.

Нас іменем зовуть одним: боєць
(Хіба що тільки в прізвищах різниця),
І жар один у тисячах сердець,
Одна відвага в поглядах іскриться.

Ми й в пісню ввійдем так — за рядом ряд,
І в нас вона прославить, стоголоса,
Усіх, кому в боях за Сталінград
Стрічать двадцятиліття довелось.

А втім, про це — як скінчиться війна.
Їє на двадцять перший рік годинник...
Налий по чарці хлопцям, старшина,
Можливо, ще хто нині іменинник.

*1942,
Сталінградський фронт*

«АВРОРА»

В сорок другому році, у листопаді,
В тривожну, безсонну ніч під сьоме число
Ми стояли в окопах край Волги у Сталінграді,
І дзвоном розпеченим
Небо над нами гуло.

Бомби здіймали уламки й каміння під тучі,
Міни рили воронки в ще не остиглій золі,

І тільки ми,
Почорнілі, худі, та — живучі,
Не згоряли на цій землі.

Од злоби аж судомило пащу ворожого доту,
Сунули танки й палили впритул із гармат...
Та дарма що ріділи — не умирали роти:
Мусили жити,
Щоб не ступнути назад.

Чи здоліє підмога забитий шугою ф'арватер?
В нас кінчалися боеприпаси,
А ворог все зліше тис...
І тоді появилвся зненацька під берегом катер
І дути «ересів» метнув через нас, ніби міст.

І ми — всі, хто міг, — підвелись
І в натхненні суворім
Рвонулись вперед, у пробиту вогнем темноту,
І здалось не одному мені,
Що наймення «Аврора»
Той катер носив на борту.

І святом дихнуло,
Й в пекельнім чаду, в Сталінграді,
Невським вітром бентежним
Нам спраглі серця обдало...
Це було в сорок другому році, у листопаді,
В ніч на сьоме число.

1947—1974

РЕКВІЄМ МОЄМУ БРАТОВІ

Брате мій!

Брате мій!

Наче та велетенська гора,

Ліг на серце тягар невимовно важкого горя.

Я додому вертаюсь, і день вдалині догора,

Мов джерельна вода — холодний такий і прозорий.

Ось і вулиця наша: походу начало й кінець.

Впасти б тут і губами торкнутись холодного бруку.

Он і груша старенька зраділа, вітає мене

І підносить до неба старечі, оголені руки.

Брате мій!

Брате мій!

Ми на цьому подвір'ї росли,

Поки став нам тісний між будівлі закутий трикутник.

Звідси міряли відстань до річки і в поле, до лип,

І незміряну даль в таємниче й привабне майбутнє.

Хто міг знати тоді, що раптовий, як вибух, день

Всі надії на завтра й на після зруйнує і знищить?

Хто міг знати, що доля мене у вогонь поведе,

А тебе у сосняк, на забуте, сумне кладовище?

...Лист прийшов, хоч давно вже не ждав я нізвідки
вістей,

І були в нім слізьми материнськими літери стерті.

Ой багато, багато я бачив навколо смертей,

А твоєї ще й досі як слід не оплакав я смерті.

Я лиш в свідки покличу криваві заграви боїв,

Несходимі дороги важкі під задимленим небом,

Що не знав я втоми, з гвинтівки без промаху бив,

І немало ворожої крові пролито за тебе.

Кров — за кров!
Але ж знаю —
Немає такої ціни,
Щоб узяти за сина чиясь би погодилась мати!
Матері виглядають з далеких походів синів,
Та не всім дочекатись судилось, не всім повертати...

Брате мій!
Брате мій!
Я на ріднім порозі стою,
І з грудей виривається ніжне, омріяне: «Мамо!»
Ми тут вчора були. Недоспівану пісню твою
Я — здалося — почув, бо одна тільки ніч поміж нами.

Закипає у пічці з дитинства знайомий вогонь,
Не пізнає лише матір, в тривозі, в біді посивілу.
Місяць сходить, як завше, і ллється проміння його
В наше тихе вікно й на твою невідому могилу.

Ніч проходить в розмові, і ти — за столом, серед нас,
І лише про життя ми сьогодні говоримо вперто.
Смерть — як лід на вогні,
а вогонь в нас живий не погас,
І між нами живеш ти —
й не можеш, не можеш померти.

Ти зі мною живеш і в моє увіходиш єство,
І ніколи тебе не віддам я і не відокремлю.
Будувати — за двох, з ворогами боротись — за двох
І любити за двох нашу кров'ю напоєну землю!

1945

ДРУЗЬМ СОЛДАТАМ

Ми й незчулись, друзі,— вже подвір'ям
Ніч пройшла босоніж по траві.
Ось ми вкупі знов,— а все не вірим! —
Латані потроху, та живі.

Побули, як кажуть, в переробці,
Всяке бачили, всього було.
Дайте-но лишень махорки, хлопці,
І газету за тонке число.

Скрутимо цигарку, як бувало,
Щоб і дощ не дощ, і грім не грім.
Щоб і не багато і не мало —
По затяжці вистачило всім.

Хто іще розкаже, хто згадає?
Пройдене стає видніш здаля.
Багатьох між нас тепер немає,
Хай пером на груди їм земля.

На далеких пагорбах, на схилах,
На межі нескінчених доріг,
У солдатських, край шляху, могилах
Кожен з нас лежати досі б міг.

Ми ж бо теж солдати, щирі й вперті,
Йшли, не обминаючи біди.
Кров'ю з'єднані в житті і в смерті,
Ми братами стали назавжди.

І навіки жити нам у дружбі —
Хліб ділити і ділить серця.
У житті, як на безстрочній службі,
Ми солдати
До кінця.

1945

БЕРЕЗЕНЬ

В садах вітри сурмлять в співучий ріг.
Бруньки, мов діти, граються в промінні.
То березень переступив поріг,
Віщуючи землі тепло й цвітіння.

Чолом тобі, ясних надій пора,
Пора пісень, наснаги і горіння!
Під кригою ще скутого Дніпра
Я чую хвиль пробуджене кишіння.

Пливуть ватаги мандрівниць-хмарин,
Мов перші баржі, спущені з причалу,
В ритмічнім паданні дзвінких краплин —
Симфоній ще не створених начало.

І хай з-під снігу виступає знов
Залізо ржаве, строцнене каміння, —
Тут будуть корпуси нових будов,
Що їх моє збудує покоління.

В них наша сила й пристрасть будуть жить.
З сумних руїн, з гірких холодних згарищ
Вони прорвуться в сонячну блакить,
Шпилями й вежами пробивши хмари.

...По вулиці, мов по руслу ріки,
Іду, ступаючи у воду талу.
О, як потужно й рівно б'є в виски
Бурхлива кров юнацького запалу!

О краю мій, підводься, молодій!
То стверджується мрія многолітня:
Ми — в березні натхнення і надій —
Напередодні квітня!

1946

СОЛОМ'ЯНКА

Книжки й конспекти, скатерті прим'яті —
Напівзабутий світ простих речей,
Я знов студент — і знову у кімнаті
Бентежний дух солом'янських ночей.

Солом'янку! Моя далека пристань!
П'янокі юності щасливий час!
А тільки здумати — незмірна відстань
Усі ці роки розділяла нас!

А тільки здумать — чорну цеглу биту
Скропляє дощ, де ти була колись.
А ми з вогню в огонь пройшли півсвіту
І знов студентами отут зійшлись.

Хай інша вулиця — яка різниця!
Хай в іншій домі — тільки ж знов мені,
Як і тоді, латинь ночами сниться
(Я танків менш боявся на війні).

Як і тоді, я часто до світанку
Сиджу, в книжки заглиблений увесь,
Й ловлю себе на тому, що киянку
Малюю — бачену в трамваї десь.

І знов мені так хороше й тривожно...
Це ж юність повернулася сама!
Оце б якраз писати вірші можна,
Та що робить, коли часу нема...

(Ми вже й з цією звиклися бідю
В порядку, так би мовити, речей).
Я знов студент і знов живу тобою,
Бентежний дух солом'янських ночей.

1946

* *
*

Р. Школьник

Ходім, кохана! День який гуля!
Я й сам не знаю, чого серце хоче.
В промінні — мов розтанула земля
І хвилями зеленими хлюпоче.

Таке вві сні лиш бачив я колись
(Мені весною Київ снівся завше):
Каштани вітами переплелись,
У ширину всю вулицю зайнявши.

Ми знов зустрілися — каштани й ми —
Весняних вулиць давні старожили.
Після такої довгої зими
Ми ці години щастя заслужили.

Ходім, обнявшись, співають пісні,
Хай оглядаються на нас прохожі,
Нам і каштанам вулиці тісні,
В цю весну ми на них буянням схожі.

1946

ХЛОПЧИКОВІ

Кораблика хлопчина склеїв.
М. Рильський

В сусідський двір, у море тале,
Ти кораблі женеш чимдуж...
О мій маленький адмірале
Струмків весняних і калюж.

Я знаю: зараз всі принади
В морях — не на материку...
Та, може, не водить армади
Тобі судилось на віку?

Спливуть з дитинством щогли, чали,
І вистелить шляхи земля...
Я теж про море марив змалу,
Та... ще й не бачив корабля...

На звичні радощі багатий,
Турботи звичні несучи,
Позмінно будеш — працювати
Й писати вірші уночі...

І якось в день весни святковий
По вулиці ітимеш цій,
А каравели паперові
Ганятиме тут хлопчик мій...

І все звичайне, все буденне
Забудеш ти, як я в цю мить,
І, може, в тебе, як і в мене,
Зненацька серце защемить.

1946—1967

СИН

Друзі! Друзі! Син у мене, син!
В мене весь — до чого ж схожий він!
Враз не осягнеш цього чуття —
Мій він... Мій! Я дав йому життя.

В самім пеклі був я на війні,
І тоді він жив уже в мені.
Я від ран в шпиталі помирав,—
Жить зі мною він чи вмерти мав.

Сто річок убрід, сто сот доріг
Я пройшов для нього й переміг.
Батьківщину я йому зберіг,
Хто для сина більш зробити б зміг?

Над життя свій рідний край люблю.
Все йому віддам, що я зроблю,
І натхнення, що кипить в мені,
Втілиться в будови і пісні.
Тепле ж серце, що в мені бринить,
В синові, в онуках буде жить.

1946

НА ДАЛЕКІЙ СТАНЦІЇ

Інзо, Інзо! Так назвати
Можна й суджену свою.

Л. Первомайський

I

Я на далекій станції живу,
Де ешелони в тишу степову
Вриваються невпинно день і ніч
З вітрами разом і вітрам навстріч.

Тут напролом, в диму, пройшла війна,
І залишилася стіна одна.
Я на вчорашнім згарищі живу,
Я станцію будую тут нову.

До рідних місць відходять поїзди,
А ти мене в цей рік у дім не жди,
До тебе лину в снах, а наяву —
Я на далекій станції живу.

В чотири сторони — широкий світ.
Ми живемо в розлуці стільки літ!
Я станцію будую тут нову.
Я іменем твоїм її зову.

II

У нас новий начальник — виконроб,
А ми на нього кажем — «старшина»,
Не кажем «котлован», а все «окоп»,
Вже ж не воюємо, а все війна...

Ми тут, як і на фронті, живемо,
За хату служить нам старий намет,
По двоє кашу з казанка їмо,
А ложка й досі зветься «кашомет».

Вже міст звели, полагодили путь
І станцію збудуєм до зими.
А хлопці в нас листів із дому ждуть
І — по-солдатськи — рідко шлють самі.

III

Мов за щастям у погоні,
Невсипущий поїзд мчить.
Знаю — ні в однім вагоні
Ні один солдат не спить.
Скільки станцій проминули!
Вже й гудок давно захрип.
Видно, згадують минуле

Та з бляшанок п'ють окріп.
Видно, марять про майбутні
Несказанно красні дні.
Метеорами супрутни
Поїзди мигтять в вікні.
Де вже тут заснуть в тривозі:
Щастя, щастя на меті!
Хай же їм щастить в дорозі,
Хай щастить їм у житті.

IV

Ми варимо вечерю. Мій товариш
(Ми з ним колись в одному полку служили)
Вмостився на цеглині при багатті
Й мішає суп у чорнім казанку.

Надходить вечір. Тіні обережно
Минають нас і поза нашим колом
Тремтять непевні, злякані неначе,
І до вогню бояться підійти.

Не перший день ми тут, і вже не вперше
Ми сидимо отак після роботи,
Потомлені й замріяні, мов діти,
І — я б сказав — щасливі, як вони.

Гарячий день минув, палило сонце,
А од роботи вимокла одежа.
Та як помітно стіни підростають!
Ще кілька днів — і виведем під дах.

І, може, через це у мого друга
Такий сьогодні настрій ідилічний:
Він каже, що йому вже надоїло
Варить та їсти саморобний суп...

Чотири роки ми жили під небом
В сліпих землянках і в сирих окопах,
Чотири роки нам у полі снівся
Давно забутий затишок кімнат.

І ось ми повернулися з походу,
А на землі, якою снів,— руїни,
І що, як в тебе хата уціліла,
Коли не стало сотень міст і сіл!

І знов — «прощай!».

В мішок харчі поклавши,
Ми вийшли з дому й знов — під чисте небо.
На будмайданах, на сумних руїнах
Заводи й хати зводимо нові.

Ми поживем ще, друзі, поживемо!
На цій землі, де трудний піт наш ллється,
Які сади казкові ми посадим!
Які ще весни будуть на землі!

...А суп кипить. Вже час його знімати.
Я дістаю із-за халяви ложку,
Виймаю хліб із польової сумки,
Туди ж кладу папір і олівець.

V

В степу, наокруг станції, в ці дні
Стоять, мов хати, скирти вдалині,
І степом, мов розкиданим селом,
Підводи йдуть, вантажені зерном.
Я день у день з високих риптувань
Люблю стрічати у досвітню рань
Похід важких безтарок і возів,
Веселий спів колгоспних возіїв.

Я чую: між дівочі голоси
Солдатські повпліталися баци.
Я побратимів пізнаю своїх,
Як в славні дні походів бойових.
Я степ люблю в оці гарячі дні,
Шляхи, що мріють в сивій далині,
Далеку станцію, де я роблю...
Я край наш рідний над усе люблю.

1946

ПОНАДПЛАНОВИЙ ЕШЕЛОН

Паровоза

подих

гарячий...

З-над чорного краю труби

Клапті пари

зриваються,

наче

Білі

легкі голуби...

На важких антрацитових грудях —

Сонячних променів гра.

Почесний шахтар Маруда

Схвильовано каже:

«Пора!»

І мовить напутнє слово

Комбайнер Порохня Антон,

І ось до відправки готовий

Понадплановий

ешелон.

Паровоза могутні груди

Видихають октаву густу...

«На за-хист ми-ру
вста-вай-те,
лю-ди!» —

Звихривсь
голос дзвінкий
в висоту,

І за ним —
наче в шлюз розкритий —
Вал громохкий рвонувся й скипів:
«На захист ми-ру!» —

І вже не злічити,
Скільки в пісні сплелось голосів.
За бугор — і на дальні дороги
Покотилась луна жива...

І силу,
а не тривогу

Чути
у цих
словах,

І впевненість,
світлу й велику,
Насталоє в кожному
цей клич...

Хай вкарбується в пам'ять навіки
Мужня строгість

оцих облич,
Ці шахтарські прості мундири,
Схожі

на одяг бійців,
Заклопотані ці,
без міри

Добрі погляди
матерів,

І оце пахкотіння гаряче
Паровоза в останню хвилину,

БЕРЕЗНЕВИЙ ВІТЕР

Ах, нікого так я не люблю,
як вітра вітровіння,
його шляхи, його боління
і землю,
землю свою.

П. Тичина

Оцей веселий березневий
Широкий вітер гомінкий!
Він розбудив нараз дерева,
Погнав по вулицях струмки;

Усім заволодівши містом,
Він душі полонив усі,
Наснився солов'їним свистом,
Гінкою вишнею в росі...

Яка в нім сила непочата!
Які скипають в нім пісні!
Ідуть, всміхаються дівчата...
Мені?

Та певно, що мені!

У них в очах блакиті повно,
В зіницях — сонця, як в маю...
О молодосте невгамовна,
Твій крок, твій голос пізнаю!

Я й сам роблюсь дзвінким і зичним
І знов стрічаю молодим
Цей вітер березня ліричний
Над нашим краєм голубим.

1950—1967

ЛИСТИ З ГУРТОЖИТКУ

Із циклу

* * *

Минуть літа, і тут, де ми щоднини
Йдемо з роботи й на роботу знов,
Де на слідах машин в розмоклій глині
Лишаємо відбитки підшов,
Де пам'ять нетривка про наші кроки
З'явитися не встигне — і зника,
Асфальтовий проляже шлях широкий
Від міста до заводу — мов ріка.
...Автобуси пливтимуть дивовижні,
І гуркотітимуть грузовики,
І шелестітимуть обабіч вишні
Чи яблуні... (Це вже садівники,
Напевне, вирішать...) І на світанні
В якийсь із днів недалньої весни
В цвітінні віт, в їх мрійнім коливанні
Ми наші нинішні пізнаєм сни.
І стане сном натомість наше нині,
І, може, в нього нас поманить знов.

Йдемо з роботи. На розмоклій глині
Карбуємо відбитки підшов...

* * *

Бува, увечері додому
Прийшовши, вражено замреш:
Гармошки перебір знайомий...
А звідки — враз і не збагнеш.

Одно що — рідний до нестями!
Лиш очі затули на мить —

І вже ти бачиш: між кущами
Над балкою твій взвод лежить.

...Принишкле поле, сірі далі
(Попереду — туман чи дим),
Крізь тиху пісню на привалі
Долинув канонади грім.

Вслухаєшся і забуваєш,
Удари чуючи нові,
Що то мембрана відзначає
Глухі розряди грозові.

...Ген там, на обрії, не гасне
Пожежі дальньої вогонь...
А гармоніст — мов душу власну —
Нарозхрист розкрива гармонь.

Й зринають знов ті мрії й болі,
Що ми крізь всю війну несли,
Що на воєннім димнім полі
При нас тривогою жили.

Немов якісь казкові хвилі
Донесли їх до приймача...
І ти стоїш, стоїш — не в силі
Робочу куртку знять з плеча.

Та й як одразу зрозуміти,
Що то саме життя твоє,
Все вистраждане й пережите
Так просто пісню стас.

Сьогодні, повертаючись з роботи,
Зайшов я в сад. Його ми посадили
Три роки тому. (Гуртожитку цього
Тоді іще й на плані не було).

Я пригадав, як ми сюди з заводу
Приходили гуртом після роботи,
Як важко з-під завалів, з-під руїни
За кроком відвойовували крок.

Ми потім в вихідний копали ями
І обережно саджанці тендітні
Руками загрубілими носили —
Боялись, як би їх не подушить.

І ось ці деревця попідростали.
Подивився — вони достоту схожі
На підлітків, що випнулися вгору,
Ще трохи вузькуваті у плечах.

Немов метеликів зелені крильця,
Тремтять листки на неспокійнім вітті.
Ще тільки квітень, і зростання буйне
Для них — майбутнє певне та близьке.

...У вікнах гуртожитку вже світилось,
То, видно, поверталась перша зміна.
А на заводі починалась друга,
І над котельним вибухнув гудок.

І я, дивуючись, дививсь на руки:
Чого не зміг би ними я зробити?
Від полюса до полюса дорогу
І ту — хай скажуть: «Треба!» — прокладу.

Збудую місто — всі казки побліднуть!
В пісках нову прокласти річку? Можу!
А скільки рук таких в моїй країні!
А скільки в світі добрих дужих рук!

Десь грав окрестр у місті, і в повітрі
Бринів сусідніх вулиць дзвін і гомін,
«...Единым человекьим общежитьем...» —
Донесло з гучномовця звіддалік.

І вітер ударяв в обличчя свіжий.
І пахнув сад великою весною,
Передчуваючи цвітіння буйне —
Своє майбутнє, певне та близьке.

1948

РОДИЧІ

Тоді й не снилося, що буде
Через багато літ мене
У Рибинські манити Буди,
В Єрзовку, Лівенку, Сінне.

Спитати б — що? Край шляху пристань,
Перепочили — й знов у путь.
А ось же й досі Зети, Пристень,
Альошки з пам'яті не йдуть.

А ось же — незбагненна спрага
Й тепер, бува, зове вночі
На Харківщину — у Ков'яги,
В задонський степ — у Секачі,

Туди, за мінне поле згадок,
За вигрім давніх переprav,
Під рідний дах тих ізб і хаток,
Де на постої я стояв.

Колись — як вже терцю не стане —
Таки зберусь я і піду
На Курщину — в Амонь чи в Званне,
За Волгу — в Красну Слободу.

Впізнають? Час минув чималий...
Та дуже б взнати я хотів,
Чи матері з війни діждали
Своїх синів, своїх зятів?

Чпї з походу наречені
Додому в щасний день прийшли
В Рубіжному, в Єлань-Колені,
В селі воронезькім Тали.

Я в тузі уклонився б низько
Тим, в котрих горе у серцях
У Рівному, Вільшаній, Лисках,
В Тундутові і в Солонцях.

Я б розпитав, бо мушу знати,
Бо їх судьба — моя судьба,—
Який врожай у Шипуватім,
Які в Обільному хліба,

Чи досить риби у Червленій,
Що в Жерновцях, в Роздоллі чуть,
Бо скрізь там родичі у мене,
Лічу їх — не перелічу.

Роки обходять стороною
Те, що несила зрушить їм.
І все зі мною ще, зі мною,
Що на шляху було моїм.

Та чи забудуться їй до смерті
Оті жінки, що уночі
Онучі прали нам потерті
Й сушили чоботи в печі,

Діди оті, що неодмінно
Питались про твої краї,
Ті дітлахи, що на коліна
Тобі сідали, як свої,

Ті матері, що проводжали
Нас за поріг (чи за порог)
І, як своїм, услід шептали,
Сльозу ковтаючи: «Синоч...»?!

1949—1975

НА ТІЙ ВУЛИЦІ

Була звичайна вулиця,
Проста, без жодних див,
Мене ж немов за руку хтось
Щодня туди водив.

Жила хороша дівчина
В будинку за містком,
Росли зелені пагінці
У неї під вікном.

Мені лише сімнадцятий
Ішов тії пори,
Вона ж здавалась старшою
Років на два чи три.

Я часто зустрічав її,
Та підійти не смів,
А, трапилося, глянула
На мене із-під брів, —

То я одразу знітився
І спалахнув лицем,
І певне, що я видавсь їй
Зеленим пагінцем.

...І знов на тую вулицю
Я випадком забрів.
Дитячий сміх доноситься
З дворів та із садків...

І от — війнуло спогадом,
Далеким, давнім сном:
Жила хороша дівчина
Тут близько, за містком...

Он видно і будинок той —
У вікнах промінці...
Ось підлітками-кленами
Стоять ті пагінці,

А ось... в малого хлопчика
Сміються із-під брів
Ті очі, що колись у них
Я глянути не смів...

І щось із серцем діється,
А що — і не збагну.
Мов пісеньку навіяло
Хорошу й ледь сумну.

Відкіль вона? Чия вона?
Й слова... Про що слова?
Про те, що все минається?
Про те, що не бува

Ні гіркоти без радості,
Ні щастя без жалю?
...У мене вже дружина є,
І я її люблю.

Та хороше, що пам'яттю
Наділено серця
І що не має молодість
Ні краю, ні кінця!

1951

* *
*

Святковість надворі яка!
Кружляють сніжинки. Зима.
Сьогодні моя дочка
Уперше сказала «ма».

По місту вечірньому йду.
Асфальт під ногами дзвенить.
Автобус на повнім ходу
Гукне і зникає умить.

То сміх пролунає, то спів,
І все — моїй доньці малій...
Я думаю: скільки ж це слів
Зосталося вивчити їй!

Бентежних, суворих, святих...
Чи знає хтось певно їм лік?
І згадую друзів своїх,
Що — скошені — змовкли навек.

Із них не один, не один
Кохання гаряче плекав,
І в когось із них, може, син
Вже й інші б слова вимовляв.

І, може б, і той десь ходив
У віхолі райдужних мрій...
Багато ще вивчити слів
Зосталося доньці моїй!

Нехай же вона вироста,
Хай доля їй буде ясна,

І хай вона з уст в уста
Ті змовкли несе імена,

Щоб пам'ять жила дзвінка
Про тих, кого з нами нема!

...Сьогодні моя дочка
Сказала уперше «ма».

1948

СОЛОВ'І

Хлопці розійшлися й до світання
Загуляються сьогодні, звісна річ.
В парках безкоштовно про кохання
Солов'ї співають цілу ніч.

Йдім і ми. Кого їх спів не вабить?
(А за наших років це й не гріх).
Солов'їв на світі менше, мабуть,
Аніж віршів та пісень про них.

Може, й справді (хвалять же, підносять!)
Взять абонемент на всю весну?
Може, нам, кохана, й справді досить
Про бої писать та про війну?..

...Срібний місяць в небі, мирні далі,
Наче в казці, оповиті сном.
Чувш — про кохання на роялі
Мрійно тужить хтось за тим вікном.

Це й мені б за все у нагороду
Впитись ним, спізнати його красу!

В тривожну ніч перед боєм
«Бьетса в тесной печурке
Огонь».

...Засніжені в полі землянки,
Далекі тривожні ночі,
Навіки у пам'ять вкарбовані,
Вкарбовані в наші серця...
Військові стрімкі ешелони
Нам перші шляхи відкривали.
З дверей фронтвих теплушок
Виходили ми в життя.

Солдати! Мої побратими,
Безвусі окопники щирі,
Бійці, що уже не повернуться,
І ті, що, змужнілі, пройшли,
У нас квитки комсомольські
І досі ще
        без фотокарток,
Бо на передньому краї
Фотографів не було.

Над нами, друзі, над нами
Спокійне просторе небо.
Ми звикли до мирних світанків,
Та рано ще нам у запас.
Ми знову поміж завзятих —
В цехах, на будовах, у полі,
Ми знов на переднім краї,
Бо совість нам так велить.

Ми знов, як були, — солдати
І будемо ними довіку,
І вище слави солдатської
Слави в світі нема.

У нас квитки комсомольські
І досі ще без фотокарток,
І все ж історія знає
Кожного з нас в лице.

1946

* *
*

Я виріс у суворий вік.
В курних землянках жити звик.
Поміж солдатами солдат,
Я йшов під вигроми гармат.
Я тим і снів, я тим і жив,
Що рідний край свій боронив.
Я не жалів свого життя,
Тому й не знаю каяття.

Комуни сяйво осяйне
На бій, на труд зове мене.
Ми живемо в суворий вік.
Я кожен крок свій мірять звик.
Я міряю: що міг — що зміг,
Що я повинен був — що встиг,
Щоб я ці дні в кінці життя
Згадати міг без каяття.

1947

ПРО АВТОРА

Тихий Наум Миронович народився 28 травня 1920 року в с. Ємільчине Ємільчинського району на Житомирщині в сім'ї службовця. Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений орденами Вітчизняної війни 1-го ст., Червоної Зірки, медалями та Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. Закінчив Київський університет (1947). Працював у видавництвах «Радянський письменник», «Дніпро», в редакції «Літературної газети».

Автор збірок «Розмова з друзями» (1947), «Листи з гуртожитку» (1949), «Будівничі» (1952), «Проходчики» (1953), «Любов і труд» (1956), «Що серце знає» (1958), «Колиска на вітрах» (1964), «З усіх доріг» (1968), «Цілую хліб твій» (1972), «Будень вічної вулиці» (1979), «Будь славен день» (1980), «Понад озимим полем» (1984), «Щоб не вигас вогонь» (1989); романів «В дорогу виходь на світанні» (1959), «Рахунок за сонце» (1979).

За збірку поезій «Понад озимим полем» удостоєний літературної премії імені Павла Тичини «Чуття єдиної родини» (1986).

Член СП СРСР з 1947 року.

З М І С Т

Совісна поезія. *Володимир Бровченко* 5

ІЗ ЗБІРОК «ЩОБ НЕ ВИГАС ВОГОНЬ» (1989),
«ПОНАД ОЗИМИМ ПОЛЕМ» (1984)

- «Як совість не буває потаємна...» 12
«Не наробивсь іще...» 13
Понад озимим полем 14
«Щойно тільки світало...» 16
У вечірньому вікні 17
«Мов вибухла, граніт вщербивши...» 19
«Це ми? Це справді — ми?» 20
Версія. *Фрагмент* 21
До справедливості 24
Комісар з мого дитинства 26
Пам'яті многих... 29
Київ. Травень 1986-го 30
Пришельці? 31
«Ще перебіжку, нум, ще перебіжку...» 33
Меморіал. *Публіцистична поема* 34
Кольорові сни 45
День — такий, як цей... 46
«Антон Іванович сердиться» 48
Той, хто виніс мене з-під вогню 51
Старі солдати 52
«Невідома». *Поема шаноби* 54
«День народження друга, якого немає в живих...» 65
«Не раз було: на повен рот сміятись?» 67
«З віків цей клич...» 68
Ностальгічний диптих
    I. «Цей віддалений запах відлиги...» 69
    II. «Зітхну: «Старий я!..» 70
«Немов жива — з сновиддя в яву...» 71
«Ці чорні, мокрі паркани...» 72
Давній дім 73
«Як тихо тут!» 74
Нічний поїзд. Літо 75
З кореспондентського записника
    I. Дощі 78
    II. Після третіх півнів 79
    III. Йдучи через дитинство 80
    IV. Вагарська хижка 83

V. Нова професія?	85
VI. Конфлікт	86
Якими бачать нас марсіяни?	88
«Радари квітів слухають zenit»	90
Як плачуть незрячі	91
«Онде йдуть ще, в легенду відходять...»	92
Бовдь Нечитайло	94
Села сорок першого року	98
Лист	100
«Отой, під Сталінградом, клаптик степу...»	103
Планета, звідки хліб. <i>Публіцистична поема</i>	104
На клаптику тиші	120
«Знайти б ту невидиму грань...»	121
На луках	122
Безкрає хлібне поле. <i>Фрагменти панорами</i>	
Поле під яру пшеницю	124
День Усіх Сподівань	125
На тому полі	127
Житній масив. Лісосмуга	129
Жнивна пора. Полудень	130
Жнивна пора. Вечір	132
І раптом — колія!..	133
Все спочатку	134
«...І враз перед мною постали...»	137
«Отак вже й буде?»	138
Сивий настрої	138
«Навіщо, просвітїть, у чому...»	140
Незвана зима	141
Лісові шкідці	
Інтродукція	143
«Накрапи сухості рудої...»	144
«Верізка... А довкруг...»	145
«Дуби — немов за руки узялись...»	146
«Мураха... Й глянь,— вантаж який!»	146
Пилок	147
«Так гостро пахне прілим...»	148
«Ватага юних сосен — мов розвідка...»	148
«Джарвік»	150
«Як ви сказали? Дон Кіхот?»	152
Станція Перегонівка	153
Римський гусак	154
Паралелі похмурого дня	156
Напис на піщинці	156
Ті, хто збирає насіння	157
Безсмертя	158

- Притча про стелу 159
 Билиця-притча про цукерку 161
 Притча про яблуко й зуби 164
 Притча про короля, який не старів 164
 Притча про трьох мудреців 165
 Притча про безумство та мудрість 166
 Діалог 167
 «Все там же, в тій же тихій ясності...» 169
 «Те веселе квітнєве небо...» 169
 «Дивись-но — у небі прощальні ключі...» 170
 «В ті давні дні, коли відчув...» 172
 «Ще держиться тепло...» 174
 «Ті роки — мов прочитана книга...» 175
 « — Усе вже, все було...» 176
 «Той день, коли нас дощ...» 176
 Із студій про мистецтво
     Вічне чекання 180
     Хор 181
     Воскресіння 182
     Вечір. Музика 183
     Краса 184
     Голос Ніни Матвієнко 185
     Концерт у Домському соборі 187
     Три спроби автопортрета 193
 «Радів уранці...» 196
 «Все ніколи було — не мандрував» 196
 «Усе життя на богарі...» 198
 «В глибинній суті кожної з нас — літак...» 199
 Старість 199
 «...А вічне твориться невічними руками» 200
 «Ні, не попів — вогонь...» 200
 Час — земний. *Драматична поема-притча* 202

ІЗ ЗБІРОК «БУДЕНЬ ВІЧНОЇ ВУЛИЦІ» (1979),
 «ЦІЛУЮ ХЛІБ ТВІЙ» (1972)

- «Літак на лузі, де пасуться гуси» 267
 «Обплетена орбітами стрімкими» 268
 Будні 269
 Кіно 272
 Флейта, сурма й барабан 273
 «Альбомъ» 275
 Прапор 278
 В річницю Перемоги 280
 Дід 280
 «Чим далі нас в років стрімкому вирі...» 281

- Билиця про залізних людей 282
 Стежка 286
 Полеглі солдати 290
 Ждання 292
 9 Травня в Забілоччі. *Поєма пам'яті* 294
 «Тук-тук... Тук-тук... Там що, у грудях,— міна...» 301
 Інвектива 302
 «І враз я це відчув: безкрає поле...» 303
 Стрижі 304
 Стара олійня 305
 «Парусинові туфлі, сукенка з квітчастого краму» 307
 «Це десь отут було, неподалік...» 308
 «Ремонт взуття»... А ще б — «Ремонт життя»...» 309
 Пісенька («Звідки, люди, їдете, відкіля?») 310
 Весна у гумових чоботях 314
 Дід Єлисей 313
 «Надвечір влягаються хвили...» 317
 Пізні дощі 318
 Давня билиця 319
 Фросина 322
 «Товариш старе переслав мені фото...» 326
 Катериновичі. *Лірична поєма* 328
 Комсомольська будова 346
 Пробудження 347
 Гімн Роботі 349
 Рух 350
 «Ні, не роки спокійного сонця...» 351
 «Листок опалий мишею рудою...» 352
 Сад 353
 «Ось ти й в шибі, осене...» 354
 «Усе, чого торкалися віки...» 355
 Несподіваний цикл
 «То випадок просто? Надвечір в юрбі...» 356
 «Ніч за вікном...» 358
 «Це ти там, годиннику?» 359
 «Пташок гамірлива перезва...» 360
 «Це схвильоване соло про себе...» 361
 «...В статті підкреслено...» 362
 «Я знову зробився хлопчиськом...» 362
 «Повік платитиму дашину...» 363
 «Не сподіваюся... Та — можу спити...» 364
 «Не здумай тільки йти!» 365
 «Моя — для спраглих мрій, моя — для муки...» 365
 «Пробач, не стримався — з очей слянуло...» 366
 «Примарився зазимок» 366

«Боюсь тобі здатись зухвалим чи грубим...» 367

«Хай зима нещадність відмови...» 368

Марія 369

«Образа, як подумать,— та ж гординя...» 370

«Ці ранні сутінки грудневі...» 371

Прижаймище 371

Вулиця. Вечір. Голоси. *Начерк симфонії* 374

Далі — буде! 390

«Юнак троянду вславленій арфістці...» 391

Відчиняють вікна 391

Повені 392

Злива 393

Пейзажі з вікна

I. Березень 394

II. Світанок вихідного дня 394

III. Надвечір'я 395

IV. Вечір 395

Мій вередій 396

Ікебана 398

Майстер манекенів 399

П'ять міні-віршів. *З присмаком іронії*

Простіше простого 402

Докір Декартові 402

Причина? Наслідок? 402

Міні-байка 402

Бейт з редифом 402

Дощова пора. *Акварель* 403

Добривдень! 403

Пісенька («*Як же хутко тая весна...*») 404

«Мов бджоли, плями сонця золоті...» 405

Затишна мить 406

Граемонитор. Драматична поема-легенда 407

Байконур. Ніч на 12 квітня 1961 року 448

« — Агей, ви чуєте? Ви, ви, юначе!» 449

Роздум з годинником в руках 450

Дорога до току. *Поема* 454

«...І знову, і знов — за роботу!» 466

ІЗ ЗБІРОК «КОЛИСКА НА ВІТРАХ» (1964),

«ЛЮБОВ І ТРУД» (1956)

«Хоч мені ще й повірили б, може...» 467

Родовід 468

«Наче в дідовій казці...» 470

Проект промови на майбутньому форумі ліриків і фізиків 471

«То шал весни, то віхоли квиління...» 473

Осіння сюїта (I—IV)	474
Солдат	478
Тетяна Дем'янко. <i>Новела</i>	480
Бабуся Горпина	486
«Підбіг — і на руки...»	487
«По вулиці, де — мов галактика...»	488
«Це чаклунство чи наука...»	489
Зелені паруси	489
Орне поле	490
Черешні	492
Люда	494
Дівочі літа	495
З алтайської подорожі	
Березові колки	496
Біля пам'ятника полеглим	498
Лист до однокашника, який став директором заводу	500
Колиска на вітрах	503

ІЗ РАННІХ ЗБІРОК (1947—1952)

«Чайкою мені наснилась...»	505
«Прокинешся, а снігу вже нема...»	505
Іменини	506
«Аврора»	507
Реквієм моєму братові	509
Друзям солдатам	511
Березень	512
Солом'янка	513
«Ходім, кохана!»	514
Хлопчиківі	514
Син	515
На далекій станції (I—V)	516
Понадплановий ешелон	520
Березневий вітер	523
Листи з гуртожитку. <i>Із циклу</i>	
«Минуть літа...»	524
«Бува, увечері додому...»	524
«Сьогодні, повертаючись з роботи...»	526
Родичі	528
На тій вулиці	530
«Святковість надворі яка!»	532
Солов'ї	533
Покоління	534
«Я виріс у суворий вік»	536
Про автора	537

Літературно-художественне видання

ТИХИЙ
Наум Миронович
ИЗБРАННОЕ
Стихи

Київ, видавництво
художественної літератури
«Дніпро»

На українському мові

Художник *В. О. Дубровський*
Художній редактор *Г. Т. Коиса*
Технічний редактор *І. М. Драгончук*
Коректор *В. Ф. Когляревська*

ИБ № 3572

Здано до складання 08.08.89. Підписано до друку
04.10.89. Формат 70×100¹/₃₂. Папір друкарський № 1.
Гарнітура звичайна нова. Друк високий. Умовн. друк.
арк. 22,1. Умовн. фарбовідб. 22,1. Обл.-вид. арк. 18,083.
Тираж 2000 пр. Зам. 9—217. Ціна 2 крб. 40 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Тихий Н. М.

Т46 Вибране: Поезії / Авт. передм. В. Я. Бров-
ченко.— К.: Дніпро, 1990.— 543 с.
ISBN 5-308-00649-0

До книжки увійшли кращі твори з попередніх збі-
рок відомого українського радянського поета, лауреа-
та премії імені Павла Тичини — «Чуття єдиної роди-
ни», учасника Великої Вітчизняної війни.

Ідеали духовності, доброта як незамінна ознака
повноцінно прожитого життя, історична спадкоємність
поколінь — ось ті орієнтири, які ведуть автора багато-
літнім творчим шляхом.

Т 4702640202—116
М205(04)—90 116.90

ББК 84Ук7-5

НАУМ ПИХИ

*

ВМБРАНЕ

2KPS, 10K.